

TIJDSCHRIFT

VOOR

INDISCHE

TAAL-, LAND- EN VOLKENKUNDE.

UITGEGEVEN DOOR HET

BATAVIAASCH GENOOTSCHAP VAN KUNSTEN
EN WETENSCHAPPEN.

ONDER REDACTIE

VAN

Dr. Ph. S. VAN RONKEL

EN

D. VAN HINLOOPEN LABBERTON.

DEEL L.

BATAVIA. | 'S HAGE.
ALBRECHT & Co. | M. NIJHOFF.

1908.

KANTOOR SINGKEL

JAAR 1904.

STAAT VAN UITVOER.

ARTIKELN.	MAAT- STAF.	TOTAAL													
		Januarie.	Februari.	Maart.	April.	Mai.	Juni.	Juli.	Augustus.	September.	October.	November.	December.	MAATSTAF RECHTEN.	
Copra.	K.G.	10413	22315	9427	26515	13107	6110	22938	24746	8450	35211	10527	14498	194257	—
Getah pertja	"	301	—	—	—	124	—	—	152	216	290	—	96	1119	63 30
Gom dammar.	"	—	—	—	326	—	—	—	—	—	48	—	—	374	3 05
Gom elastiek.	"	404	634	743	1309	1494	749	1005	1086	909	892	591	183	9999	1003 65
Hoorn Buffel.	gulden	—	—	—	—	—	—	70	—	—	—	—	—	70	—
Huiden n. a. g.	K.G.	292	256	378	303	385	46	288	459	198	342	361	43	3351	25 76
Ivoor.	"	—	—	—	—	—	—	—	12	—	—	—	2	14	8 80
Kamfer.	gulden	765	—	1350	1565	1680	570	645	2018	668	2580	1035	945	13821	691 05
Kapok.	K.G.	—	715	—	295	1227	—	150	2011	—	—	1732	—	6130	—
Neushoorn.	gulden	—	—	40	—	120	—	—	80	—	—	—	—	240	19 20
Noten pinang.	K.G.	55	94	—	—	227	—	—	—	—	—	—	—	376	—
Peper zwarte.	"	360	512	621	625	823	—	225	92	—	—	—	—	3258	—
Rotting a.s.	"	1325	—	2677	—	3592	2855	1980	1793	1260	3237	5667	—	24386	66 50
Schildpadschalen.	"	—	—	8	8	9	—	—	9	—	—	—	4	38	—
Tripang.	"	—	347	476	130	835	—	—	390	110	60	—	—	2348	—
Vogelnestjes.	gulden	50	166	—	—	285	75	—	70	—	—	50	175	871	52 26
Was n a. g.	K.G.	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	90	90	5 —
Zilver gemunt.	gulden	—	—	—	2250	1900	900	4100	3125	1667	550	2600	850	17942	—

terrein zijn. Thans is de eigenaar van de goendoe m_{o_1} aan de beurt en slaat t_{o_2} , en neemt deze op na een raakslag, waarna hij zich richt tot t_{o_3} , welke echter niet getroffen wordt, t_{o_2} verdwijnt uit het spel en t_{o_3} is aan de beurt. Nu ligt m_{o_3} toevallig op eene handpalmengte; t_{o_3} is bevoegd om m_{o_3} dadelijk als gewonnen te beschouwen en de plaats van deze in te nemen om zich van daar uit te richten tot m_{o_4} dan wel m_{o_2} of m_{o_5} . Na deze drie goendoe's getroffen te hebben, slaat t_{o_3} naar de in de garies pal gelegen m_{o_6} , welke echter niet geraakt wordt; t_{o_3} verdwijnt van het terrein en m_{o_6} komt op, en neemt zonder slaan de goendoe's t_{o_6} , t_{o_5} en t_{o_4} op, omdat ze op één setikan van elkaar liggen. Het spel is hiermede afgelopen. Gaan wij nu na het aantal behaalde punten, dan zien wij dat de speler t in zijn bezit heeft de knikers m_{o_2} , m_{o_4} en m_{o_5} , terwijl de speler m in bezit heeft t_{o_2} , t_{o_4} , t_{o_5} en t_{o_6} . M heeft derhalve een goendoe meer, is winner en ontvangt van t den gebruikelijken inzet van 5 of 10 cent per gewonnen goendoe.

DRIE LANDSCHAPPEN IN CELEBES.

DOOR

O. H. GOEDHART.

Controleur bij het Binnenlandsch-Bestuur.

Het landschap Banggaai.

§ 1. Grenzen.

Het landschap Banggaai bestaat uit:

- a. de zoogenaamde Banggaai-archipel en
- b. een deel van het vasteland van Celebes met verschillende ten N. daarvan gelegen eilandjes.

Sub a. De Banggaai-archipel is een groep groote en kleine eilanden, gelegen tusschen 1° en 2° Z. Br. en $122^{\circ} 42'$ en 124° O.L., waarvan het voornaamste, oorspronkelijk Gapi geheeten, later door de Ternatanen Banggaai genoemd is geworden, omdat het toenmaals zoo dicht bevolkt was, dat het een bosch maden (in het Ternataansch, banga gaai later tot Banggaai samengetrokken) geleek. Het wordt omringd door de volgende eilanden Péling, Bangkoeloe, Labobo en tal van andere.

Van al deze eilanden waren een 50tal jaren geleden slechts vier bewoond t.w. Banggaai, Péling, Labobo en Bangkoeloe. Toen later tengevolge van het optreden van het Gouvernement aan de zeerooverijen der Tobéloreezen en Mangindanoërs in de Banggaaische wateren paal en perk gesteld was, geraakten ook eenige andere eilandjes bewoond of werden daarop door de bewoners van de hoofdeilanden klapper- of andere aanplantingen aangelegd.

Sub b. Bestond oorspronkelijk het Banggaaische gebied

slechts uit de onder a genoemde eilanden, latere radja's voegden daaraan landschappen toe, gelegen op het N. O. schiereiland van Celebes. Dit gedeelte van Banggaai wordt ten N., O. en Z. door de zee bespoeld en grenst ten W. aan Todjo en Boengkoe; deze westgrens begint in het N. bij Tandjong Api in de Tomini-bocht en eindigt in het Z. bij het eilandje *Togon-Téon*; hoe zij in het binnenland loopt, is aan het Banggaaische noch aan het Boengkoesche zelfbestuur bekend.

§ 2. Bestuur en rechtspraak; verhouding tot het sultanaat Ternaté; inkomsten van den sultan en zijne ambtenaren.

Het landschap Banggaai wordt bestuurd door een *radja*, die oorspronkelijk „Adi”, later Moemboe genoemd, thans in de landstaal geheeten wordt „*Toetoe*” en aangesproken met den titel „*Sosa*” (al deze woorden beteekenen „heer”). Sedert lang maakt zijn gebied deel uit van dat van den sultan van Ternaté; hij is derhalve van dezen een leenman, van het Gouvernement een achter-leenman. In de uitoefening van het bestuur wordt hij bijgestaan door de zoogenaamde „*koemis-sampat*” (= de vier kommiezen; er zijn er echter vijf) t.w.

den *Djogoegoe* of rijksbestierder,

» *Kapitan laoet*,

» *Hoekoem Toewa* of *Panambéla Langka I.*

» » *to Lolak* of » *to Lolak*,

en » » *Boejoe* of » *Boejoc.*

Geen maatregel van enig belang wordt door den radja genomen, geen bevel van eenigszins verstrekkende gevolgen door hem gegeven of hij beraadslaagt daarover vooraf met de „*koemis ampat*”. Is eenmaal een besluit genomen, dan zorgt de *djogoegoe* voor de uitvoering daarvan, zijnde alsdan *alle* hoofden gelijkelijk verplicht de hun door den *djogoegoe* gegeven instructies op te volgen.

Bovendien moeten alle zaken, voordat zij ter kennis van den radja worden gebracht, aan den *djogoegoe* worden ge-

rapporteerd. Deze is bij ontstentenis van den radja de tijdelijke bestuurder en mag zich alsdan slechts in de uiterste gevallen van het eiland Banggaai verwijderen. Dit laatste geldt ook wanneer de radja zich tijdelijk buiten het landschap ophoudt.

De kapitan laoet is in oorlogstijd de „Opperbevelhebber” van het „Banggaaische” leger, in vreedetijd de persoon die in den regel op onderzoek wordt uitgezonden wanneer in één der Banggaaische onderhoorigheden een ernstig misdrijf is gepleegd.

Voor andere doeleinden wordt in commissie gezonden een der overige „*koemis ampat*” of een der „*sengadji ampat*” dan wel een der aan deze laatsten ondergeschikte *sengadji*'s. Slechts in zeer ernstige gevallen als het uitbreken van vijandelijkheden tusschen de groote stammen gaat de *djogoegoe* zelf op reis.

Bij de beraadslaging over belangrijke kwesties worden altijd de „*sengadji ampat*” gehoord; deze zijn naast den *djogoegoe* de oorspronkelijke landshoofden van Banggaai en droegen vóórdat er een „*moemboe*” was evenals de *djogoegoe* den titel van „Adi”. Thans zijn zij behalve raadslieden hoofden van vier der acht districten waarin het eiland Banggaai is verdeeld.

Tot het bestuur behooren ook de officieren. Deze laatsten zijn niet alleen troepenaanvoerders, maar ook de tusschenpersonen tusschen den radja en de aan hem ondergeschikte districtshoofden; elk van hen heeft een of meer *sengadji*'s onder zijne bevelen, uit het gebied van welke laatsten hij zijne inkomsten trekt. Voor een goed bestuur zijn zij evenwel niet noodig. Dat zij bestaan is alleen toe te schrijven aan de zucht om de vele vorstentelgen aan een lucratief baantje te helpen. De voornaamste hunner draagt den titel van *Majoor Ngofu* of *Majoor Kompania*; onder dezen staan:

de *Majoor Tano*,

» *Kapitan Ngopa*,

» *Luitenant Ngopa*,

de *Kapitan Kie* en nog een viertal Luitenants van wie één de functiën waarneemt van „Luitenant-adjutant” en in die kwaliteit bij de „Ngaralamo” of „pintoe besar” (de raadzaal, in 't Banggaaisch „djagaän” geheeten) present moet zijn, wanneer aldaar door de „koemis ampat” vergaderd wordt, ten einde de door dezen genomen beslissingen aan den radja over te brengen. Deze laatste toch neemt alleen aan de vergaderingen in de „ngaralamo” deel wanneer dezelve worden voorgezeten door den omstreeks dertig jaren geleden door het Gouvernement voor de afdeling Banggaai ingestelden Europeeschen posthouder. Aan dezen moet het zelfbestuur alle belangrijke voorvallen rapporteeren, terwijl de door hetzelfde voorgenomen maatregelen vooraf ter kennis van dien ambtenaar moeten worden gebracht; deze heeft het recht het nemen van den maatregel te verbieden. Als raadsman heeft hij de bevoegdheid tot het zelfbestuur voorstellen te richten, waarover in de „Ngara lamo” wordt beraadslaagd.

Terugkomende op het inlandsch bestuur, heb ik nog te vermelden, dat daartoe behooren drie hoofden van de adellijken, den titel voerende van Miantoe, onder elk van wien weder een of meer districtshoofden staan. Zij zijn:

- 1 de *Miantoe Palabatoe*,
- 2 » » *Basaang* en
- 3 » » *Liang*.

Andere functionarissen zijn:

de *sadaha's kie* en *kadato* en

de *gimalaha*, terwijl voorts aan het zelfbestuur zijn toegevoegd twee schrijvers, de titels voerende van *sekretaris* en *sowohi*; deze allen hebben eveneens een of meer sengadji-schappen onder zich waaruit zij hunne inkomsten trekken.

Al de op deze en de vorige pagina's genoemde hoofden worden naar de „ngara lamo” opgeroepen wanneer over de meest belangrijke landsaangelegenheden moet worden beraadslaagd.

De *gimalaha* is de directe chef van de „sengadji ampat”;

heeft een van hen het een of ander, dan komt hij eerst bij den *gimalaha*; die zelf geen uitweg wetende den rapporteur verwijst naar een van de „koemis ampat” of den majoor kompania.

Hieronder volgt eene recapitulatie van de bovengenoemde hoofden, gerangschikt naar den rang die zij bekleeden, welke rangschikking bij officieele gelegenheden dient gevolgd te worden:

1. *djogoegoe*,
2. *kapitan laoet*,
3. *majoor ngofa*,
4. *majoor tano*,
5. *hoekoem toewa*,
6. *kapitan ngofa*,
7. *luitenant ngofa*,
8. *hoekoem to Lolak*,
9. *hoekoem boejoe*,
10. *kapitan kijé*,
11. *sadaha kijé*,
12. *gimalaha*,
13. *sengadji Tanobonoenoengan*,
14. » *Tanododoeng*,
15. » *Moonsongan* en
16. » *Gonggong*,

}
sengadji
ampat.

Behalve de betrekkingen van *Secretaris* en *Sowohi* en die van *kalim* en overige leden van de geestelijkheid, voor de benoembaarheid waartoe alleen de noodige kennis vereischt wordt, zijn al de bovengenoemde waardigheden en betrekkingen, ook die van radja niet uitgezonderd, erfelijk in bepaalde familiën, evenwel in dien zin dat de vader niet altijd door den zoon behoeft opgevolgd te worden, daar behalve op de afkomst ook gelet moet worden op de bekwaamheid en het gedrag der candidaten.

De aanstelling van den *radja*, den *djogoegoe*, den *kapitan laoet*, den *majoor ngofa*, den *majoor tano*, den *kapitan ngopa*, den *luitenan ngopa*, den *kalim* en van de „sengadji ampat”

gaat uit van den sultan van Ternaté, die van eerstgenoemde drie na verkregen goedkeuring van den Resident. Wat de overige genoemde betrekkingen, zoomede die van districts-hoofd betreft, geschiedt de aanstelling door den radja van Banggaai, die daartoe vooraf overleg pleegt met de koemis ampat, soms ook bovendien met de „sengadji ampat” en van de aanstelling kennis geeft aan den sultan. Bij aanstelling door den sultan geeft deze aan den aangestelde het voor dezen voorgeschreven dienstcostuum ten geschenke; bij aanstelling door den radja gaat van dezen het bedoelde geschenk uit.

Door wien de aanstelling overigens ook geschiedt, daaraan gaat vooraf eene voordracht van het zelfbestuur, waarbij twee of meer kandidaten worden aanbevolen; is de radja verplicht uit dezen te kiezen, de Sultan kan buiten de voordracht om gaan, de voorgedragenen worden naar Ternaté gezonden en aldaar gedurende eenigen tijd door het Ternataansche bestuur in hun doen en laten gadegeslagen; daarna eerst heeft de aanstelling plaats, tenzij geen der kandidaten in den smaak van den Sultan valt, als wanneer deze een of meer der achtergebleven rechthebbenden naar zijne hoofdplaats doet oproepen om met hen kennis te maken. Omtrent de verschillende kandidaten doet hij zich bovendien inlichten door het stel ambtenaren dat hij in Banggaai heeft geplaatst; deze zijn vier in getal t.w. de *oetoesan*, de vertegenwoordiger van den Sultan, de *djoeroetoelis*, de vertegenwoordiger van den kalim van Ternaté, de *kapitan kota*, vertegenwoordigende den Ternataanschen djogogoe en de *kapitan kruis*, die den kapitan laoet van Ternaté vervangt.

Deze vier vormen ook eene z.g. „*komies ampat*”, een college dat vóór de vestiging van een Europeeschen posthouder te Banggaai hier feitelijk het bestuur in handen had, zoowel op wereldlijk als godsdienstig gebied; zonder hunne voorkennis, vaak ook goedkeuring, toch kon noch door het Banggaaische landsbestuur noch door de inheemsche geestelijkheid een of andere maatregel worden getroffen dan wel

een of andere zaak afgedaan; hunne bemoeienis in de inwendige aangelegenheden van het landschap strekte zich uit tot de minst beteekenende zaken. De vestiging van een Gouvernements vertegenwoordiger heeft echter aan hun gezag een gevoeligen knak toegebracht, omdat zij daardoor op hunne beurt verplicht werden zich van afdoening van zaken buiten den posthouder om te onthouden, niet meer naar hartelust boeten konden opleggen wegens vermeende van de zijde der inheemsche bevolking of hare hoofden ondervonden geringschattende behandeling.

De invloed van den oetoesan is evenwel nog zoo groot, dat de radja het niet wagen zal een bevel van den posthouder uit te voeren zonder daarover vooraf met dien oetoesan overleg te hebben gepleegd; voorts mogen gevallen van echtscheiding niet door den kalim van Banggaai, doch eenig en uitsluitend door den djoeroetoelis van Ternaté worden behandeld en afgedaan.

De verhouding van den oetoesan tot den radja wordt vergeleken met die van een vader tot zijn kind; de djoeroetoelis staat hooger dan de kalim, de kapitan kota hooger dan de djogogoe en de kapitan kruis hooger dan de kapitan laoet.

Op den vasten wal van Celebes is bovendien een door de Ternataansche „koemis ampat” aangestelde *oetoesan* te Mandono gevestigd; deze wordt in den regel gekozen uit de peranakan-Ternatanen van Banggaai en heeft te zijner beschikking een door den radja van Banggaai aangestelden *djoeroetoelis* die te Kientong is geplaatst.

Aan dezen oetoesan is opgedragen er voor te waken dat door de districtshoofden op den vasten wal geene handelingen worden gepleegd in strijd met Ternaté's belangen. Evenmin als de te Banggaai gevestigde Ternataansche ambtenaren geniet en de oetoesan van Mandono en zijn schrijver vaste inkomsten; ieder van hen heeft de beschikking — dagelijks — over een vastgesteld getal heerdienstplichtigen die tot de prestatie van allerlei huiselijke diensten bij hen verplicht zijn, en door hen ook op reis kunnen worden medegenomen;

zij noemen hen „koki”; de bevolking geeft hen echter den naam van „lambanoea”.

De oetoesan van Banggai heeft recht op 4, elk der overige „koemis ampat” op 3 en de oetoesan van Mandono en zijn schrijver ieder op 2 koki's. Bepaalde districten zijn voor de levering dezer heerendienstplichtigen aangewezen.

De overige zoogenaamd geoorloofde inkomsten der Ternataansche ambtenaren bestaan in:

a. een deel van de belasting tot de betaling waarvan de in de wateren van Banggai hun visschersbedrijf uitoefenende Badjau's — hierover beneden meer — jaarlijks aan den Sultan van Ternaté verplicht zijn, namelijk hetgeen die belasting meer opbrengt dan f 300; de heffing geschiedt niet hoofdelijk, doch per prauw „padéwakang” of per huis, bedragende de belasting in het eerste geval f 4.—, in het andere f 2.— per jaar.

Gemiddeld brengt zij f 450.— 's jaars op; hiervan ontvangt de djoeroetoeleis f 10.— als toelage voor schrijfbehoeften, terwijl f 140.— onder de „koemis ampat” wordt verdeeld.

b. een deel van het bedrag van hetgeen een niet tot de inheemsche bevolking van Banggai behoorend persoon betalen moet aan den Sultan voor de vergunning tot het aanleggen van een klapperaanplant, vergunning die namens den Sultan door den radja van Banggai en den oetoesan verleend wordt, en waarvoor betaald wordt f 0.10 per boom; de helft van dit bedrag komt ten voordeele van den Sultan, een vierde gedeelte aan den radja en de rest aan de gezamenlijke Ternataansche ambtenaren;

c. bij de afdoening van kleine civiele zaken 10% van de waarde in geschil;

d. bij reizen in commissie buiten het eiland Banggai geschenken in rijst, sago, oebi, vruchten, kippen, geiten, doelang's, stukken wit of rood goed, sarong's, klapperolie enz. den in commissie gezondene te doen door de hoofden der bezocht wordende districten. Hiervan wordt door de Ter-

nataansche ambtenaren vaak misbruik gemaakt door meer te eischen dan de adat voorschrijft.

Tot de ongeoorloofde inkomsten behoort het buiten den posthouder om opleggen van geldboeten, waarvan mij, tijdens mijne aanwezigheid te Banggai in 't laatst van 1906, twee recente gevallen ter oore kwamen.

Behalve de boven reeds vermelde inkomsten van den Sultan, trekt deze uit Banggai jaarlijks 3 picols gezuiverde was (ad f 90 de picol), 1 „kakoewa” (een hoed van inheensch fabricaat, vervaardigd van gaba-gaba waarop in fijne reepen orchideënbladeren en stengels, zoomede allerlei figuren van papier en rood goed en stukjes mica zijn aangebracht) en 1 „kabila” (een van dezelfde materialen vervaardigde sirihdoos).

Ten slotte ontvangt hij jaarlijks van de „Nederlandsche Nieuw-Guinea Handelsmaatschappij” eene vaste som, — men wist mij te Banggai niet te zeggen hoeveel — voor het aan die vereeniging verleende recht met uitsluiting van ieder ander, de Badjau's evenwel uitgezonderd, tot uitoefening van de *parelvisserij* in de Banggaische wateren.

Eene andere instelling, die van de ondergeschikte verhouding van Banggai tot Ternaté blijk geeft, is de z.g. „hakim sultan”, eene rechtbank die door den posthouder voorgezeten bestaat uit den radja en de koemis ampat van Banggai, en uit den oetoesan en de andere Ternataansche ambtenaren. Voor deze rechtbank zijn justitiabel de inheemsche bewoners, die verdacht worden zich te hebben schuldig gemaakt aan misdrijf of overtreding, mits tegen het feit volgens onze strafbepalingen niet de doodstraf is bedreigd, omdat anders de zaak moet worden berecht door den rijksraad te Ternaté. Voorts worden door de „hakim sultan” berecht alle civiele zaken van eenig belang, waarin een tot de inheemsche bevolking behoorend persoon gedaagde is. Zaken, waarin inlanders uit andere landschappen beklaagden of gedaagden zijn, worden afgedaan hetzij door den posthouder, die alsdan als magistraat fungeert, hetzij door den landraad te Ternaté.

De door de „hakim sultan” opgelegde geldboeten, het zij dat zij in geld dan wel in goederen als lijnwaden, kopen doelang's enz. worden voldaan, in welk laatste geval de goederen vooraf te gelde worden gemaakt, worden in de landschapkas, hier „kas nĕgĕri” geheeten, gestort.

Naar mij van verschillende zijden werd medegedeeld, moet het boetestelsel in de laatste jaren ook voor de zware misdrijven als moord en doodslag algemeen in toepassing zijn gebracht, en de onveiligheid daardoor in belangrijke mate toegenomen; werden toch tegen den van een dergelijk misdrijf verdachte niet dadelijk de door onze wet noodig geachte bewijzen verkregen, dan werden de familie leden van het slachtoffer tevreden gesteld door de veroordeeling van den beklagde of, wanneer deze voortvluchtig was, van zijne naaste verwanten tot eene geldboete, waarvan het bedrag tusschen f 80.— en f 400.— varieerde en zoo niet in zijn geheel dan toch voor het grootste gedeelte aan de andere partij werd uitgekeerd.

Dit was wel eene zeer gemakkelijke afdoening van zaken; men was van de soesah af verbonden aan het tot klaarheid brengen der zaak en van de opsporing en opvatting der daarvan verdachte personen, en er was toch, *in schijn* recht gedaan!

Het Banggaaische bestuur scheen 't evenwel niet in te zien dat daardoor de vrees om een moord te begaan bij hen die òf zelf rijk waren òf rijke bloedverwanten hadden, langzamerhand moest verdwijnen; de kapitan laet deelde mij een geval mede, waarin een van moord beklagd persoon veroordeeld werdt tot de betaling van eene boete groot 300 doelang's (à f 1.25) en bij het verlaten van de raadzaal de woorden uitte: „al moest ik ook f 700.— betalen, ik zou het doen”; de man was bemiddeld en zijne familie eveneens; de boete werd spoedig voldaan en daarmee was de zaak de wereld uit!

Een eigenaardig licht op de toestanden werpen nog de beide volgende gebeurtenissen. Omstreekt een jaar geleden

werd een lid van den stam der To Loeinan, een Alfoerenstam die in het binnenland van het N.O. schiereiland van Celebes woont, in het aan damar rijke binnenland van Méhoki door To Lalaki, die uit Laiwoei afkomstig zich aldaar met de inzameling van boschproducten bezighielden, vermoord. Zijn stamgenooten waren onmiddellijk bereid den moord te wreken en reeds hadden zij de noodige voorbereidingen tot een sneltocht getroffen, toen het districtshoofd van Kientong, aan wien zij onderhoorig zijn, van den posthouder te Banggaai het bevel ontving zich naar Méhaki te begeven om de zaak in het reine te brengen. Dit geschiedde, maar hoe! De To Lalaki waren reeds vertrokken; voor de To Loeinan was dit daarom nog geen motief om de zaak voorloopig te laten rusten; de dood van hun stamgenoot moest in Méhaki gewroken worden, op wie deed niets ter zake. De aan de kust gevestigde en bij den damarhandel geïnteresseerde handelaren, meest Boegineezen en andere vreemdelingen, bevreesd zijnde dat zij aan hunne verplichtingen tegenover hunne lastgevers niet zouden kunnen voldoen, wanneer de toestand van onrust in het binnenland bleef voortduren — hiervan toch was het gevolg dat vele damarzoekers het verlieten —, betaalden toen aan de familieleden van den verslagene den gebruikelijken bloedprijs, kochten derhalve het voornemen der To Loeinan om te snellen van dezen stam af. Daarmede was de zaak afgeloopen.

Nu ongeveer een maand geleden werd, wederom in het Méhakische thans aan de kust, een vierdubbele moord gepleegd op peranakan — Loeinan's van Tangkiang en Batoei; een zoogenaamd door den oetoesan van Mandono ingesteld onderzoek leidde tot geen resultaat en reeds hoorde men van plannen van de Loeinanners om in Méhaki te moorden toen door de handelaren besloten werd den bloedprijs te betalen. De te Palima wonende groothandelaar Said Aboe Bakar, zich toevallig in de buurt van Méhaki bevindende, voegde bij het door de handelaren bijeengebrachte nog 40 stukken goed om de To Loeinan maar tevreden te stemmen

en van hun plan tot het ondernemen van een sneltocht te doen afzien.

Meerdere dergelijke gevallen werden mij medegedeeld; de boven weergegevene leveren echter reeds een voldoende bewijs op voor het absoluut gemis van rechtszekerheid, in een voornaam deel van het landschap Banggaai bestaande.

§ 3. Verdeeling van het landschap in districten en verdere onderdeelen; organisatie der districtsbesturen en inkomsten der districtshoofden.

Volgnummer.	N A M E N der districten.	Waarop de kampong's gelegen zijn.
I	Tanobonoenggan.	Eiland Banggaai.
II	Dodoeng.	idem
III	Moonsongan.	idem
IV	Gonggong.	idem
V	Bonéaka.	idem
VI	Lampa.	idem
VII	Poetal.	idem
VIII	Pao Banggaai.	idem
IX	Lolantang.	Eiland Péling.
X	Boelagi.	idem
XI	Péling.	idem
XII	Liang.	idem
XIII	Apal.	idem
XIV	Paisoeloenoe.	idem
XV	Tinangkong.	idem
XVI	Bonitom.	idem
XVII	Popisi.	idem
XVIII	Totikom.	idem
XIX	Sambioet.	idem
XX	Koemboetokan.	idem

Volgnummer.	N A M E N der districten.	Waarop de kampong's gelegen zijn.
XXI	Pèlèd.	Eiland Péling.
XXII	Pondi Pondi.	idem
XXIII	Tambòlòg.	idem
XXIV	Loewok Sago.	idem
XXV	Meslésé.	idem
XXVI	Séa-séa.	idem
XXVII	Pololo.	idem
XXVIII	Loewoek Papanèntèng.	idem
XXIX	Tatakalad.	idem
XXX	Batoei.	Vaste wal van Célèbes.
XXXI	Tangkiang.	idem
XXXII	Kientom.	idem
XXXIII	Mandons.	idem
XXXIV	Lontioe.	idem
XXXV	Nambo.	idem
XXXVI	Loewòk.	idem
XXXVII	Basama.	idem
XXXVIII	Lamala.	idem
XXXIX	Pokobondolang.	idem
XL	Sinohowan en Poembana.	idem
XLI	Bangkoeloe.	Eiland Bangkoeloe.
XLII	Mansaléan.	» Labobo.
XLIII	Lipoe Lalongo.	idem
XLIV	Biokan.	» Biokan.
XLV	Pangkalsiang.	Vaste wal van Celebes.
XLVI	Powat.	Eiland Powat

Als toelichting van den staat diene het volgende: van 35 van de 46 districten waarin het landschap Banggaai is

verdeeld, draagt het hoogste hoofd den titel van sengadji, ¹⁾ welk woord in de Banggaaische taal vertaald wordt met „basalo”, zoodat de Banggaier spreekt van „basalo Tanabonoengan”, „basalo Dadoeng” enz. Een of meer mindere hoofden staan hem in den regel in de uitoefening van het bestuur ter zijde; bevindt zich onder hen één met den titel van basalo of sengadji Tamano of van anamatoeä dan wel van kapitan Langkat, dan is deze bij ontstentenis, belet of afwezigheid van den sengadji diens wettige plaatsvervanger. Is een dergelijke hoofd niet aanwezig, dan worden de functiën van districtshoofd tijdelijk waargenomen door een of meer der mindere hoofden, daartoe aangewezen door het zelfbestuur, terwijl dit ook andere personen tijdelijk met de waarneming kan belasten. Voor de „sengadji ampat” treden de aan deze ondergeschikte sengadji's als plaatsvervangers op.

De districten heeft men niet te beschouwen als afgeronde gebieden; van verschillende daarvan toch liggen een of meerdere kampong's geheel geënclaveerd tusschen de kampong's van andere districten, omstandigheid die het aantal hoofden grooter doet zijn dan anders noodig zoude wezen en er op wijst dat de Banggaaische bevolking, evenals zulks thans nog ten deele het geval is met die van het landschap Mari, oorspronkelijk bestond uit verschillende van elkander geheel onafhankelijke stammen met geen vaste woonplaatsen.

Het duidelijkste blijkt dit hieruit, dat een onderhoorige van eenig districtshoofd niet ophoudt onder het gezag van dit hoofd te staan, ook al vestigt hij zich buiten diens gebied in eene tot het ressort van eenen anderen sengadji behorende kampong. Hij treedt dus als het ware niet uit het eigen stamverband, blijft mede verantwoordelijk voor de nakoming door zijn stam van de op dezen rustende verplichtingen tegenover den „heer” i.c. den radja, en mag zich evenmin onttrekken aan de verplichting tot hulpbetoon waartoe de leden van den stam tot hun hoofd verplicht zijn.

1) Vergelijk de Polynesisch-Arische combinatie Sang-adjí op Java.

Het niet-wenschelijke van eene voortduring van dezen toestand in het belang van een goed bestuur behoeft zeker niet betoogd te worden, en dat zulks reeds sinds lang door het Banggaaische zelfbestuur wordt ingezien blijkt uit de van vele jaren geleden dateerende instelling van kapitan's over de bewoners der eilanden Labobo, Bangkoeloe, Bwokang en Powat. Deze hoofden hebben evenwel van den beginne af aan voortdurend te kampen gehad — en doen dit nog — met den conservatieven geest van de onder hen gestelde en uit zeer heterogeene bestanddeelen bestaande bevolking; niet zelden moeten zij na het geven van eenig bevel van de zijde van dat gedeelte der bevolking dat uit andere districten afkomstig is, dan zij, vernemen dat daaraan geen gevolg kan worden gegeven omdat het niet door het eigen hoofd — d.i. dat van den eigen stam — gegeven is. Het zelfbestuur schijnt niet bij machte te zijn aan dezen toestand afdoend een eind te maken en die zwakheid — misschien wel aan laksheid toe te schrijven — heeft het kwaad verergerd, omdat de bevolking daardoor niet alleen te meer geneigd werd zich van de kapitan's in het geheel niets meer aan te trekken, maar bovendien een deel harer op het idee is gebracht zich ook aan het gezag der stamhoofden te onttrekken. Zoo treft men thans in verschillende Banggaaische districten lieden aan, die aan geen enkel gezag gehoorzamen, omstandigheid die er niet weinig toe bijdraagt om het reeds niet groote prestige der hoofden nog meer te verzwakken.

Gelijk ik reeds boven opmerkte, gaat de aanstelling der districtshoofden uit van den radja en worden zij uit bepaalde familiën gekozen. Werd vroeger de verkiezing in den kom van het district gehouden door de mindere hoofden en de hoofden der geestelijkheid, die daarbij rekening hadden te houden met de wenschen van het volk en zich na de verkiezing met den verkozene naar de hoofdplaats Banggai moesten begeven om met den uitslag daarvan het zelfbestuur in kennis te stellen, door hetwelk de verkiezing al dan niet werd goedgekeurd, wordende in het laatste geval tot eene

nieuwe verkiezing overgegaan, in de laatste tien jaren geschiedt de verkiezing der districtshoofden niet naar een vast systeem, wordt de boven geschetste wijze zelden meer gevolgd, maar veelal deze waarbij de mindere hoofden met twee of meer kandidaten bij den Djagoegoe komen die na overleg met de overige „koemies ampat” den radja een voorstel tot benoeming doet. Eene andere wijze is deze, waarbij het zelfbestuur aan de kiesgerechtigden opdraagt uit een door hetzelfde aangewezen twee of drietal rechthebbenden eene keuze te doen. Een en ander wijst er op, dat de macht der districtsbesturen in den loop der jaren zeer is afgenomen; de meeste daarvan zijn lichamen geworden, waar geen kracht meer van uitgaat en waarvoor het mohamedaansche gedeelte der bevolking weinig respect gevoelt.

Ook de districtshoofden genieten als zoodanig inkomsten; niet voor allen ben ik die te weten kunnen komen. Is het hieronder volgende derhalve niet volledig, daaruit valt toch eenigszins af te leiden wat de overige districtshoofden ontvangen.

Beginnende met de sengadji's op het eiland Banggaai, ontvangt die van *Tanobanoenoengan* jaarlijks:

65 kati was (ongezuiverd) terwaarde van	f 32.50,
$\frac{1}{2}$ » muskus ter waarde van	» 25.—,
3 stukken ongebleekt katoen van	» 4.50,
Totaal f 62.—,	

Waarbij dan nog gevoegd moet worden de opbrengst van één padi- en één oebiveld, door de bevolking in heeren dienst te bewerken; die van *Dodoeng* en *Móónsongan* ieder 20 kati ongezuiverde was (f 10.—), $\frac{1}{4}$ kati muskus (f 12.50) en de opbrengst van een 2-tal in heeren dienst te bewerken padivelden;

die van *Gonggong* f 13.— aan contanten, $\frac{1}{5}$ kati muskus en 20 kati ongezuiverde was (totaal f 33); van de districtshoofden op het eiland Péling ontvangen de *Lipoedino van Lolantang*:

a. van elk der sengadji's van Lalantang, Soei en Palabatoe 1 geit, 5 kati was en 100 kalamata (= een mand) kom-

bili (= een soort aardvrucht), te zamen een geldswaardig bedrag hebbende van f 27.—,

b. van elk der sengadji's van Batoekoki en Tamboes 30 kati was, 60 kalamata kombili, 10 bansoeng's sago, en 2 à 3 stukken ongebleekt katoen tot eene gezamenlijke waarde van f 47.50;

c. van de gezamenlijke sengadji's van Kaléké en Loingsam 44 bansoeng's bras à 5 kati, 44 kippen en 44 el ongebleekt katoen, te zamen waard f 30.

Bovendien is de bevolking verplicht voor haar hoofd een huis in heeren dienst te bouwen en te onderhouden;

de *sengadji van Liang*:

f 25.— aan contanten en $\frac{1}{5}$ van de opbrengst der séro's, terwijl de bevolking voorts in heeren dienst een oebi veld moet bewerken en eene woning bouwen en dagelijks twee bedienden moet leveren;

de *sengadji van Paisoeloenoe*:

25 kati ongezuiverde was (f 12.50), moettende de bevolking voorts een huis in heeren dienst bouwen en een oebiveld bewerken, zoomede dagelijks twee bedienden leveren;

de *sengadji van Tinankom*: 20 kati ruwe was en 1 geit, zijnde de bevolking voorts verplicht tot het bouwen van eene woning, het bewerken van een oebiveld en de levering dagelijks van 2 bedienden, een en ander in heeren dienst;

de *sengadji van Banitom*:

f 7.— aan contanten, 10 klappers en 1 flesch klapperolie, moettende de bevolking voorts in heeren dienst een huis bouwen en een oebi-veld bewerken waarvan de opbrengst geschat wordt op f 20.—;

de *sengadji van Popisi*:

f 10.— aan contanten, 10 klappers en 3 flesschen klapperolie; de bevolking moet ook hier in heeren dienst eene woning bouwen en een oebi-veld bewerken (opbrengst ± f 20.—);

de *sengadji van Totikom*:

f 10.— aan contanten en 1 picol bras, zijnde de bevolking verder verplicht tot de dagelijksche levering van 2 bedienden,

den bouw en het onderhoud eener woning en de bewerking van één padi- en één oebi-veld, een en ander in heerdienst. Van de districtshoofden op den vasten wal van Celebes ontvagen.

de *sengadji van Batoei*:

de opbrengst van een door de bevolking in heerdienst te bewerken padi-tuin (\pm 500 tot 1000 bossen padi = 10 tot 20 picols bras);

de *sengadji van Tangkiang*:

1 picol ongezuiverde was (*f* 50.—), 120 gantang's (à 10 kati) bras en de opbrengst van één of twee door de bevolking in heerdienst te bewerken padi- of oebi-tuinen (\pm *f* 75.—);

de *sengadji van Kientom*:

40 toetoebi (= mand) bras à 10 kati (= 4 picol), te leveren door de onderhoorigen van Dakanjo Lengketing;

7 toetoebi bras (= 0.7 picol), op te brengen door de onderhoorigen van Dakanjo Tombang; 1 picol ongezuiverde was, doch dit slechts éénmaal in de 3 à 4 jaren, op te brengen door de aan Kientam onderhoorige Loeinanners;

de *sengadji van Mandono*:

de opbrengst van het recht om onmiddellijk na den rijst-oogst voor 8 stukken ongebleekt katoen ter waarde van *f* 1.50 per stuk van de bevolking padi in te koopen tot eene hoeveelheid van $8 \times 80 = 640$ bossen, gelijkstaande met \pm 13 picols bras —, men noemt deze handeling „baloe salah”;

de *sengadji's van Lantioe en Nambo*:

de opbrengst van een door de bevolking in heerdienst te bewerken padi- of oebi-veld;

de *sengadji van Loewok*:

25 kati gezuiverde en 10 kati ongezuiverde was (*f* 22.50 + *f* 5.—),

30 bansoeng's bras à 5 kati (*f* 7.50 à *f* 8.—),

40 bamboe's tabak (= 10 kati, waarde *f* 2.50),

25 kippen (*f* 3.75),

9 stukken ongebleekt katoen (13.50),

de opbrengst van een door de bevolking in heerdienst te bewerken padi- of oebi-veld (\pm *f* 30.—),

de opbrengst van een séro, door de bevolking in heerdienst daar te stellen en te onderhouden (\pm *f* 20).

Voor alle sengadji's van den vasten wal geldt bovendien, dat de bevolking voor hen in heerdienst eene woning bouwt en onderhoudt.

Het bovenstaande leert ons, dat de zoogenaamd geoorloofde inkomsten der districtshoofden gering zijn; zolang deze evenwel niets anders te doen hebben dan te zorgen dat elk jaar de haçil van den radja en de andere leden van het zelfbestuur door de bevolking wordt bijeengebracht, — voorts zich eens in de twee à drie jaren naar Banggaai te begeven om zoogenaamd „printah's" van den radja te ontvangen en ten slotte kleine geschillen tusschen hunne onderhoorigen af te doen waarvoor natuurlijk weder eenige vergoeding moet worden gegeven — groote zaken worden in naam onderzocht en slepende gehouden of zooals wij boven zagen met de oplegging van eene geldboete afgedaan —, moeten de aan de betrekking verbonden inkomsten voldoende worden genoemd. Stellen wij hun andere eischen, dan dienen wij hunne inkomsten ook naar verhouding te vermeerderen en alsdan verdient het stelsel van uitkeering van vaste periodieke bezoldigingen de voorkeur boven dat waarbij aan de hoofden het recht wordt gegeven bepaalde heffingen te doen; knoeierijen komen bij dit laatste stelsel veel moeilijker aan het licht dan bij het eerste.

Alvorens deze paragraaf te besluiten, wil ik er nog op wijzen, dat in die districten, waar de bevolking nog voor een voornaam deel uit heidenen bestaat, voor het plegen van knoeierijen door de mohamedaansche hoofden de deur wagenwijd openstaat; de Alfoersche bevolking is er toch van ouds zoo aan gewend om door de hoofden uitgeplunderd en uitgezogen te worden, dat zij er niet meer aan denkt zich daarover te beklagen; daarbij komt dan nog dat het grootste

deel daarvan zoo goed als niet met vreemdelingen in aanraking is geweest. Die knoecierjen bestaan hoofdzakelijk in geldafpersingen of in het dwingen der bevolking om tegen eene geringe vergoeding boschproducten in te zamelen en af te leveren. Zoo vernam ik van den oetoesan van Mandano, dat toen niet zoo lang geleden de sengadji en de djoeroetoelis van Kientom een bezoek brachten aan de in de bergstreken wonende Loeinanners, deze per man *f* 2.50 moesten opbrengen; het districtshoofd zou toen met *f* 500.—, de schrijver met *f* 300.— zijn teruggekomen.

§ 4. De tegenwoordige leden van het zelfbestuur en hunne inkomsten.

De tegenwoordige radja van Banggaai, *Abdurrahman* geheeten, werd omstreeks vier jaren geleden met die waardigheid bekleed. Zijne mede-candidaten waren toen de tegenwoordige Majoor Ngofa, toenmaals nog maar Luitenant Ngofa: *Hadji Awloeddin*, zoon van den ontslagen voorganger van Abdurrahman; radja Abdoel Adjied, en de tegenwoordige Kapitan laet: *Dadaoe*, wiens overleden vader, Nang geheeten de voorganger was van evengenoemden Adboel Adjied. Abdurrahman zelf is maar een kleinzoon van een vroegeren radja, behoort dus niet als zijne gewezen concurrenten tot de klasse der „tomoendo paoeno” (= de anak-radja in den waren zin des woords), doch tot de veel talrijker „bangsa paoeno” (= de afstammelingen van vroegere radja's). Konden in vroegere tijden de „tamoendo paoeno” voor het radjaschap niet gepasseerd worden door de „bangsa paoeno”, sedert Banggaai geheel onder Ternataanschen invloed is gekomen, wordt met die oude adat geene rekening meer gehouden; sinds dien tijd zijn de vereischten voor het radjaschap: het behooren tot de tamoedo of bangsa paoeno en het in de smaak vallen bij den Sultan van Ternaté; de eenige beperking is deze dat eerst in de mannelijke lijnen naar een geschikte vervanger moet gezocht worden, de vrouwelijke derhalve eerst in de tweede plaats in aanmer-

king komen. Vrouwelijke radja's moeten er nimmer geweest zijn. Voorts wordt er niet meer op gelet of de moeder van een anaq bangsa of anaq tamoendo al dan niet tot één dezer klassen van personen behoort; het komt er slechts op aan dat het kind gesproten is uit een volgens de regelen der Mohamedaansche wet gesloten huwelijk.

De radja trekt de volgende inkomsten t.w.

- a. Uit elk der districten Lolantang, Boelagi, Péling, Paisoeloenoë, Tinangkom, Pondi-Pondi, Tatakalad, Tambòlòg, Séa-séa, Sinohowan, Poe oembana, Botoei, Tangkiang, Kientom, Mandano, Lontioe, Loewoek, Lamala Basama, Pokobondollong en Bwokang jaarlijks 1 picol was (al of niet geheel gezuiverd; waarde gemiddeld \pm *f* 75.—) » 1500.
- b. Uit elk der districten Liang, Popisi, Totikom, Sambioet, Komboetokan en Loewòk sago, per jaar » 100.
aan contanten » 600.
- c. Uit de districten Apal, Bonitom, Labobo en Bangkoelo jaarlijks aan contanten respectievelijk *f* 80.—, *f* 50.—, *f* 25.— en *f* 35.— » 190.
- d. Uit elk der districten Tangkiang, Kientom en Mandano jaarlijks 40 toetoebi's bras (1 toetoebi = een mand, inhoudende \pm 6 kati) = 2.4 picol, te zamen waard 3×2 , $4 \times$ *f* 5. » 36.—
- e. Uit elk der districten Lontioe en Loewoek per jaar 15 toetoebi's bras. » 9.—
- f. Uit elk der districten Basama, Lamala en Pokabondollong per jaar 30 toetoebi's bras en 300 bossen padi (= 6 picols bras) » 78.—
- f^I. Uit elk der districten Tinangkom, Totikom, Sambioet en Komboetokan jaarlijks 3 picols bras. » 60.—
- f^{II}. Uit het district Sinohowan + Poe oembana 200 bamboes bras » 25.—
- g. Uit de districten Botoei en Sinohowan + Poe oembana jaarlijks resp. 300 tot 500 en 120 Maléo-eieren (à *f* 0.10 per stuk). » 52.—

- h. Uit de districten Lolantang, Boelagi, Péling, Liang, Apal, Paiseoeloenoe, Tinangkom, Bonitom, Popisi, Totikom, Sambioet, Komboetohan. Séa-Séa en Bwokang eene hoeveelheid oebi tot eene gezamenlijke waarde van f 20.—
- i. Uit elk der districten Tambòlòq, Loewok Soga, Tatakalad en Pondi Pondi 30 bansoeng's sago (à f 0.20), » 24.—
- k. Uit elk der districten Lolantang, Boelagi, Péling, Paiseoeloenoe, Pinangkom, Apal, Liang, Bonitom, Popisi, Totikom, Sambioet, Komboetokan, Loewòk, Sago, Pondi-Pondi, Tatakalal, Tambòlòq, Séa-Séa, Labobo, Bangkoeloe en Bwokang per jaar 1 geit. » 60.—
- l. Uit de districten Bonitom, Popisi, Totikom, Sambioet, Komboetokan, Labobo en Bangkoeloe te zamen jaarlijks 600—800 klappers » 17.50
- m. Uit de districten onder l. genoemd te zamen per jaar 60 flesschen klapperolie » 15.—
- n. Gedroogde visch uit Bangkoeloe en gerookte visch uit Labobo. Kippen en eieren uit Bonitom, Popisi, Totikom, Sambioet en Komboetokan » 15.—
te zamen f 2701.50

waarvan moet worden afgetrokken $3 \times f 90 = f 270$, de waarde van de 3 picols was, die aan den Sultan van Ternaté moeten worden opgezonden. De radja geniet alzoo aan zoogenaamd geoorloofde vaste inkomsten $\pm f 2500$.— 's jaars; daarbij komt een bedrag van $f 0.02^5$ voor elken klapperboom die door een niet tot de inheemsche bevolking behoorend persoon in het gebied van Banggaai geplant wordt (zie boven onder § 2).

Voorts moeten de sengadji's van Popisi, Totikom, Sambioet, Komboetokan en Loewak, Sago ieder den radja dagelijks twee bedienden leveren; deze heerendienstplichtigen, lambanoewa of lamboenoewa geheeten, moeten een maand lang tegen voeding doch zonder loon huiselijke diensten presteeren

en worden daarna door anderen afgelost; vaak worden deze diensten afgekocht voor f 2.50 per maand en per man.

Heeft de radja voor het een of ander feest ten zijnent geld noodig of verkeert hij zoogenaamd in moeielijkheden — en dit komt vaak voor — dan mag (?) hij bij de verschillende districtshoofden om hulp aankloppen die alsdan in geld of in goederen als ongebleekt katoen enz. wordt verleend. Ook mag hij nu en dan aan de districtshoofden van Péling verzoeken om voor zich — niet tegen betaling! — uit de bosschen rotan te doen halen, een verzoek dat in de praktijk uit den aard der zaak als een bevel wordt opgevat. Deze wisselvallige inkomsten kunnen, naar mij van verschillende zijden verzekerd werd, gedurende een jaar een heel aardig bedrag belooopen.

De vaste inkomsten zijn onder den tegenwoordigen radja eenigszins toegenomen. Zoo deelden de districts-hoofden van Kientom en Mandono mij mede, dat zij eerst sinds deze radja aan het bewind is, in plaats van tien: 40 toetoebi's bras per jaar moeten opbrengen. De hoofden van Batoei keken heel verschrikt op toen ik hun mededeelde van den radja vernomen te hebben dat deze jaarlijks uit dat district behalve was en maléo-eieren 6 picols bras aan inkomsten trok; zij beweerden nog nimmer deze schatting te hebben opgebracht en schreven de door den radja daaromtrent aan mij gedane mededeeling toe aan diens voornemen om te beginnen met dit jaar bedoelde belasting in te voeren. Hunne bewering mij door den majoor Tano bevestigd wordende, vroeg ik mij zelve af of de voorganger van den tegenwoordigen tijdelijk waarnemenden posthouder van Banggaai van dergelijke eigendunkelijke handelingen van den radja wel zou hebben afgeweten. De beide mij bekend geworden gevallen gaven mij toch den indruk dat zij niet tot de uitzonderingen behoorden, indruk waarin ik nog versterkt werd door deze uitlating van den sengadji van Batoei: „Wat kunnen we er echter tegen doen als onze radja 't ons beveelt.”

De Djogogoe, Hanafi geheeten, — een ver familielid van den radja —, heeft de volgende inkomsten:

- a. Uit het district *Pèlèd*:
per jaar aan contanten *f* 70.—, 2 stukken ongebleekt katoen ad *f* 2.—, 4 geiten, 200 klappers, 120 flesschen klapperolie, 3 picols rijst, 1000 bossen padi, 3000 stuks oebi. *f* 200.
- b. Uit het district *Pololo*:
's jaars 60 kati was, 1 geit, 6 stukken ongebleekt katoen. » 69.—
- c. Uit *Loewoek Papanèntèng*:
60 kati was, 1 geit en 6 stukken ongebleekt katoen per jaar. » 69.—
- d. Uit *Mésélésé*:
conform *Pololo*. » 69.—
- e. Van den *Tonggol van Tobonoenoe*:
30 kati was, 1 geit en 3 stukken ongebleekt katoen. » 36.—
- f. Van den *Tonggol van Toloboean*:
40 kati was, 1 geit en 4 stukken ongebleekt katoen. » 47.—
- g. Van de kampong *Këmbani*:
20 kati was, 1 geit en 3 stukken ongebleekt katoen. » 27.—
- h. Van het district *Laboho*:
f 25.— aan contanten, 100 stuks klappers, 5 flesschen keukenstroop, 10 flesschen klapperolie en 200 — 1000 stuks oebi's jaars, 1 prauw djarangka eens in de 4 jaren (waarde *f* 30.—). » 45.—
- i. Van het district *Banghoeloe*:
per jaar *f* 35.— aan contanten, 100 stuks klappers, 10 flesschen keukenstroop, 10 flesschen klapperolie, 1 geit en 500 stuks oebi. *f* 58.—
- k. Van het district *Lontioe*:
's jaars 25 kati ongezuiverde was en één stuk ongebleekt katoen » 14.—
- l. Van het district *Loewoek*:
per jaar 25 kati ongezuiverde was, 60 kati bras en 2 stukken ongebleekt katoen » 20.—

- m. Van het district *latoci*:
's jaars 2 stukken ongebleekt katoen en 25 kati bras » 5.—
- n. Van elk der districten *Tangkiang*, *Kientom*, *Mandono*, *Lamala*, *Basama*, *Pokobondolong*, *Lalantang*, *Liang*, *Apal*, *Paisoeloenoë*, *Tambòlòq*, *Péling*, *Tinankom*, *Bonitom*, *Pondi-Pondi*, *Tatakalal* en *Loewoek Sago* *f* 2.50 's jaars » 42.50
te zamen *f* 700.—
- 's jaars. Bovendien moet de sengadji van *Pèlèd* dagelijks twee bedienden — lamboenoewa — leveren, terwijl de *Djo-goegoe* verder het recht heeft om wanneer hij geld noodig heeft — en dit komt elk jaar minstens eenmaal voor —, van de districten *Loewoek*, *Lontioe*, *Pèlèk*, *Pololo*, *Loewoek Papanèntèng*, *Mésélésé* en *Toloboean* een geschenk te vragen — lees: te eischen —, bestaande resp. in *f* 10.— *f* 20, *f* 10.— *f* 20, *f* 20.— *f* 30, 2 koperen talam's ad *f* 5.—, 2 koperen talam's ad *f* 5.—, 3 talam's à *f* 5.— en 1 talam ad *f* 5.—

De inkomsten van den Kapitan *laoet*, *Dadaoe* of *Daoad* geheeten, bestaan in:

a. *f* 100.— aan contanten, 5 picols bras en 25 kati ongezuiverde was 's jaars van elk der districten *Basama*, *Lamala* en *Pokobondolong*;

b. *f* 10.— aan contanten, 1 geit, 10 flesschen klapperolie, 100 klappers en 3000 stuks oebi per jaar van het district *Apal*; derhalve totaal *f* 450.

Voorts heeft hij dagelijks recht op 2 bedienden te leveren door het district *Apal*.

De *Hoekoem Toewa*, *Idries* genaamd — schoonvader van den Kapitan *laoet* —, geniet de volgende inkomsten:

a. Van het district *Bonitom*:

f 10 aan contanten en \pm *f* 10.— aan oebi, bras, kippen en klapperolie 's jaars *f* 20.—

b. Van het district *Péling*:

- per jaar 10 kati gezuiverde was en 15 kalamata's oebi f 8.50
- c. Van het eiland Péling 1 picol bras en 3 picols koffie » 65.—
- d. Van elk der districten *Kientom* en *Tangkiang*:
's jaars 25 kati bras en 1 stuk ongebleekt katoen » 6.50

Totaal f 100 's jaars

elk der districten Bonitom en Péling moet bovendien dagelijks 2 bedienden leveren; voorts mag de Hoekoem toewa wanneer hij in geldnood verkeert, om hulp aankloppen bij de sengadji's van Kientom, Tangkiang, Bonitom en Péling, recht waarvan elk jaar minstens éénmaal wordt gebruik gemaakt.

De Hoekoem To Lolak, Oeda geheeten, heeft de volgende inkomsten, die hij alle trekt uit het district *Tinaangkom* t.w. 20 kati ongezuiverde was, 300 bosjes padi, 3 flesschen klapperolie, 3 fl. keukenstroop, 1 geit, 2000 stuks oebi en 10 stukken ongebleekt katoen, 6 kippen f 50.—

het districtshoofd moet hem bovendien dagelijks 2 lambanoewa leveren;

Ook hij heeft het recht om in het hem ondergeschikte district te bedelen!

De Hoekoem Boejoe, Raoep genaamd, geniet alleen uit het district *Boelaji* inkomsten t.w. 50 kati was, 1 picol bras en 10 stukken ongebleekt katoen » 50.—
moetende het districtshoofd hem bovendien dagelijks twee bedienden leveren. Hulp vragen is ook hier geoorloofd.

De Majoor Ngofa — Hadji Awaloeddin — put zijne inkomsten uit het district *Popisi*, t.w. f 20.— aan contanten, 5 fl. klapperolie, 300 stuks oebi, 4 kippen en 15 klappers » 23.—

verder heeft hij recht op 2 bedienden, dagelijks door het evengenoemde district te leveren, en op bijstand wanneer hij zich in moeielijkheden bevindt. Tegen dit hoofd zijn bij den vorigen posthouder tal van klachten ingebracht omtrent gepleegde knoocierijen; deze zijn nog in onderzoek.

De Luitenant Ngofa, Abdurradjak geheeten — een halfbroeder van den radja, — trekt uit het district Totikom de volgende inkomsten:

f 20.— aan contanten, 8 flesschen klapperolie, 8 kippen en 50 klappers per jaar f 25.—

het district moet hem dagelijks 2 bedienden leveren en ondersteunen wanneer hij in geldnood verkeert.

De betrekking van Kapitein Ngofa wordt sinds lang niet meer vervuld; met die van Majoor Tano is bekleed Hoesain, kleinzoon van den omstreeks 50 jaren geleden door Ternaté uit zijn landschap verdreven radja Agama. Na het ontslag van Abdoel Adjid, den voorganger van den tegenwoordigen bestuurder van Banggaai, werd Hoesain tijdelijk belast met de waarneming van het radja-schap; algemeen verwachtte men toen zijne verheffing tot radja, doch dit liep anders uit, omdat hij, naar men zegt, niet in den smaak viel van den sultan van Ternaté. Als een balsem op de wonde werd hij toen in de plaats van Abdoerrahman tot Majoor Tano aangesteld, een eerebaantje waarmede hij weinig ingenomen schijnt te zijn. De inkomsten aan zijn ambt verbonden bedragen f 10 's jaars!

Van de drie hoofden van den adel ontvangt de Miantoe Palabatoe — Amier, zoon van den bovengenoemden Majoor Tano — van het district Lotantang per jaar het volgende:

20 kati ongezuiverde was, 120 kalamata's kom-bili, 8 stukken ongebleekt katoen, 4 geiten, 24 fl. klapperolie, 24 flesschen keukenstroop en 60 kati bras f 54.—

dit district is verder verplicht tot levering dagelijks van 2 bedienden en tot hulpbetoon indien de miantoe daarom verzoekt.

De miantoe Basaang -- Abdoel-Radjak — trekt jaarlijks van Paisoeloene 25 kati gezuiverde was » 22.50
de miantoe Liang — Arawi — van het district
Liang » 25.—
aan contanten en 15 kalamata's oebi » 27.—
terwijl ook zij recht hebben op 2 bedienden per dag, hun door de sengadji's van Paisoeloene en Liang te leveren.

De Secretaris van den radja — Abdoel Kadir — geniet uit Komboetokan per jaar » 20.—
aan contanten, 2.5 picols bras, 150 stuks oebi,
18 flesschen klapperolie en 18 kippen » 40.—
terwijl het districtshoofd er voorts voor zorgen moet, dat hij elken dag twee lambanoewa's heeft.

Van den Kapitan Kié, de Sadaha's kié en kadato, den Simalaha en den Sowohi kon ik omtrent hunne vaste inkomsten geen betrouwbare opgaven ontvangen. Zij trekken die respectievelijk uit de door mij niet bezochte districten: Pondi-Pondi, Tambòlòq, Séa-Séa, Nambo, Tatakalai en Sambioet. Deze districten voorzien hen bovendien van bedienden.

Al de bovengenoemde hoofden hebben verder bevoegdheid zich door de bevolking in heerendienst eene woning te doen bouwen en van haar vrouwen met de noodige roeiers te requireeren, wanneer zij zoogenaamd op dienstreis moeten. Onder dienstreis wordt o.a. ook verstaan de reis ondernomen met het eenig doel om de haçil op te halen, wanneer deze

te lang uitblijft. De roeiers moeten tot aan de plaats van bestemming zelf in hunne voeding voorzien; aldaar aangekomen wordt verder voor hen door het betrokken district gezorgd; dit zorgt ook voor huisvesting en voeding van den in dienst reizende, terwijl het dan verder gebruikelijk is, dat het dezen een geschenk aanbiedt, hetzij in geld hetzij in goederen.

Hetgeen ik aan het slot van § 3 schreef over de knoeierijen der districtshoofden, is ook volkomen van toepassing voor de leden van het zelfbestuur, ja, deze ontzien daarbij zelfs het Mohamedaansche deel der bevolking niet; zelden komt het Europeesch bestuur hier achter, omdat de slachtoffers dier knoeierijen bevreesd voor wraak van de zijde der bedrijvers of hunne familieleden daarover liefst het stilzwijgen bewaren; deels moet dit ook worden toegeschreven aan het zeer geringe contact, dat tot dusverre tusschen dat bestuur en het overgrootste deel der bevolking heeft bestaan, waardoor deze nog steeds met weinig vertrouwen tot den Gouvernements vertegenwoordiger opziet. Op mijne reis door het landschap vond ik schier dagelijks gelegenheid zulks op te merken en dit niet alleen in de berg-, doch ook in de meer beschaafde kustkampong's.

Het bericht van mijne aanstaande komst was vaak voldoende om de kampoeng in rep en roer te brengen en vrouwen en kinderen beladen met goederen het gebergte of de bosschen in te jagen.

De meeste leden van het zelfbestuur hebben hun hoofdverblijf ter hoofdplaats Banggaai; alleen de majoor Tano en diens zoon: de miantoe Palabatoe houden zich meestendeels in het district Batoei op, waar zij hunne vrouwen hebben wonen.

De radja bewoont een door het landschap voor een bedrag van f 3000, aangekocht huis; dit is derhalve het eigendom van de nēgri. Feitelijk is dit ook met de door de bevolking in heerendienst gebouwde woningen het geval, de praktijk leert evenwel dat de hoofden deze beschouwen als hun privaat eigendom.

§ 5. Verhouding tot andere landschappen.

In welke verhouding het landschap Banggaai staat tot het Sultanaat Ternaté hebben wij boven reeds gezien. De Ternataansche invloed is bijna in alles merkbaar; het landsbestuur zoowel als de districtsbesturen zijn slechts nabootsingen van Ternataansche instellingen; ook met de organisatie der geestelijkheid is dit niet anders. Is het aantal wereldlijke hoofden reeds bijzonder groot, dat aantal wordt nog verre overtroffen door dat der geestelijken. Om een voorbeeld te noemen, bestaat de districts-geestelijkheid van Batoei — dit district telt \pm 165 weerbare mannen — uit 4 imam's, 17 chatibi's en 12 modin's; telt men dan hierbij de 13 wereldlijke hoofden, dan komt men tot de slotsom dat van elke 4 mannen in het genoemde district er één hoofd is. Met de overige districten is dit niet beter gesteld.

Omtrent de verhouding tot de aangrenzende landschappen Tadjoe en Boengkoe kan ik kort wezen. Met de Vorstenbesturen daarvan onderhoudt dat van Banggaai in het geheel geen betrekkingen; familie-banden bestaan tusschen hen onderling evenmin. Met verontwaardiging weerspraken de radja en de landsgrooten van Banggaai de door hunne Boengkoesche en Marische collega's volgehouden bewering, dat de drie vorstenhuizen van Banggaai, Boengkoe en Mari met die van Todjo, Motanno (in Loewoe), Kendari en Boetan een gemeenschappelijken stamvader zouden hebben gehad. Voorzover zij wisten waren zij slechts aan de vorstenhuizen van Java en Ternaté verwant(?).

§ 6. Bevolking, verdeling hiervan in vreemdelingen en inheemsche bewoners; verdeling dezer laatsten naar den godsdienst, in stammen en in standen; getalsterkte aan weerbare mannen.

De Banggaaische bevolking kunnen wij vooreerst in de volgende twee rubrieken verdeelen:

- a. de inheemsche bevolkingen.
- b. de vreemdelingen.

De laatsten zijn over de verschillende eilanden en de op den vasten wal van Celebes gelegen landschappen verspreid, doch wonen allen in de kustkampoen'g's. Zij worden beschouwd als directe Gouvernements onderdanen en staan daarom ook rechtstreeksch onder de bevelen van den Gouvernements vertegenwoordiger te Banggaai, aan wien zij jaarlijks hunne aan het Gouvernement verschuldigde belastingpenningen (de hoofdelijke belasting) afdragen. Hierop maken alleen de z.g. Badjau's of Badjo's eene uitzondering. Ofschoon niet tot de inheemsche bevolking van Banggaai behorende, worden zij als Sultans-onderdanen beschouwd en betalen voor hun visschersbedrijf, zoo als boven reeds is aangeteekend, belasting aan den bestuurder van Ternaté. Het zijn „orang laoet", lieden die uitsluitend op het water leven, hetzij in vrij groote prauwen — padéwakan's geheeten — waarin kinderen geboren en groot gebracht worden, hetzij in huizen die op palen in zee zijn uitgebouwd. Oorspronkelijk gestaan hebbende onder het gezag van de radja's van Gowa verwisselden zij dit later — tijdens het bestuur van den grooten Aroe Palakka Tori sompat, — vriend van den admiraal Speelman — tegen dat van de Bonische radja's, een van wie hun toestond zich in de naar hen genoemde kampong Badjowé - de havenplaats van Watamponé — te vestigen. Hier kwamen alstoen te wonen hun hoogste hoofd, den titel van *Lolo*, voerende, en de hem ondergeschikte mindere hoofden als de *Poenggawa* en de *Galarang*. Dit bleef zoo tot omstreeks acht jaren geleden, toen de Lolo en de Galarang, de willekeurige handelingen van de Bonische anakaroeng's tijdens Lapawawooi's wanbestuur moede, Badjowé verlieten om zich respectievelijk in Kendari en op Salabangka (Boengkoe's gebied) te vestigen; hun voorbeeld werd twee en een half jaar geleden gevolgd door den Poenggawa. Uitsluitend zeevarend volk als zij waren — en nog zijn —, hadden hunne onderhoorigen zich intusschen reeds lang te voren over,

geheel Celebes verspreid. Zoo waren langzamerhand ook in de Banggaaische wateren Badjo-kampong's verzezen, die onder een gemeenschappelijk hoofd met den titel van Poenggawa werden gesteld; deze voegde zich later een kapitan toe en met hen beiden zorgden zij voor het binnenkomen van het aandeel der Banggaaische Badjo's in de schatting, tot het jaarlijks opbrengen waarvan hun opperhoofd, de Lolo, aan den radja van Boni verplicht was. Deze bleef derhalve hun radja, maar daarnevens erkenden zij in het belang hunner broodwinning het gezag van den Ternataanschen sultan. In dezen toestand kwam door de vestiging van een posthouder te Banggaai geene verandering en toen het vorige jaar deze ambtenaar een begin wilde maken met het houden eener zielentelling in de Badjo-kampong's, moest hij ervaren hoe weinig nog zijn gezag door de Badjo's geëerbiedigd werd. Deze ontzagen zich niet gewapend ter hoofdplaats te komen ten einde den Gouvernements vertegenwoordiger aan het verstand te brengen, dat zij met hem niets te maken hadden, en eerst dan aan zijne bevelen wilden gehoorzamen, wanneer hij hun een lastbrief van den sultan van Ternaté en een van den radja van Boni kon vertoonen. Van eene verbanning van dezen laatste naar Java wilden zij niets gelooven of gaven zulks althans voor. Over dit brutale optreden schijnen zij toen niet onder handen genomen te zijn; in elk geval bleef hunne houding tegenover het bestuur ongepast, waarom de tegenwoordige wd. posthouder mij tijdens mijn aanwezen te Banggaai in het laatst van 1906 verzocht op mijne reis door het landschap ook de hoofdkampong der Badjo's, Kalambatang geheeten en gelegen in de straat tusschen de eilanden Péling en Banggaai, te bezoeken. Vergezeld van tien man dekking voldeed ik aan dit verzoek. Mijn intrek genomen hebbende in de woning van een Gorontaleeschen handelaar, deed ik hier de beide hoofden der Badjo's, zoomede verschillende hunner onderhoorigen voor mij komen.

Zij kwamen, doch namen bij het zitten eene houding aan

die van weinig eerbied getuigde jegens den vertegenwoordiger van het Gouvernement, als hoedanig ik mij aan hen had voorgesteld. Veranderde die houding reeds ten goede toen ik hen in het Boegineesch begon aan te spreken, niets liet zij meer te wenschen over nadat door mij in krachtige bewoordingen hun vroeger optreden gegispt geworden was en hen aan het verstand was gebracht, dat het gezag van het Gouvernement het hoogste was in Nederlandsch-Indië, de dragers van dat gezag derhalve recht hadden, om met de meest mogelijke onderscheiding door hen behandeld te worden, en bovendien dat zij zelf erkennende tot dusverre Bonische onderdanen te zijn geweest van af de onderwerping van dit landschap aan het Gouvernement evenals de overige bevolking van Boni onvoorwaardelijk hadden te gehoorzamen aan de bevelen hun door het Gouvernement of namens dit door Deszelfs vertegenwoordigers te geven. Twee dagen later vernam ik, dat zij bij mijn gewezen gastheer geweest waren, om dezen te vragen, of zij maar al dadelijk hunne belasting over het loopende jaar aan het Gouvernement mochten afdragen en zulks zonder dat door mij met eenig woord over door hen op te brengen belastingen was gerept. Het antwoord luidde natuurlijk, dat zij de desbetreffende bevelen hadden af te wachten.

De tegenwoordige Poenggawa van Banggaaische Badjo's heet Oewa Loepa, een man van \pm 70 jaren, die de afdoening van geschillen, tusschen de Badjo's zich onderling voordoende, overlaat aan zijn kapitan Oewa Mitji genaamd. Deze is evenwel een Mandarees hetgeen geen verwondering behoeft te verwekken, omdat er onder de Badjo's vele vreemde elementen als Makassaren, Boegineezen enz. voorkomen, die omdat zij hetzelfde bedrijf uitoefenen en veelal ook met Badjosche meisjes gehuwd zijn, zich zelven rekenen en ook door de overige Banggaaische bevolking, ja zelfs door den posthouder gerekend worden te behooren tot de Badjo's, betalende zij evenmin als dezen belasting aan het Gouvernement.

De voornaamste Badjosche nederzettingen in de Banggaaische wateren zijn na het reeds genoemde kalombatang met 249 weerbare mannen de volgende:

Lapéta, even bezuiden Kalombatang, tellende \pm 25 mannen, Tokolocwan babasal of Liang, gelegen aan de Oostkust middelste schiereiland van Péling, 43 weerbare mannen en Bwokang met 15 mannen.

De overige vreemdelingen bestaan uit Boegineezen, Makassarren, Todjoreezen, Gorontaleezen en Menadoneezen, Ternatanen, Arabieren en Chineezen, eenige Indo-Europeanen en een enkelen Japanner. Deze laatste is als parelduiker bij de Nederlandsche Nieuw-Guinea Handelsmaatschappij in dienst.

Van hen werden ten vorigen jare 759 personen in de hoofdelijke belasting aangeslagen tot een gezamenlijk bedrag van f 1979. De meesten dezer lieden wonen op de noordkust van het N. O. schiereiland van Celebes, n.l. op de kustplaatsen:

Boenta met 169.

Pagimana (standplaats van een opziener van de in- en uitvoerrechten en accijnsen) met 136,

Loboe met 81,

Sioena met 28 en

Boéalémo met 80 belastingplichtigen.

Behalve 76 die ter hoofdplaats Banggaai gevestigd zijn, wonen de overigen zeer verspreid op de verschillende kustplaatsen aan de Z. kust van het N. O. schiereiland van Celebes (\pm 100) en op de verschillende eilanden van den Banggaai-archipel.

De inheemsche bevolking kunnen wij naar den godsdienst verdeelen in:

Mohamedanen en *Alfoeren* (of heidenen). Deze laatsten zijn door de tijden heen de meest verdrukten geweest; zij zijn het nog steeds die het leeuwenaandeel hebben op te brengen van de door de hoofden onder allerlei benamingen van de bevolking gedaan wordende heffingen.

Het van af de vroegste tijden op hen toegepaste plunderings- en uitzuigingsstelsel heeft hun geest verstompt, hun geestkracht tot beneden nul gebracht, hun lust tot werken bijna geheel doen verdwijnen; het zijn thans luie, omtrent hun toestand en dien hunner vrouwen en kinderen geheel onverschillige lieden, die zich al bijzonder gelukkig gevoelen, wanneer zij elken dag hun portie oebi hebben, en zich allemachtig door de fortuna begunstigd achten, wanneer zij daarenboven naar hartelust arak kunnen drinken. Slechts hiermede zijn zij tot eenige buitengewone inspanning te krijgen en dat de handelaren van deze eigenschappen gebruik maken om hen te bewegen voor zich boschproducten in te zamelen, getuigen de jaarlijksche invoeren van arak ter hoofdplaats Banggaai; de invoer in 1906 bedroeg 2535 kisten ad 22½ liter de kist, hoeveelheid die belangrijk geheeten mag worden wanneer men bedenkt dat die hoofdzakelijk haren weg vindt naar de Alfoeren van den Banggaai-archipel.

Het voorgaande geldt bovendien ook meer deze lieden dan hunne op den vasten wal van Celebes wonende medeheidnen: de Loeinanners. Over dezen stam hieronder meer.

Boven vond ik reeds gelegenheid op te merken, dat de Banggaaische bevolking oorspronkelijk uit verschillende van elkander onafhankelijk stammen zonder vaste woonplaatsen heeft bestaan. Een bewijs hiervoor levert bovendien de omstandigheid dat de bewoners van den Banggaai-archipel een bijna geheel andere taal spreken dan die van den vasten wal en dat deze laatsten vier talen — misschien wel vier zeer van elkander afwijkende dialecten eener-zelfde taal — er op na houden. Die talen hebben namen ontleend aan de vertalingen daarin van ons woordje „neen” of van „niet zijn”. Zoo wordt de taal van den Banggaai-archipel genoemd de „*aki*-taal” in tegenstelling met de „*koesian*-taal,” die in het landschap Balanta — dit omvat de drie districten Basama, Lamala en Pokko-bondolong —

de „*madi*-taal” (ook de „basasaloean” genoemd) die in de districten Loewòk, Lantioe, Mandono, Kientom en Tangkiang,

de „baha-taal” die in het district Batoei en de „ta-taal” die door een deel der bewoners van het district Sinohowan en Poe-Oembana gesproken wordt. De overige bewoners van dit kleine district, de zoogenaamde Sinohowanners, spreken een taal die een mengelmoes geheeten mag worden van verschillende andere; toch komen daarin ook woorden voor die men in de andere in het landschap Banggaai gesproken wordende talen niet terug vindt (voor „neen” bestaan b. v. de woorden „ido” en „daido”), doch dit aantal is betrekkelijk zoo gering, de overeenkomst met de „ta”-taal zoo groot en het getal van hen, die haar spreken, zoo klein — \pm 40 weerbare mannen —, dat ik vermeend heb die taal niet naast de bovengenoemde te mogen noemen. Wel is waar zijn de Poe-Oembanaërs, die de Ta-taal spreken, niet veel sterker in getal — \pm 46 mannen —, doch genoemde taal — of wil men: genoemd dialect — wordt bovendien nog door den vrij grooten stam der To Wana gesproken, door wie bewoond wordt het gebied doorstroomd door de Bangka en Ondokan-rivieren Ten spijt van alle beweringen van het Banggaaische Zelfbestuur volgens welke een deel der To Wana zich zou rekenen te behooren tot de onderdanen van den Banggaaischen radja en sedert een 12-tal jaren wachtende zou zijn op de komst van een gezant van dien radja ten einde van hunne ondergeschiktheid aan dezen een blijk te kunnen geven, erkent genoemde stam sinds lang geen ander gezag dan dat van Todjo en Boengkoe met dien verstande dat een deel daarvan geregeld alleen aan Todjo, het overig gedeelte alleen aan Boengkoe schatting opbrengt. Van het Todjosche gedeelte wonen sinds eenige jaren \pm 250 zielen ongeveer drie uren ver van de monding der Mehaki-(of Menahaki-)rivier langs de beiden oevers van dezen stroom, derhalve in het Banggaaische gebied, daarheen gelokt door het ontstaan van den handel in damar waaraan de bovenstreken van Mohaki (district Batoei) rijk moeten zijn; velen hunner houden zich echter thans bezig met den tuinbouw. Zij staan onder een hoofd zonder be-

paalden titel wiens eigenaam is Tampo- si Papai-i-daoe Aan eenig hooger gezag gehoorzamen zij evenwel niet; aan den radja van Todjo, wien het niet zoude gelukt zijn hen naar hun eigen land te doen terugkeeren, brengen zij geen schatting op, evenmin echter aan den radja van Banggaai of een der aan dezen ondergeschikte hoofden. Met den sengadji van Batoei in wiens ressort zij zich gevestigd hebben, willen zij niets te maken hebben, zoodat zij als het ware een staat in den staat hebben gevormd. Ook de posthouder te Banggaai toch heeft nimmer met hen eenige bemoeienis gehad.

Voor eene uitzwerming van den stam der To Wana nu houd ik ook de bewoners van het district Sinohowan en Poe-oembana, die oorspronkelijk meer in het binnenland — n.l. te Matindok in het gebied van Tangkiong — gewoond hebbende, reeds sedert tal van jaren meer naar de kust toe gevestigd zijn en thans aan den rechter oever van de Sinohowan-rivier (de Boegineezen hebben dezen naam verbasterd tot Sinorang) wonen in de Kampong Boné limpi. Voor mijne boven geuite meening pleiten niet alleen de overeenkomst in taal en het sedert wanneer niet meer na te gane gevestigd zijn, in aan andere talen sprekende stammen toebehoorend gebied, maar bovendien de overeenkomst in zeden en gewoonten tusschen het heiden gebleven gedeelte der Poe-oembanaërs en de To Wana. Ofschoon de Sinohowanners en Poe-oembanaërs door elkander in dezelfde kampong wonen, staan zij onder afzonderlijke hoofden, resp. de Towakanna en de Basal die gelijk in rang staan en geheel onafhankelijk zijn van het Batoeische districtsbestuur. Aan den radja van Banggaai daarentegen brengen zij zooals wij boven reeds gezien hebben, jaarlijks eene schatting op bestaande in rijst, Maléo-eieren en was.

De bevolking van het district Batoei is geheel Mohame-daansch, daarentegen bestaat die van de districten Tangkiang en Kientom voor een groot deel uit Alfoeren, die den gemeenschappelijken naam dragen van To Loeninan. Oorspron-

kelijk zal het Mohamedaansche gedeelte ook wel tot dien stam behoord hebben, blijkende zulks uit de absolute gelijkvormigheid in taal. De Loeinanners zijn in tegenstelling met de Alfoeren van den Banggaai-archipel een krachtig ras, dat ofschoon ook tot het opbrengen van schattingen aan de hoofden verplicht, zich toch niet alles laat welgevallen en eene ondervonden belediging niet ongestraft laat. Het koppensnellen, waartoe de Pélingsche Alfoer nog te lafhartig is, is bij de Loeinanners in zwang; niet alleen worden die ondernomen tegen aan Todjo of Boengkoe onderhoorige Alfoersch stammen — de Towana, To Ampana enz. —, doch ook onderling hebben die plaats tusschen de Loeinanners van Tangkiang en die van Kientom. Is in het eerste geval de aanleiding veelal niet anders dan de zucht tot moorden of eerzucht, de sneltochten onderling daarentegen hebben in den regel tot oorzaak het bij het damar- of rotan-zoeken door het eene gedeelte van den stam overschrijden van het gebied van het andere deel. Sinds een paar jaren geleden door het Banggaaische bestuur beslist is geworden dat de bovenstreken van de Toili- en Sinohowan-rivieren gerekend moeten worden te behooren tot het gebied van den sengadji van Tangkiang, de aldaar voorkomende damarboomen derhalve het eigendom zijn van de Tangkiangsche Loeinanners en naar aanleiding van die beslissing aan de Kientomsche Alfoeren bekend is gemaakt, dat zij in die streken zonder verguuning der Tangkiangsche hoofden naar damar zoekende en daarbij van de zijde der van dezen onderhoorige Loeinanners overlast ondervindende met hunne eventueele klachten hierover niet ontvankelijk zullen worden verklaard, hoort men van deze sneltochten niet meer en begeven de Kientoemmers zich om damar en rotan te zoeken alleen naar het boven-Mehakiegebied, dat zooals wij boven reeds mededeelden aan Batoei toebehoort.

Alvorens over te gaan tot de verdeeling der bevolking in standen, wil ik hier nog aanteekenen dat de in het bin-

nenland van het Westelijke schiereiland van Péling wonende en onder den sengadji van Séa-séa of Boeko staande Alfoeren op den laagsten trap van beschaving staan; een groot deel hunner woont in grotten en spelonken of onder afdaken onder groote boomen, gaat zoo goed als in het geheel niet gekleed, hetgeen zoowel voor de mannen als voor de vrouwen geldt, schuwt den omgang met een ieder, die niet tot denzelfden stam behoort als zij, en leeft in de grootst denkbare verstomping voort; de rest is weinig beter en zelfs de hoofden krijgt men niet anders te spreken dan met behulp van den sadaka kadato, dien zij als hun radja beschouwen, die ook de voor den „toeotoe” bestemde haçil van hen in ontvangst neemt. Met dit Bonggaaische hoofd begeven de Séa-séasche hoofden zich vergezeld van eenigen hunner onderhoorigen eens per jaar naar de hoofdplaats waar deze laatsten dan belast worden met het wegsnijden van het onkruid binnen de kotta — eene vroegere bèntèng waarvan alleen de muren zijn overgebleven — en op de daarheen voerende wegen; de zonderlinge gewoonte bestaat alsdan dat niemand hen tijdens hun arbied mag passeeren zonder hun het een of ander te geven en dat zij geiten of kippen, hen bij het werken voorbijlopende, tot hun eigendom mogen verklaren.

In § 4 hebben wij reeds kennis gemaakt met de tamoendo- en bangsa-paeno; overigens is de bevolking verdeeld in de volgende standen:

de bobato-paeno of hoekoem en sengadji-familiën;

de mian poi poi of de talrijkst vertegenwoordigd zijnde stand der vrijen en

de slaven. Deze laatsten worden in den regel als een lid der familie beschouwd, hebben het derhalve niet zoo kwaad als de naam dit zou kunnen doen veronderstellen, doch missen uit den aard der zaak het recht om te gaan waarheen hen goedgeunkt; zij zijn het ook die voor den meester opkomen, wanneer deze door de hoofden tot de verrichting van heerendiensten wordt opgeroepen.

Door mijn bezoek aan verschillende Banggaaische districten ben ik in staat omtrent de getalsterkte der bevolking betrouwbare inlichtingen te verstrekken die ik in den hieronder volgenden staat heb verwerkt. Zijn de met * gemerkte cijfers slechts daar schatting verkregen, de overige zijn het resultaat eener gehouden telling.

Volgnun- mer.	N A M E N der districten.	Aantal weerbare mannen.
	Hoofdplaats Banggai.	125
I	Tanabonoenoengan.	86
II	Dadoéng.	31
III	Moonsongan.	12
IV	Gonggong.	44
V	Bonéaka.	19
VI	Lampa.	26
VII	Poetal.	36
VIII	Pao Banggai.	28
IX	Lolantang.	1067
X	Boelagi.	423
XI	Péling.	225*
XII	Liang.	343
XIII	Apal.	137
XIV	Paisoeloenoé.	135
XV	Tinangkom.	69
XVI	Bonitom.	62
XVII	Popisi.	129
XVIII	Totikom.	473
XIX	Sambioet.	185
XX	Komboetokan.	200*
XXI	Pelei.	130*
XXII	Pondi Pondi.	90
XXIII	Tambòlòq.	83

Volgnun- mer.	N A M E N der districten.	Aantal weerbare mannen.
XXIV	Loewok Sago.	60*
XXV	Meslésé.	78
XXVI	Séa-séa.	500*
XXVII	Pololo.	325
XXVIII	Tatakalai.	89
XXIX	Batoei.	164
XXX	Tangkiang.	307
XXXI	Kientom.	409
XXXII	Mandono.	315
XXXIII	Lontioe.	43
XXXIV	Nambo.	61
XXXV	Loewòk.	342
XXXVI	Basama.	198
XXXVII	Lamala.	207
XXXVIII	Pokkobondolong.	297
XXXIX	Sinohowan + Poe-Oembana.	68
XL	Bangkoeloe.	274
XLI	Mansaléan.	133
XLII	Lipoelalongo.	29
XLIII	Bokan.	60*
XLIV	Pangkalsiang.	101
XLV	Powat.	40*
Totaal		8258

waarvan \pm 50% Mohamedanen.

§ 7. Middelen van bestaan.

d. Landbouw en inzameling van boschproducten.

Het hoofdmiddel van bestaan der inheemsche bevolking is de landbouw. Evenmin als in Mori treft men in het Banggaaische landschap sawah's aan; de rijst- en djaogeng

bouw geschiedt uitsluitend op droge velden of tuinen meereendeels langs de hellingen van bergen of heuvels aangelegd. Van karbouwen of ander vee wordt hierbij geen gebruik gemaakt. Het hoofdeiland is onvruchtbaar; de bevolking daarvan trekt dan ook hare levensmiddelen voornamelijk van Péling, met uitzondering van de rijst die uit de op den vasten wal van Celebes gelegen landschappen gehaald wordt.

In tegenstelling met de Pélingsche rijst die van slechte hoedanigheid is en alleen tot voeding dient van de eigen landsbevolking, is de Celebes-rijst blank, groot van korrel en uitmuntend van smaak; vooral het uit de districten Bassama, Lamala en Pokkobandolong bestaande landschap Balanta is daarvoor bekend; van hier uit worden dan ook jaarlijks \pm 300 picols bras naar Gorontalo uitgevoerd; de gemiddelde prijs van 1 picol rijst bedraagt *f* 4 à *f* 5. Naar evengenoemde plaats worden jaarlijks uit Balanta bovendien \pm 500 picols djagoeng verscheept; de overige landschappen verbouwen dit gewas slechts op kleine schaal, waarschijnlijk ten gevolge van den rijkdom aan sago die en voor den Banggaai-archipel en voor de bewesten Balanta gelegen districten na de oebi het hoofdvoedsel der bevolking uitmaakt. Daarnaast wordt zelden, meestal alleen bij festiviteiten, rijst genuttigd.

De oebi wordt in verschillende soorten met goed gevolg gecultiveerd, het meest op de Banggaaische eilanden van waar uit — meer speciaal van uit het Pélingsche district Séa-séa — jaarlijks eene groote hoeveelheid in de districten Mandang, Kientom en Tangkiang wordt ingevoerd.

De klappercultuur heeft in de laatste vijftien jaren eene groote vlucht genomen; zijn het voornamelijk lieden van buiten die uitgestrekte klapper-aanplantingen hebben aangelegd, ook de inheemsche bevolking begint langzamerhand het nut of liever de voordeelen van die cultuur in te zien, getuige de vele jonge aanplantingen haar toebehoorende.

Dacht een 50-tal jaren geleden nog niemand er aan de vele kleine eilanden van den Banggaai-groep te

exploiteeren, thans is een groot aantal daarvan getuige van den gewichtigen dienst dien wij aan dien archipel bewezen hebben door zijne bevolking te verlossen van het juk, waaronder zij tijdens het zeerooverstijdperk gebukt ging.

In de koffie- en cacao-cultuur daarentegen is groote achter-uitgang te constateeren; de bevolking beweert dat de koffie-boomen hoe langer zoo minder vruchten dragen en zij daarom die cultuur verwaarloost; ik voor mij geloof echter dat juist die verwaarloozing de schuld is van de mindere vruchtzetting; het produkt is, ofschoon niet van superieure kwaliteit, toch aangenaam van smaak. Op het gebied van vruchten levert Banggaai naast eenige soorten van Pisang, die in voldoende hoeveelheid wordt verbouwd, mangga en ananas van goede hoedanigheid, manggistan en kanari.

De overige voortbrengselen van het plantenrijk zijn: verschillende soorten van peulvruchten, sirih en pinang. — Daarnevens leveren de bosschen verschillende soorten van timmerhout op, geschikt voor den bouw van huizen en prauwen; ik noem hier slechts de kajoe biti, het tjempaga- en ijzerhout, doch ook het ebbenhout en de kamoening komen voor naast de kajoe garoe, eene fijne geel gekleurde soort reukhout en de meest op Péling aangetroffen wordende kajoe leliskas, die een roode verfstof oplevert.

Een ter hoofdplaats Banggaai gevestigde Chineesche meubelmaker werkt met van het hoofdeiland en Péling afkomstig hout. Uitvoer hiervan heeft evenwel niet plaats.

Sedert de laatste dertig jaren houdt de bevolking zich ook bezig met de inzameling van damar en rotan; komt dit laatste ook op Péling en Banggaai voor, de damar wordt uitsluitend in de bosschen op den vasten wal aangetroffen; de goede prijzen, die in den laatsten tijd door dat artikel op de markt behaald worden, hebben lieden uit andere landschappen — voornamelijk Laiwoei en Todjo — naar deze streken gelokt.

b. Vecteelt, jacht en visscherij.

Het varken is het eenige zoogdier dat op de Banggaaische Tijdschr. v Ind. T. L. en Vk., deel L. afl. 5.

eilanden inheemsch is; de Alfoeren maken daarop jacht, doch houden er ook tamme varkens op na.

Op het hoofdeiland komen verwilderde koeien voor, die het eigendom zijn van den vorigen radja en de afstammelingen zijn van door dezen uit Gorontalo geïmporteerde exemplaren. Men schat het aantal van die beesten op \pm 200. Met vergunning van den eigenaar en tegen betaling van f 30.— per stuk, mag door een ieder daarop jacht worden gemaakt.

De districtshoofden van Kientom, Tangkiang en Batoei zijn in het bezit van tamme koeien, eveneens uit Gorontalo afkomstig; de exemplaren die ik zag, gaven mij de overtuiging dat een runderfokkerij op den vasten wal groote kans van welslagen heeft; de uitgestrekte grasvelden staan hier trouwens borg voor, terwijl goed drinkwater voldoende aanwezig is. Dit laatste kan niet getuigd worden van het eiland Péling; enkele kleine gedeelten uitgezonderd heerscht over de geheele uitgestrektheid daarvan een volslagen gebrek aan goed drinkwater; de bevolking moet zich met brak en troebel water tevreden stellen, behalve in den regentijd als wanneer het regenwater wordt opgevangen en in petroleum-blikken opbewaard; dat buik- en huidziekten daardoor onder de bevolking veelvuldig voorkomen, behoeft zeker geen verwondering te verwekken.

Geiten komen zoowel op de voornaamste eilanden als op den vasten wal in grooten getale voor: karbouwen en paarden daarentegen treft men alleen in de landschappen op Célébes aan, het meest in het district Batoei voor zooveel de eerstgenoemde dieren, in de districten Kientom en Mandano voor zooveel de paarden betreft. Weinig zorg wordt aan die beesten besteed, waardoor zij hoe langer zoo meer verwilderd geraken; het nut dat daarvan getrokken wordt, is evenmin groot. De paarden zijn afstammelingen van uit Gorontalo geïmporteerde dieren; de karbouwen schijnen inheemsch te zijn.

Inheemsch zijn verder het hert en de anoewang; deze laatste houdt het midden tusschen een hert en een koe en

wordt daarom ook sapi-oetan geheeten; de Loeinanner maakt er nu en dan jacht op en verkoopt het levend gevangen dier aan de strandbewoners. Deze laatste leggen zich veel op de vermeerdering van het pluimvee toe.

De tingalong komt menigvuldig voor; de soort van muskus (tiempaoes) die daarvan verkregen wordt, is een vrij duur handelsartikel (f 50.— de kati).

Met uitzondering van het hoofdeiland leveren al de Banggaaische eilanden en de landschappen op den vasten wal eene vrij groote hoeveelheid was op, echter lang niet meer zooveel als een dertig à veertig jaren geleden toen de gezamenlijke productie daarvan op 400 à 500 picols kon begroot worden. In de laatste jaren bedraagt die niet meer dan 150 à 200 picols.

De Banggaaische wateren leveren eenen overvloed en eene groote verscheidenheid van visschen op; de daarin voorkomende riffen zijn zeer rijk aan soorten van z.g. klipvisch, die veelal door de Badjo's gevangen en gedroogd wordt, een voor hen niet onbelangrijk handelsartikel uitmaakt, en hun tevens tot voedsel dient. De inheemsche bevolking begeeft zich zelden ter vischvangst; kon vroeger hiervan de reden geweest zijn, dat zij zich des avonds of bij nacht ongaarne op zee waagde uit hoofde van de onveiligheid wegens de Tobèloreesche en Mangindanosche zeeroovers, sedert aan het optreden dezer laatsten door ons voorgoed een eind is gemaakt, is de genoemde reden toch zeker voor haar vervallen en moet thans meer aan luiheid gedacht worden. Op de talrijke koraalriffen, die de Banggaaische eilanden omringen, oefenen sinds tientallen van jaren de Badjo's hun visschersbedrijf uit; de tripang die door hen gevangen en bereid wordt, wordt door Chineesche handelaren gretig opgekocht en vindt zijn weg verder naar China; ditzelfde geschiedt met de haavinnen en haaistaarten; een ander zeeproduct is de karèt; daarnevens vischt de Badjo naar schelpen.

c. Handel en Nijverheid.

De handel is grootendeels in handen van Boegineezen en

Makassaren, Gorontalesche en Menadoneesche Christenen, Arabieëren en Chineezers.

De uitvoerprodukten zijn:

damar (\pm 800 picols; dit artikel wordt voornamelijk middels prauwen naar Toboengkoe gebracht om van daar per Paketvaartstoomer verder naar Makassar vervoerd te worden),

rottan (\pm 4000 picols, hoofdzakelijk naar Gorontalo verscheept wordende),

was (\pm 150 à 200 picols),

copra (\pm 10,000 picols),

koffie (\pm 100 picols),

cacao (\pm 50 »),

rijst (300 à 400 picols),

djagong (400 à 500 picols),

tripang (200 à 300 »),

karèt (6 picols).

De voornaamste produkten van invoer zijn:

arak (\pm 2000 kisten), gambier (\pm 15 picols), zout, tabak, petroleum, manufacturen (\pm f 100,000) en lucifers.

Buiten het vervaardigen van hoeden en sirihdozen, waarover boven reeds gesproken is, en het weven van kleedjes, bekend onder naam van Mandonosche kleedjes en tot eigen gebruik gebezigd wordende, wordt in het landschap geen enkele tak van nijverheid uitgeoefend. De bedoelde kleedjes worden geweven van katoen afkomstig van in de districten Tangkiang, Batoci, Kientom en Mandono groeiende heesters. De katoen-cultuur, waarvan vroeger veel werk werd gemaakt, is zeer achteruitgegaan; het ruwe katoen wordt niet uitgevoerd.

§ 8. Middelen van verkeer en vervoer.

In den Banggaai-archipel hebben verkeer en vervoer uit den aard der zaak voornamelijk over zee plaats; voetpaden komen op de voornaamste vier eilanden voor, leidende van de strand-kampong's naar de in het binnen-

land gelegene; voor het verkeer zijn zij echter van weinig beteekenis.

De belangrijkste voetpaden op den vasten wal zijn de volgende:

1. het pad leidende van de aan de Z. kust gelegen kampong Tangkiang naar de belangrijke op de N. kust gelegen handelsplaats Boento. Ofschoon de afstand tusschen beide plaatsen hemelsbreed niet groot is, kan die van wege het zware bergterrein door een goed looper in niet minder dan 7 dagen worden afgelegd.

2. het pad dat van de kampong Bouw (meestal Kientom genoemd) in N. W. richting voert naar de eveneens belangrijke aan de N. kust gelegen kampong Loboë; ook dit pad gaat over zwaar terrein, terwijl het traject in 5 dagen wordt afgelegd.

3. rechts van het vorige pad gaat een weg van de kampong Bouw naar Pinapoewang en eerst den 3^{en} dag te bereiken.

§ 9. Weerbaarheid der bevolking.

Deze nota wensch ik te besluiten met de mededeeling van den indruk dien ik omtrent de weerbaarheid der bevolking gekregen heb. Zij is een groot aantal mannen sterk die bij eendrachtig samengaan in een eventueelen strijd veel zouden vermogen; hunne verspreiding over een uitgestrekt gebied evenwel in verband met het gemis van een krachtigen band tusschen de verschillende stammen, waartoe zij behooren, onderling, maakt een eventueel van hen uitgaand georganiseerd verzet weinig waarschijnlijk.

Oppervlakkig zoude men het Zelfbestuur als den evenbedoelden band kunnen beschouwen; in de werkelijkheid evenwel mist de radja de geheimzinnige macht, die in den regel bij Oostersche volkeren van den beheerscher pleegt uit te gaan, en hoe weinig bemind deze anders ook bij zijn volk mag zijn, zijne onderdanen op het eerste daartoe door hem uitgesproken woord naar de wapens doet grijpen om

hem in zijne plannen tegen den vreemdeling desnoods met geweld te steunen.

Het Banggaaische volk staat reeds te lang onder het Ternataansche juk om nog nationaliteitsgevoel te kunnen bezitten en in zijnen radja iets anders te zien dan een creatuur van den zooveel hooger staanden Ternataanschen Sultan. Zijne persoonlijke eigenschappen: lafhartigheid en gemakzucht beletten het bovendien met kracht uitvoering te geven aan mogelijke plannen tot verzet.

Omtrent de bewapening kan ik allen dit mededeelen, dat de gewone wapens zijn de klèwang en de lans, lilla's en, naar mij verzekerd is, ook geweren in vrij grooten getale aanwezig moeten zijn, doch de bedrevenheid in het hanteeren dezer vuurwapens, aan het onderhoud waarvan zoo goed als geen zorg wordt besteed, veel te wenschen overlaat.

Het landschap Boengkoe.

§ 1. Grenzen.

Het landschap Boengkoe wordt ten Oosten door de zee bespoeld; waar de noordgrens aan deze kust begint, is door een der vorige residenten van Ternaté (den heer Bensbach) uitgemaakt naar aanleiding van een geschil dat hierover bestond tusschen de Banggaaische en Boengkoesche zelfbesturen. Door dit laatste werd beweerd, dat het Oostelijke kustland van Célébes in het noorden beginnende bij Pasi Lamba (door de Boegineezen Tandjong Manta-wá geheeten) aan hetzelfde zoude toebehooren. De beslissing viel uit in het voordeel van Banggaai, daar bepaald werd dat het eilandje Togon Téon de grens zoude vormen.

Dat het betrokken Zelfbestuur deze grenskwestie bij elke gelegenheid weder oprakelt, is alleen een gevolg van de zucht om de in het betwiste gebied aangetroffen wordende damar-boomen als zijn eigendom te doen beschouwen. Voor-

dat de damar een courant handelsartikel werd, kon het het Boengkoesche bestuur weinig schelen aan wien het gebied in kwestie gerekend moest worden te behooren; thans heeft het er belang bij met het oog op de door hetzelfde geheven wordende boeangtana (= een boschrecht, voor elken vreemden damar- of rotan-haler *f* 3.— per jaar bedragend); op grond van het vorenstaande in verband met de groote moeielijkheid om daar, waar de bevolking nog in stammen zonder vaste woonplaatsen leeft, de juiste grenzen vast te stellen van het gebied van elk dier stammen, zou ik er de voorkeur aan geven de eenmaal door het gewestelijk bestuur van Ternaté bepaalde grens te handhaven.

Omtrent de kwestie of de kuststrook van af Oedjoeng Posso tot Pebotoa al dan niet geheel of voor een deel aan het landschap Mori toebehoort meen ik te mogen verwijzen naar mijne nota betreffende dat landschap (zie § 1).

Hoe ver de Boengkoesche kust zich naar het Z. uitstrekt, is ook niet in weinige woorden te zeggen.

Raadpleegt men evenwel het tegenwoordige Boengkoesche Zelfbestuur, dan zal dit Tandjong Toro-nipa-nipa als zuidelijkste grens aanwijzen. Het terzake door mij zoowel te Sakita en Kendari als in het kwestieuse gebied gehouden onderzoek heeft mij het volgende geleerd.

Oorspronkelijk strekte zich de kust van Boengkoe in het Z. niet verder uit dan tot even benoorden de kampong Labota; deze behoorde evenals de ten Z. daarvan gelegen onderdistricten, alle welke te zamen Tindi inia" geheeten worden, tot het gebied van den radja van Koenawi, het voornaamste hoofd uit den Laiwoeischen staten-bond; behalve dat zulks door het Boengkoesche bestuur erkend wordt, blijkt dit uit de volkomen gelijkheid in taal, nu nog bestaande tusschen de Tindi inia-ers en de Koenawiërs, taal die zeer afwijkt van de door de eigenlijke Boengkoegers gesproken wordende. Meer dan een eeuw geleden heeft de ontweldiging van Tindi inia aan Koenawi plaats gehad en zulks zoo volkomen, dat deszelfs bewoners er thans niet

meer aan denken zich tot eenig ander landschap dan *Boengkoe* te rekenen, terwijl *Koenawi* zich reeds sedert tal van jaren bij dien toestand volkomen heeft nedergelegd. Ongeveer zestig jaren geleden ontbrandde de strijd tusschen Boengkoe en Koenawi, de zege was aan Boengkoesche zijde; het verkreeg de heerschappij over de kuststrook bezuiden Matarapé tot aan Toréo toe, stelde aldaar hoofden aan met den titel van sengadji en dwong de bevolking tot het jaarlijks opbrengen eener schatting in rijst; ongemerkt breidde het later zijne heerschappij uit over het nog meer Z. gelegen Lémbo waar het ook een sengadji aanstelde.

De toestand tot voor eenige jaren was nu zoo, dat de Koenawische kustbewoners van af Matarapé tot Lémbo zich onvoorwaardelijk rekenden te behooren tot de bevolking van Boengkoe, alleen aan den radja van dit landschap — en dus noch aan Koenawi noch aan eenigen anderen radja uit Laiwoei — jaarlijks schatting opbrachten, die bijeenverzameld werd door hunne door Boengkoe aangestelde hoofden t.w. de sengadji's van Lasolo (of Bahosolo; la = baho = water, rivier), Molafé, Toemovoe (met Toréo) en Lémbo. Usance was het, dat zij in ontvangst genomen werd door een der te Sakita geplaatste Ternataansche ambtenaren, wanneer deze vergezeld van een Boengkoesch hoofd eene reis deed naar het zuiden om van de in de Boengkoesche wateren hun visschersbedrijf uitoefenende Badjo's de door dezen aan den Sultan van Ternaté verschuldigde „béa pasi" (= rifbelasting) te innen.

Overigens liet het Boengkoesche bestuur zich aan de genoemde streken niets gelegen liggen, eene onverschilligheid die gaandeweg zoo toenam, dat toen de betrokken sengadji's kwamen te overlijden, er niet aan gedacht werd tot de aanstelling van vervangers over te gaan.

Hiervan was niet alleen het gevolg, dat de schatting niet meer geregeld werd opgebracht, maar bovendien dat het gezag over de kustbewoners langzamerhand geheel in handen kwam van zekeren Hadji Tata. Deze hadji verwant aan de koena-

wische hoofdenfamilie, ontleende daaraan en aan zijn durf en energie zijn invloed op de bevolking van Lasolo, Mélafé, Tomoó'oe en Lémbo; sinds een paar jaren gehoorzaamt deze hem en hem alleen; deze toestand werd door Boengkoe aangevaard en ontving dit uit zijne handen de jaarlijksche schatting van Lasolo, totdat twee jaren geleden Hadji Tata blijkbaar genoeg had van de suprematie van het genoemde landschap en tegenover den posthouder van Tomboekoe (lees: Boengkoe) ontkende dat de bewuste kuststrook aan Boengkoe zoude toebehooren, bewerende dezelve een deel uit te maken van het landschap Laiwoei en zulks naar aanleiding eener beslissing die door den resident Bensbach zoude zijn genomen en volgens welke hoek Fatoe Tinoeda (bij het eiland Labengki) de Z. grens zoude vormen van Boengkoe.

Bij het bestuur van dit landschap informeerende naar de juistheid van Hadji Tata's bewering, verkreeg de posthouder een ontkennend antwoord, waarop hij de zaak ter kennis bracht van den resident van Ternaté en in afwachting van diens beslissing maar alvast aan het Boengkoesche Zelfbestuur verbood zich met de Lasolosche zaken te bemoeien. Dit sluit evenwel niet in, dat ik het kwestieuse gebied aan Boengkoe wensch gelaten te zien; het is met het oog op de afstanden veel gemakkelijker van uit Kendari dan van uit Sakita te besturen; bovendien is de bevolking zoowel wat afstamming als taal, zeden en gewoonten betreft *geheel gelijk aan die van Laiwoei*, is hare getalsterkte gering (± 150 weerbare mannen), is de band die haar met Boengkoe verbindt, in den loop der jaren zeer losgeworden, staat zij daarentegen in voortdurende relatie met de bevolking van Koenawi, in welk landschap zij vaak jaren lang verblijft om er tuinen aan te leggen. Het boven reeds genoemde eiland *Labengki* als Z. grens van Boengkoe vaststellende, zou het Boengkoesche Zelfbestuur voor den afstand zijner rechten op het ten Z. daarvan gelegen gebied, dat alsdan aan Laiwoei zou behooren te komen, kunnen worden *schadeloosgesteld* door eene uitkeering in eens van $10 \times 4 \times 135 \times f 0.05 = f 270$ of rond

f 300.—, te doen uit de landschapskas van Laiwoei. Hierbij zal van de zijde van het Boengkoesche bestuur zoo goed als geen bezwaar ondervonden worden.

Behalve Labengki behooren tot de bezittingen van het landschap de volgende eilanden: Manoei, Padei besar en Padei ketjil, de z.g. Poeloe Tiga en Poeloe Doewa, en de Salabangka-groep. Het ten Z. van Manoei gelegen eiland *Wawoni-i* (vaak verbasterd tot Wowoni of Boboni) erkent zoowel het gezag van Boengkoe als dat van Boeton en moet aan beide schatting opbrengen. ¹⁾

Als ik goed ben ingelicht, trekt Boeton zich sedert de laatste jaren niets meer aan van de Wowoni-sche zaken, zooveel te meer echter het Laiwoeische zelfbestuur; de tegenwoordige Lakino (= titel van het hoofd van Wawoni-i,) Poewana Lasongko genaamd en wonende aan de westkust van het eiland, moet een broeder of halfbroeder wezen van den bovengenoemden Hadji Tata; dit in verband met de aanwezigheid op het eiland van vele To Kia — een in Laiwoei thuisbehoorende stam — verklaart den invloed reeds sedert vele jaren door den Laiwoeischen radja op de Wawoni-ische zaken uitgeoefend wordende. Die invloed is voortdurend toenemende; dit kan niet anders, waar de bemoeienis van het Boengkoesche zelfbestuur zich nooit verder heeft bepaald dan tot het eens in het jaar of om de twee jaren doen bezoeken van Wawoni-i door een of meer zijner ondergeschikte hoofden, uitsluitend tot het ophalen van schatting. In verband met den grooten afstand van het genoemde eiland tot Sakita verdient het daarom aanbeveling het geheel van Boengkoe los te maken, waarvoor dit laatste dan zou zijn schadeloos te stellen door de uitkeering in eens van $10 \times f 30 = f 300$.

Vraagt men aan het zelfbestuur van Boengkoe hoever dit landschap zich naar het Westen uitstrekt, dan verkrijgt men òf geen antwoord òf antwoorden als deze: zoover als het

1). Volgens de grensomschrijving behoorende bij het Ternaté-contract behoort het eiland tot Boengkoe. Hierover behoeft dus geen kwestie te zijn.

oog reikt, „vier-en-twintig uren het binnenland in” enz.; de kwestie is dat het Zelfbestuur het zelf niet weet. Aan die zijde grenst het landschap aan de Loewoesche onderhoorigheden Mengkoka en Léléwaoe, Wéoela en Noeha en het ten N. hiervan gelegene Mori. Door dit landschap en de golf van denzelfden naam wordt Boengkoe in twee deelen gesplitst, een N. en een Z. deel waarvan het eerste ten W. begrensd wordt door Todjo en Mori en ten N. zooals wij boven reeds gezien hebben door de op den vasten wal van Célébes gelegen Banggaaische bezittingen.

Volgens deze grens-omschrijving valt het gebied gelegen ten O. en Z. O. van het meer van Towoeti en bewoond door de stammen der To Rooeta, To Wiwirano en To Épé binnen de Boengkoesche grenzen; omtrent de verhouding dier stammen tot Loewoe zie § 5.

§ 2. Bestuur en rechtspraak.

Het Boengkoesche zelfbestuur bestaat uit:

een radja, in de landstaal *Péa Poa* geheeten, en twee colleges, waarvan het voornaamste, de z.g. „*koemis ampai*” is samengesteld uit:

1. den *djogoegoe* of rijksbestierder,
2. den *kapitan laoet*,
3. den *hoekoem soa sio* en
4. den *hoekoem sengadji*,

aan welk college voorts is toegevoegd de *Secretaris*, terwijl het tweede college, de z.g. „*Soa sio sengadji*” bestaat uit:

1. den *Gimalaha Marsaoeli*,
2. den *Sengadji Toboengkoe*,
3. den *Gimalaha Badjo*,
4. den *Hoekoem Mendoei*,
5. den *Sengadji Tofoeitje*,
6. den *Sengadji To Matanno*,
7. den *Gimataha To Lobani* en
8. den *Loetoenané to Voiso*.

Al deze hoofden zijn in de eerste plaats de raadslieden van den radja; worden de „koemis ampat” zoo goed als altijd geraadpleegd, de „soo sioe sengadji” daarentegen slechts in belangrijke aangelegenheden. Voorts zijn zij allen de uitvoerders van de bevelen van den radja; deze worden hun door den djogoegoe overgebracht.

In de derde plaats zijn de leden van het tweede college tevens de kamponghoofden van de hoofdplaats van het landschap. Deze wordt door ons abusievelijk *Sakita* geheeten; *Sakita* ligt echter een uur het binnenland in aan de rivier van dien naam; de Inlander noemt de hoofdplaats nooit anders dan *Laboea*; de oorspronkelijke naam die in onbruik is geraakt, is *Pombaléja*.

Ofschoon de titel „bobato” toekomt aan een ieder die met eenig ambt is bekleed, worden meer speciaal de bovengenoemde hoofden aldus betiteld. Is de radja overleden of uit zijne waardigheid ontslagen, dan komen zij bij elkander om te beraadslagen over de kwestie welke vorstentelgen zij bij den Sultan van Ternaté zullen aanbevelen voor de benoeming tot de opengevallen waardigheid; meestal kiezen zij dan uit de rechthebbenden twee of drie personen, die naar Ternaté worden opgezonden om aan den Sultan te worden voorgesteld; deze observeert de kandidaten gedurende korteren of langeren tijd in hun doen en laten en kiest vervolgens uit hen den radja, tenzij geen hunner bij hem in den smaak valt, als wanneer hij gerechtigd is andere rechthebbenden naar zijne hoofdplaats te doen opkomen. De door den Sultan gedane keuze moet door den resident van Ternaté worden goedgekeurd. Hetzelfde geldt ten aanzien van de bobato's in engeren zin; de overige hoofden worden door den radja aangesteld.

Al de bovenbedoelde betrekkingen zijn erfelijk in bepaalde familiën met dien verstande dat de vader niet altijd door den zoon behoeft te worden opgevolgd. Behalve op de afkomst moet ook op het gedrag en de bekwaamheid der kandidaten worden gelet.

Het vorenstaande geeft reeds de ondergeschikte verhouding aan van het Boengkoesche Zelfbestuur tot dat van Ternaté; het eerstgenoemden landschap werd meer dan twee honderd jaren geleden door de wapenen van Ternaté onderworpen; in 1682 werd het door den Gouverneur Padbrugge namens de O. I. Compagnie in bezit genomen ten einde den Sultan van Ternaté te straffen voor zijnen opstand tegen 's Compagnie's gezag; bij zijne onderwerping werd hem Boengkoe teruggegeven, doch met erkenning van 's Compagnie's suzeriniteit, zoodat dit land door Ternaté slechts als leen en door de radja's van Boengkoe als achterleen bezeten wordt.

Ten einde te kunnen waken, dat hier niets wordt ondernomen of tot niets wordt besloten, dat met de belangen en bedoelingen van den Sultan in strijd is, zijn sedert meer dan vijftig jaren in het Boengkoesche Ternataansche ambtenaren geplaatst, van wie de voornaamste is de *oetoesan*. Onder dezen staan de *kapitan's kruis* en *kota* en de *djoeroetoelis*, welke alleen evenals de *oetoesan* zelf te Laboea zijn gevestigd; bovendien is te Wasoe of Osoe een tweede *oetoesan* geplaatst, die in den regel uit de peranakan-Ternatanen gekozen wordt. Zij hebben te zorgen dat de kasbian (= schatting) aan den Sultan geregeld wordt opgebracht, en innen de „béa pasi” van de Badjo's. In alle zaken moeten zij door het Boengkoesche landsbestuur worden geraadpleegd; toen er nog geen Gouvernements-vertegenwoordiger te *Sakita* was geplaatst, mochten zij zelfs een door het zelfbestuur genomen besluit schorsen in afwachting van de daaromtrent door den Sultan te nemen beslissing; was daardoor hun macht reeds zeer groot, hun invloed werd nog meer overwegend en het gezag van den radja en der verdere hoofden bijna tot nul teruggebracht, doordien hun eene gewapende macht ter zijde stond bestaande uit 40 met geweren gewapende mannen. Toen \pm 25 jaren geleden een Europeesch posthouder te Banggaai werd geplaatst, werd aan dezen ook het toezicht over het landschap Boengkoe

opgedragen; dat dit toezicht van wege den grooten afstand en de slechte communicatie tusschen Sakita en Banggai weinig te beteekenen heeft gehad, ligt voor de hand. In 1901 werd eerst overgegaan tot de aanstelling van een posthouder over Boengkoe en Mori met standplaats Sakita. Van toen af aan verminderde de invloed van de Ternataansche ambtenaren; toch is deze op het oogenblik nog zoo groot, dat de radja geen bevel van den posthouder durft uit te voeren zonder vooraf den oetoesan te hebben geraadpleegd. Gedurende mijn verblijf in het Boengkoesche had ik ruimschoots gelegenheid op te merken dat de landschouffden deze curateele gaarne zouden wenschen opgeheven te zien. Zal gebeuren zoodra Ternate van zijne rechten over deze landschappen afstand zal hebben gedaan.

Omtrent de inkomsten van den Sultan en zijne ambtenaren zie § 5.

De rechtspraak over de inheemsche bevolking van Boengkoe berust in civiele en misdrijfzaken, met uitzondering van die waartegen de doodstraf is bedreigd en welke door den rijksraad te Ternaté moeten worden afgedaan, bij den z.g. „*hakim-sultan*”, een college samengesteld uit den posthouder als voorzitter, de Ternataansche ambtenaren en de leden van het Zelfbestuur. Wat ik in mijne nota omtrent het landschap Banggai, omtrent de toepassing van het boete-systeem ook voor misdrijven, schreef, geldt ook volkomen voor Boengkoe.

Ofschoon de oplegging van geldboeten slechts mag geschieden door den hakim-sultan, leert de praktijk dat zij ook door de hoofden worden opgelegd; toen ik bij eenigen dezer informeerde, waarom zij aldus in strijd handelden met een hun gedaan verbod, kreeg ik ten antwoord, dat het slechts kleine geldboeten betrof en het opleggen hiervan de eenige bron van inkomsten was voor het betrokken hoofd.

Van terzijde vernam ik evenwel dat ook boeten van f 40.— tot f 80.— werden opgelegd en dat zich daaraan vooral schuldig maakte de djogoegoe of rijksbestierder.

Alle niet tot de inheemsche bevolking behorende personen, dus ook Boegineezen, Makassaren enz., worden als Gouvernementsonderdanen beschouwd; zaken waarin zij als gedaagden of beklagden optreden, komen derhalve of voor den posthouder-magistraat of voor den landraad te Ternaté.

Alleen de Bodjo's maken hier evenals in Banggai eene uitzondering op. Betalen zij aan het Gouvernement geen belasting, daarentegen aan den Sultan van Ternaté de „*béapasi*”, van den anderen kant worden zij toch niet als sultansonderdanen beschouwd; geschillen die zich tusschen hen onderling mochten voordoen, worden door hunne eigene hoofden uit den weg geruimd, van dezen worden de voornamesten, t.w. de lolo en de poenggawa te Toemoóoe (zie § 1), de galarang te Salabangka; hier woont ook de onderpoenggawa der Boekoesche Badjo's en deze nu is de gewone rechter dezer „*orang laoet*”; van zijne beslissingen is hooger beroep mogelijk op de voorname hoofden.

§ 3. Verdeeling van het landschap in districten, onderdistricten en kampong's; het bestuur in die onderdeelen.

Boengkoe wordt administratief verdeeld in:

1. de hoofdplaats en
2. de districten Noord- en Zuid-Boengkoe.

Wij hebben in de vorige paragraaf reeds gezien welke de kampong-hoofden van de hoofdplaats zijn.

Al wat nu ten N. van de hoofdplaats ligt behoort aan Noord-, al wat er ten Z. van gelegen is aan Zuid-Boengkoe. Is van dit laatste district de djogoegoe het hoofd, van het eerste is het de kapitan laoet.

Elk dezer districten is weder onderverdeeld in onderdistricten en deze in kampong's;

NAMEN der districten.	N A M E N der onderdistricten.
Noord-Boengkoë.	Gebied der To Wana (heidenen).
	Tironga (Mohamedanen + heidenen; de eersten behooren tot den stam der To Tironga).
	To Kalla (Mohamedanen + heidenen; de eersten zijn de Tokalla, de laatsten de To Pasangké).
	Towatoe ($\frac{1}{2}$ Mohamedanen, $\frac{1}{2}$ heidenen).
	Tobahoe (Mohamedanen.)
	To Bahonsoewaai (Mohamedanen.)
	To Kandiendi ($\frac{1}{2}$ Mohamedanen, $\frac{1}{2}$ heidenen).
	Amboeno (Mohamedanen.)
	To Pogaroe (heidenen).
	Osoe of Wasoe (Mohamedanen.)

NAMEN der districten.	N A M E N der onderdistricten.
Noord-Boengkoë. Noord-Boengsoe.	Baho-éja réko ² (id.)
	Lanona. (id.)
	Baho Mohoni (id.)
	To Pada (heidenen.)
	Ipi (Mohamedanen.)
	Boengi (id.)
	Tombélala ($\frac{1}{2}$ Mohamedanen, $\frac{1}{2}$ heidenen.)
	Matangkoni (Mohamedanen.)
	Oengsongi (Moh.)
	Nambo (id.) Lara-Oewé. (Mohamedanen.)

NAMEN der districten.	N A M E N der onderdistricten.
Zuid-Boengkoë.	Kolomo. (id.)
	Sioembatoë. (id.)
	Labota. (id.)
	Bété-Bété. (Bevolking geheel verlopen.)
	Baho Moempa. (Mohamedanen.)
	Tangofa. (id.)
	Ona-été. (id.)
	Tanda-oléo. (id.)
	To-rété. (id.)
	Boelélé. (id.)
Toelangbatoë. (id.)	

NAMEN der districten.	N A M E N der onderdistricten.
Zuid-Boengkoë.	Matarapé. (id.)
	To-Faja. (id.)
	Lalémo. (id.)
	Menoëi.

De onder-districtshoofden van Towatoë, Tobahoe, To-bahomsoewaai, To Kandiendi, Amboeno, To Pogaroe en Oesoe staan niet rechtstreeks onder den kapitan laoet; de tusschenpersoon draagt den titel van *Hoekoem Sengadji Oesoe*.

Zooals boven reeds vermeld is, worden de onderdistricten Labota (Bété-Bété), Bahomoempa, Tangofa, Ona-été, Tanda-oléo, To-rété, Boelélé, Toelangbatoë, Matarapé, To-Faja en Lalémo gezamenlijk „*Tindé inia*” geheeten; de hoofden daarvan vat men gewoonlijk samen onder den naam van „*Sengōdji sepoelah doewa Tindé inia*”.

De opmerking zou gemaakt kunnen worden, dat de namen To Watoe, To Faja enz. niets anders beteekenen dan de Watoe-ers, de Faja-ers enz.; inderdaad zijn zij oorspronkelijk slechts de namen van verschillende stammen geweest en nog worden deze zoo genoemd, doch langzamerhand is de bevolking ook de door die stammen bewoonde gebieden zoo gaan noemen; deze spreekt dus niet van het onderdistrict Watoe of Faja, wat taalgeleerden zouden kunnen meenen.

Met uitzondering van den Makolé der To Wana ontvangen al de hoofden van de in den staat genoemde onderdistricten hunne aanstelling van den radja van Boengkoë, die hun

daarbij tevens voorziet van het Ternataansche dienstcostuum. Sedert de plaatsing van een posthouder te Sakita geschiedt de aanstelling der onderdistrictshoofden in overeenstemming met dien ambtenaar.

De Makolé der To Wana wordt door de gegoeden van dien stam gekozen; invloed op die keuze heeft het Boengkoesche bestuur in het geheel niet; 't is daarom beter van de To Wana te spreken als van een der vasallen van Boengkoe.

Andere vasallen zijn de in den staat niet genoemde stammen der To Ro-oeta, To Épé en To Wiwirano, gewoonlijk samengevat onder den in de tweede plaats genoemden naam. Aan het hoofd van elk dezer stammen staat een *Makola* die, het opbrengen van eene jaarlijksche schatting aan Boengkoe daargelaten, overigens geheel vrij is in zijn doen en laten. Hij wordt door de voornaamsten van den stam buiten bemoeienis van het Boengkoesche bestuur verkozen, van welke keuze aan dit laatste eenvoudig kennis gegeven wordt. De tegenwoordige Makolé Ro-oeta is eene vrouw, *Wo-oe* genaamd; zij is getrouwd met den Makolé van Wiwirano, *La Patikoe* geheeten, die voor haar het bestuur uitoefent, hij is eene krachtige persoonlijkheid met eene groote mate van onafhankelijkheidszin en heeft gezag over zijne menschen, hetwelk hij heeft uitgestrekt tot lieden noch behoorende tot de Roeta noch tot de To Wiwirano; zoo staan thans geheel onder zijnen invloed de kampongs *Léré-éja*, *Laromiroei*, *Watoepali*, *To Waroe* en *Padaléré*, waarvan de 1e, 4e en 5e vroeger onder het hoofd der To Épé gestaan hebben. Hij is bovendien de schrik der Mohamedaansche kustbewoners en van de To Épé, gevolg van de sneltochten die hij zich niet ontziet te ondernemen tegen hen die hem niet aanstaan.

De To Épé heeft hij daarvoor uit hunne vroegere woonplaatsen: *Padabaho* of *Padalá*, — den zetel van den Makolé van dien stam, — *Mata-épé-i*, *Poehowa*, *Masara* en *Poontadoewa* verjaagd. waartoe hij in staat was, omdat hij in tegenstelling met de Épé-ers in het bezit was (en nog is) van vuurwapenen. Deze uittocht der To Épé heeft \pm acht

jaren geleden plaats gehad, en is het begin geweest van een heele lijdensgeschiedenis voor de leden van dien stam. In de kuststreek tusschen *Kolono* en *Labota* zich nederzettende, viel een groot aantal hunner als slachtoffers van moorddadige koorts en eener pokken-epidemie, zoodat van de voormalige bewoners van *Mata-épé-i*, *Poehowa*, *Masara* en *Poontadoewa*, 8 jaren geleden nog \pm 200 weerbare mannen sterk, thans niet meer dan 60 à 70 volwassen mannen in leven zijn; deze wonen verspreid in de kustkampong's *Safaé-tolé*, *Timbé*, *Bahong-kolangoe* en *Baho-dopieng* en de meer binnenwaarts gelegen kampong's: *Larontolé*, *Kontabomaméa*, *Limboméa*, *Bantasi* en *Matamoesoeng*, alle welke bezuiden *Kolono* en benoorden *Labota* gelegen zijn. Als hun Makolé beschouwen zij de te *Baho-Doping* wonende *Hadji Ta-i*, terwijl zij verder staan onder twee door het Boengkoesche Zelfbestuur aangestelde *sengadji's*, die nog altijd geheeten worden: de *sengadji's* van *Masara* en *Poontadoewa*; de tegenwoordige titularissen heeten *Bosoewa* en *Linaha*, wonende eerstgenoemde te *Larontolé*, de tweede te *Kontabomamea* welke kampong's gelegen zijn aan de beide oevers van de *Baho*(= rivier)-*Doping* op afstanden van 5 en 4 uren gaans van de monding.

De vroegere bewoners van *Tadabaho* namen te zelfder tijd de vlucht naar *Lasolo*; daarheen trok ook hun Makolé: *La Tomi*, volle neef van *Hadji Ta-i*; met vergunning van *Hadji Tata*, den wakil van *Sao-Sao*, radja van *Laiwoei*, legden de vluchtelingen langs de oevers van de *La-Solo* tuinen aan, derhalve buiten het gebied van Boengkoe. Af en toe begaven eenigen hunner zich naar *Baho-Doping*, doch het meerendeel bleef in *Laiwoei's* gebied. Dit is nog zoo; van *Hadji Ta-i* vernam ik, dat *La Tomi* van plan zoude zijn zich in *Baho-Doping* te vestigen; gebeurt dit, dan zullen ongetwijfeld de meesten zijner onderhoorigen dit voorbeeld volgen. De To Épé zouden niets liever willen dan naar hun geboortegrond terug te keeren; verlangend zien zij uit naar het oogenblik der verzoening van hun heer met

La Patikoe. La Tami wil die verzoening ook wel; zoowel hij als zijne mede-Épé-ers verwijten het 't Boengkoesche Zelfbestuur dat dit nimmer ernstig gevolg gegeven heeft aan hun verzoek om interventie.

Omstreeks 15 à 20 jaren geleden overleed de zuster van Hadji Ta-i; algemeen werd toen aangenomen dat zij behekst was geworden door haren oom Hani. In een familieraad waarbij ook La Patikoe aanwezig was, en met medeweten van het toenmalige Boengkoesche Zelfbestuur werd daarom besloten Hani om het leven te brengen. Zulks geschiedde door volgingen van La Tomi, op last van dezen.

La Patikoe, die zich te voren tegen het voornemen om den moord te plegen niet verzet had, vond thans daarin aanleiding om lieden van La Tomi te doen snellen; deze daad bleef niet ongewroken en zoo werden jaren lang door de To Épé en de To Ro-oeta tegen elkander sneltochten ondernomen; de eersten het hierbij afleggende, riepen een paar malen de tusschenkomst in van het inlandsch bestuur te Sakita. Toen deze uitbleef en zij zich niet langer tegen La Patikoe konden verzetten, trokken zij, zooals boven gezegd, uit hun land.

Omtrent de getalsterkte van de stammen der To Ro-oeta en Wiwirano — zie § 6.—

De wettige inkomsten der onderdistrictshoofden zijn zoo gering, dat ik vermeen die te mogen laten rusten. Ofschoon knoeierijen van hunne zijde niet tot de uitzonderingen behooren, zijn zij in het uitdenken daarvan veel minder bedreven dan hunne Banggaaische collega's; bovendien zijn zij tot het plegen daarvan ook lang niet zoo in de gelegenheid als laatstgenoemden: de bevolking van Boengkoe is toch voor het grootste gedeelte — ik zonder hier de To Wana, To Épé, To Ro-oeta en To Wiwirano uit, over welke stammen de eigenlijke Boengkoesche hoofden zoo al, dan toch bijzonder weinig te vertellen hebben, — zij 't ook in naam Mohamedaan; bovendien komt zij als naar het grootste

gedeelte aan de kust wonende voortdurend in aanraking met vreemdelingen. Veel meer dan van hare onmiddellijke hoofden, laat zij zich de knoeierijen welgevallen van de zijde der vele vorstentelgen, die te lui om te werken veel geld noodig hebben om te kunnen voldoen aan hunne groote begeerte naar vrouwen en opium. Vrees, wellicht ook het idee dat het hier de voornaamsten uit de stam betreft, weerhoudt haar het Europeesch bestuur met die knoeierijen in wetenschap te stellen.

§ 4. De tegenwoordige leden van Zelfbestuur en hunne inkomsten.

De tegenwoordige radja van Boengkoe Késil Nggéroé Hadji Abdoel Wahab geheeten, werd eenige jaren geleden tot die waardigheid verheven en zulks met voorbijgang van den wettigen zoon van zijnen voorganger (Késil Lao-péké): Koemisi; deze bezat evenwel eene slechte reputatie en was daarom bij den Sultan van Ternaté niet gezien; sinds eenigen tijd is hij te Kendari gevestigd waar hij zich met het drijven van handel bezig houdt. Késil Nggéroé is gesproten uit het huwelijk van La Mando, een anak bangsa, in leven Kalim van Boengkoe en Tampi', dochter van een der vroegere Boengkoesche radja's: Késil Dongké Koembi; hij is derhalve geen *ana'-péa poea* of anak-radja in den engeren zin des woords, doch behoort tot den talrijker vertegenwoordigd zijnden stand der *ana'-bangsa*. Wordt er in Banggai nog rekening mede gehouden of een *ana'-bangsa* al dan niet een vorstentelg is in de mannelijke lijn in Boengkoe zijn de eenige vereischten voor het radja-schap: het behooren tot de *ana'-bangsa* en het in den smaak vallen bij den Sultan van Ternaté.

De radja heeft nog in leven 2 halfbroeders t.w. Hadji Abdullah die de waardigheid bekleedt van kapitan laoet, en La Kafa, Imam bangsa van La Nona; met hun drieën hebben zij één vader.

Bij eene vrouw uit den gegoeden stand heeft de radja

drie kinderen verwekt t.w. Soendé, Chatib bangsa, Lamba, gehuwd met den zich thans te Mekka bevindenden Secretaris: Hadji Alaoedin, en Katoepa, die een Bandjareesch handelaar: Aboekasim tot echtgenoot heeft.

Onlangs is de radja in het huwelijk getreden met eene ana'-bangsa t.w. Djamila, weduwe van één zijner voorgangers: Késil La Todjo.

Van dezen is nog slechts één dochter in leven, n.l. Namoe, echtgenote van den Djogoegoe, doch niet de moeder van Késil Gani, schoonzoon van La Patikoe. Van den vorigen radja: Laopéké is behalve de boven reeds genoemde Koemisi in leven één dochter, Fanti genaamd, die gehuwd is met den Chatib bangsa te Sakita: Djahari.

De namen van de overige leden van het Zelfbestuur zijn:

Dollé	Hoekoem Soa Sioe,
Saeloe	Hoekoem sengadji,
Atahamies	Gimalaha Marsaoli,
Tombo	Sengadji Toboengkoe,
Pangki	Gimalaha Badjo,
La Sofa	Hoekoem Mendoei,
Indoetta	Sengadji Tofoeti,
Djalali	Sengadji To Matanno,
Padjaya	Gimalaha To Lobani,
Vihoki	Loetoenane To Voiso,

Tot de inkomsten van het Zelfbestuur behoort in de eerste plaats de opbrengst door verschillende onderdistricten van eene padi-belasting, die evenwel niet overal volgens denzelfden maatstaf geheven wordt.

De onderdistricten die de padi-belasting opbrengen, zijn de volgende: Tironga, To-kalla, To-watoe, To-bahoe, To kandiendi, To-pogaroo, To pada, Ipi, Bahomohoni Boengi, Tombélala, Matangkoni, Oengsongi, Nambo, Lara-oewé, Kolono, Sioem-batoe en de „Tindé Tinia”; de totale opbrengst bedraagt per jaar 50 picols rijst (de op te brengen padi

geconverteerd tot bras hierin begrepen) à f 5.— = f 250.

Hiervan ontvangt de radja: 36 picols of	f 180.—
de Djogoegoe en kapitan laoet ieder $4\frac{1}{4}$ p.	» 22.50
de hoekoem Soa Sio 3 p.	» 15.—
de hoekoem Sengadji 2 p.	» 10.—

Voorts zijn de onderdistricten Ona-été, Tanda-oléo, Torété, To-faja, Lalémo en Matarapé verplicht tot de jaarlijksche opbrengst van tripang, voor elk daarvan bedragende 125 kati; hiervan ontvangt de radja in totaal 300 kt. f } de waarde
de djogoegoe 150 » » } hangt van
de kapitan laoet 150 » » } de kwaliteit
de hoekoem Soa Sio 90 » » } af.
de » Sengadji 60 » » }

De overige tot „Tindéinia” behorende onderdistricten (met uitzondering van Bété-Bété, dat thans onbewoond is) brengen elk jaarlijks aan den radja op 50 kati was of te zamen $2\frac{1}{2}$ picol ad f 50.— f 125

Tot de opbrengst van was aan den radja zijn voorts verplicht de To Wana; van dezen stam wordt dat artikel echter tegen een zeer lagen prijs gekocht; om de 2 jaren moeten zij 320 sangka's gezuiverde was à $\frac{2}{3}$ kati tegen den prijs van 40 realen of f 80.— afleveren, hetgeen een inkomst beteekent van f 40.— 's jaars.

Van het eiland Menoei trekt de radja jaarlijks:

2 tempajan's klapperolie =	160 L f 40.—;
1 kodi zwarte sarong's	» 60.—;
1 picol tripang soesoen	» 8.—;

de opbrengst van de „loengkabata” of het recht op de vervaardiging van prauwen, voor een soppé f 1.—, voor een padéwakang f 2 bedragende; de „koemis ampat” trekken uit Menoei respectievelijk 120, 120, 100 en 100 L. klapperolie 's jaars.

Voorts hebben radja en koemis ampat het recht om voor zich door de Menoeische bevolking een prauw — korra-korra geheeten — in heerdienst te doen bouwen; van dit recht wordt eens in de 4 à 5 jaren gebruik gemaakt; de af te leveren korra-korra's zijn waard f 60.— f 100.—

De sengadji, s Masara en Poontadoewa (stam der To Épé) zijn verplicht tot de jaarlijksche opbrengst aan den den radja van 30 kati bras, 1 karbouw en 2 kati was = f 28.—; bovendien dragen zij bij aan de schatting die de overige Épé-ers jaarlijks aan Boengkoe verschuldigd zijn. Deze schatting is even hoog als die tot het opbrengen waarvan de To Ro-oeta (hierin begrepen de To Wiwirano), eveneens aan Boengkoe, verplicht zijn n.l. 50 basoeng's bras à 4 kati = 2 picol en eens om de twee jaren één karbouw. Toen de To Épé nog in goede verstandhouding leefden met To- Ro-oeta, brachten zij om de beurt die schatting op, het eene jaar de To Épé, het andere jaar de To Ro-oeta. Toen de verhouding evenwel veranderde in eene vijandelijke, was het ook met het geregeld opbrengen van de schatting gedaan; de betrokken hoofden dachten er niet meer aan haar bijeen te brengen en eerst na herhaalde herinneringen van de zijde van het Boengkoesche bestuur werd er weder een enkel jaar aan verplichting voldaan. Zoo zoude La Patikoe, nadat hij drie jaren lang niets van zich heeft laten hooren, thans weder bezig zijn met het bijeenbrengen van de bovenbedoelde schatting. Zoowel deze als die welke door de To Épé moet worden opgebracht komen niet ten voordeele van het Zelfbestuur, doch van de hetzelfde ter zijde gestelde Ternataansche ambtenaren.

Sinds eenige jaren behoort tot de inkomsten van den radja ook de opbrengst van de boeangtana, een boschrecht dat uitsluitend van vreemde boschprodukten-zoekers geheven wordt en f 3.— per persoon en per jaar bedraagt; de radja ontvangt uit dit middel gemiddeld f 300.— 's jaars, waarvan hij een deel aan den kapitan laoet afstaat.

Ten slotte moeten de onderdistricten Osoe, Baho-éja réko², Lanona, Tombélalá, Boengi en Oengsangi den radja om de beurt heerdienstplichtigen leveren, die hetzij als bediende, hetzij als oppasser in de vorstelijke woning om niet, doch tegen voeding, dienst moeten doen.

§ 5. Verhouding tot andere landschappen.

Van de verhouding tot Ternaté is boven reeds het noodige gezegd. Ik heb hier nog slechts de inkomsten te vermelden, die de Sultan en zijne ambtenaren uit Boengkoe trekken;

a. de Sultan:	» 150.
2 picols was	» 180.
3 kodi zwarte sarong's	<u>f 330.</u>
4 kodi Boeg. sarong's	» 140.
300 stuks oedjang (kleedingstukken van geklopte boomschors)	» 80.
Opbrengst van de „béa padi”	<u>» 300.</u>

Totaal f 850.

Voorts 7 kléwang's, 7 pieken en 7 ijzeren wandelstokken. Een en ander wordt naar Ternaté overgebracht middels 2 groote korra-korra's waarvan de onderbouw door de bevolking van Menoei geleverd moet worden; de verdere afwerking der prauwen geschiedt, mede in heerdienst, door de Tindé-inia-ers en de bevolking van de tot Noord-Boengkoe behorende onderdistricten Tombélalá, Boengi, Ipi, To-pada, Bahomohomi, Lanona, Baho-éja réko², Osoe, Topogaroe, Amboeno, To kandiendi, To-bahonsoewasi, To-bahoe en To Watoe. Zij worden bemand door heerdienstplichtigen, — elke prauw 12 tot 24 man —, door dezelfde onderdistricten te leveren. De reis heen en terug, inclusief het verplichte verblijf te Ternaté, duurt 7 tot 8 maanden. Geen wonder dat velen zich aan deze verplichting trachten te onttrekken; waar dit niet mogelijk is en de betrokkene toch voor zoo langen tijd huis en en hof niet verlaten kan, heeft afkoop plaats voor bedragen van f 100 tot f 125. Niet zelden gebeurt het dat juist zij voor het ondernemen van de reis worden aangewezen die in het zoo juist vermelde geval verkeerden; de Ternataansche ambtenaren wijzen dan een of meer hunner volgelingen aan als vervangers, geven dezen een deel der afkoopsom, doch steken het

leeuwenaandeel in den eigen zak. Van de korra-korra's blijft er een te Ternaté achter; de andere dient om de bemanning naar Sakita terug te brengen; verkeert zij bij de terugkomst nog in goeden staat, wat zelden het geval is omdat het hout waarvan de korra-korra's vervaardigd worden, meestal van inferieure kwaliteit is, dan wordt zij het eigendom van de nēgri.

Evenmin als in Banggai hebben de in Boengkoe geplaatste Ternataansche ambtenaren vaste inkomsten; brengen de To Épé en To Ro-oeta hunne jaarlijksche schattingen aan het Zelfbestuur op, dan staat dit die weêr af aan den oetoesan en zijne ondergeschikte ambtenaren; voorts ontvangen deze van de „Sengadji sepoeloh doewa tindé-inia” 120 béoe's bras, gelijk staande met \pm 2 picol rijst.

Omtrent de verhouding van Boengkoe tot de landschappen Banggai en Mori verwijs ik naar mijne nota's over die landen.

Het Boengkoesche zelfbestuur onderhoudt betrekkingen noch met Todjo noch met Laiwoei; de verhouding tot die landschappen is neutraal te noemen. Familiebanden bestaan niet tusschen de leden dier zelfbesturen onderling. Gemeenschappelijke belangen hebben zij niet.

Rest thans het een en ander te zeggen van de verhouding tot *Loewoe*.

In mijne nota omtrent het landschap Mori maakte ik reeds melding van het beweren van het Loewoesche zelfbestuur als zoude Boengkoe in vroegere dagen aan hetzelfde schatplichtig zijn geweest. „Niets is minder waar” — zeggen de Boengkoe-ers —; „integendeel Loewoe heeft nog eene oude schuld aan ons te vereffenen.” En dan verneemt men hieromtrent het volgende.

Ten tijde dat Kolono Boboe Sultan van Ternaté was, ondernam deze met een groot aantal prauwen eene reis naar Boengkoe; nabij Nambo aan de Boengkoesche kust gekomen

trof hij aldaar een vloot aan, die later bleek aan den Datoe van Loewoe toe te behooren; deze bevond zich in persoon op een der prauwen; aan een oproeping van den Sultan om voor hem te verschijnen voldeed de Loewoesche vorst onmiddellijk; hij werd door den Sultan gevangen genomen en aan den radja van Boengkoe ter bewaring overgegeven; daarop vertrok Kolono Boboe. De Loewoe-ers verzochten den radja van Boengkoe hun heer weder vrij te laten. De radja wilde zulks alleen tegen de betaling van een losprijs, o.a. bestaande in zeven gong's gevuld met stofgoud en 1 tempajan gevuld met het water van jonge pinang-vruchten.

Na eenigen tijd kwamen de Loewoe-ers weer bij den radja, een deel van den losprijs meebrengende; het resteerende hadden zij niet bij elkander kunnen krijgen.

Op verzoek van den Loewoeschen vorst stond toen de radja van Boengkoe hem toe naar zijn land terug te keeren om voor het restant van den losprijs persoonlijk zorg te dragen. De Datoe vertrok, doch tot nu toe is Loewoe in gebreke gebleven die oude schuld aan te zuiveren.

Wat van de Boengkoesche en Loewoesche beweringen ook waar mag zijn, dit is zeker dat in de laatste vijftig jaren geen betrekkingen zijn onderhouden tusschen de betrokken zelfbesturen. Evenmin bestaat tusschen hen familiebanden; ook de wederzijdsche bevolkingen zijn in dat tijdvak zoo goed als niet met elkander in aanraking geweest; in geheel Loewoe zal men geen enkelen Boengkoe-er aantreffen; omgekeerd vindt men slechts enkele Loewoerezen in het Boengkoesch gebied. Gemeenschappelijke belangen hebben die beide landschappen niet. De eenige band die tusschen hen bestaat — een zeer losse evenwel — wordt gevormd door de boven meermalen genoemde stammen der To Épé, To Ro-oeta en Wiwirano.

Deze toch heeten, zij 't in de laatste jaren alleen in naam, ook aan Loewoe onderhoorig te zijn. De schatting, die zij vroeger aan Loewoe moesten opbrengen, beteekende zoo goed als niets; met het opbrengen daarvan werd trouwens

niets anders bedoeld dan een bewijs te leveren hunner ondergeschiktheid; deze huldeblijken werden in ontvangst genomen door den Andé-goeroe (thans Matjoa geheeten, van Molili die ze weér overgaf aan den Opoe Mentjara Malili, een Loewoeschen vorstentelg, die in casu als wakil van den Datoe optrad. Vergezeld van de hoofden der To Épé, To Ro-oeta en To Wiwirano of van hunne vervangers begaf de Mentjara zich alsdan naar Palopo waar de huldeblijken aan den Datoe werden overhandigd en genoemde hoofden of hunne vervangers eenigen tijd verbleven, zoogenaamd om printa's van het Zelfbestuur af te wachten.

Gebruikelijk was het verder, dat bij het optreden van een nieuwen Opoe Mentjara Malili de drie bedoelde stamhoofden naar Malili opkwamen, met eenige geschenken bestemd voor dit Loewoesche hoofd. Kwam deze hen in hun eigen land bezoeken, dan werd hij met de grootste eerbewijzen ontvangen.

Toen 2 jaren geleden Andi Djaling, halfbroeder van de tegenwoordige Datoe van Loewoe, tot Mentjara van Malili benoemd werd, gaf hij hiervan aan het hoofd van Ro-oeta kennis; vervangers van dit hoofd en van het hoofd der To Wiwirano kwamen toen te Malili hunne opwachting bij den nieuwen Mentjara maken, daarbij aan dezen eenige geschenken aanbiedende.

Aan den oostelijken oever van het meer van To-woeti ligt de pasar van Tokolimbo, eene marktplaats van bijna even groote beteekenis als die welke wij aan den N. oever van het Matanno-meer aantreffen t.w. Sokojo (zie nota omtrent Mori). Op genoemde pasar, die eens in de 15 dagen gehouden wordt, komen de bewoners van Ro-oeta, Léré-éja, Wiwirano, Laromiroei en Watoe-pali, — samen te vatten onder den naam van To Ro-oeta, — bijeen met de bewoners van Wé-réla (W. zijde van het meer) en Woeha (N. van het meer); daar komen ook de Boegineesche en Loewoesche handelaren uit de handelsplaatsen Malili, Waraoe en Sorowako met allerlei handelsartikelen, hoofdzakelijk lijnwaden

die zij tegen bras inruilen; daar ook voorzien zich van levensmiddelen de vele damarzoekers afkomstig uit verschillende deelen van Loewoe als Rongkong, Masamba, Boeboenta, Wada enz. Sedert de damar een courant handelsartikel is geworden, worden de bosschen beoosten het meer van To-woeti en behoorende aan den stam der To Ro-oeta bewoond door eene zeer vlottende bevolking, die voor haar bedrijf geen boeang tana behoeft op te brengen aan den Makolé Ro-oeta, doch wel aan het hoofd van Malili, zulks ingevolge eene afspraak tusschen die beide hoofden. Dit boschrecht, in 't Boegineesch sassoengalâ geheeten, bedroeg vroeger 10% van het ingezamelde; de Civiel Gezaghebber van Loewoe, Krapels bracht dit terug tot 50 kati damar per man en per jaar.

De in de bosschen van Ro-oeta ingezamelde damar vindt haar weg over Malili en Palopo naar Makassar; naar schatting worden uit bedoelde bosschen per jaar 2000 picols betrokken.

De inzameling geschiedt hoofdzakelijk door lieden van buiten; de Ro-oeta-ërs en Wiwiram-ers houden zich liever bezig met den landbouw.

§ 6. Getalsterkte der bevolking, hare verdeling in stammen en standen.

De gegevens welke ik omtrent de getalsterkte der inheemsche bevolking heb verkregen, heb ik in den onder volgenden staat verwerkt.

Naam van het district.	N A M E N der onderdistricten.	Aantal weerbare mannen.
	Hoofdplaats Sakita.	185.
	To Wana.	300.
	Tironga.	101.

Naam van het district.	N A M E N der onderdistricten.	Aantal weerbare mannen.
	Tokala.	232.
	To Watoe.	64.
	To-Bahoe.	109.
	To Bahonsoewaai.	28.
	To Kandiendi.	39.
	Amboeno.	12.
	To Pogaroe.	34.
	Osoe of Wasoe.	132.
	Baho-éja réko ² .	16.
	Lanona.	67.
	Baho Mohoni.	21.
	To Pada.	90.
	Ipi.	26.
	Boengi.	62.
	Tombelala.	91.
	Matangkoni.	15.
	Oensongi.	66.
	Nambo.	19.
	Lara-Oewe	55.
	Kolono.	67.
	Sioembatoe.	19.
	Laboto.	9.
	Baho Moempa.	17.
	Tangofa.	18.
	Ona ete.	55.
	Tanda-oeleo.	14.
	Torete.	101.
	Boelele.	21.
	Toelangbatoe.	32.
	Matarapé.	94.
	To Faja.	27.

Naam van het district.	N A M E N der onderdistricten.	Aantal weerbare mannen.
	Lalémo.	30.
	Menoei.	75.
	To Épé	63.
	Toro-oeta + Towiwirano.	147.
	Totaal	2563.

De inheemsche bevolking van Boengkoe is te onderscheiden in de navolgende stammen:

1. de eigenlijke To-Boengkoe of de bewoners van de onderdistricten: Amboeno, Osoe, Baho éja réko², Lanona, Baho mohoni, Ipi, Boengi, de hoofdplaats Matangkoni, Oengsongi Nambo, Kolono, Sioem-batoe en Menoei.

2. de de barée-taal of een dialect hiervan sprekende stammen der To-pagaroe (deze zeggen in plaats van barée: dorée), To kandiendi, To-bahoe, To kalla en Tironga;

3. de eene taal veel overeenkomende met het Morisch sprekende stammen der To-bahonsoewaai en To-watoe;

4. de Ta-taal sprekende stam der To wana;

5. de in taal, zeden en gewoonten met de Tokia of To lolaki (den voornaamsten stam uit Laiwoei) overeenkomende stam der To „Tindé inia”;

6. de meestal onder den naam van To épé samengevatte stammen der To épé, To ro-oeta en To wirirano; deze spreken eene taal die vele afwijkingen, doch ook vele punten van overeenkomst vertoont met het Boengkoesch; evenals de To boengkoe zeggen zij voor ons „neen” of „niet zijn” nahina;

7. de To-pada, van wie beweerd wordt dat zij oorspronkelijk in het landschap Bada (Loewoe) zouden thuis behooren.

Evenals in Banggaai onderscheidt men de Boengkoesche bevolking in vijf standen t.w.

de ana' péa-poewa of eigenlijke anaq radja (deze stand wordt thans nog maar door een paar personen vertegenwoordigd),

de talrijke klasse der ana-bangsa.

de ana bobato of sengadji-familiën,

de vrijen en

de slaven.

De niet-inheemsche bevolking bestaat, behalve uit een 20-tal vreemde oosterlingen (Chineezzen en Arabieren), uit:

Badjo's, Boegineezen en Makassaren, To lolaki en To lolajo.

De Badjo's wonen hetzij in prauwen hetzij in huizen die zij op palen in zee gebouwd hebben; hunne voornaamste schuilplaatsen in den slechten moeson wanneer zij hun visschersbedrijf niet kunnen uitoefenen, zijn de Salabangka-eilanden. Zij zijn 200 à 250 weerbare mannen sterk en in het bezit van 80 groote en 20 kleine prauwen (padéwakan's en sopé's) en van \pm 100 woningen.

De Boegineezen en Makassaren houden zich òf met den handel òf met de vischvangst bezig; bijna in alle strandkampong's treft men hen aan; voornamelijk zijn zij echter gevestigd te Sakita, Salabangka, Mosomboeano en Morowali. Staan zij op eerstgenoemde plaats onmiddellijk onder de bevelen van den posthouder, op laatstgenoemde drie plaatsen zijn over hen kapitan's aangesteld. Sinds 1894 betalen zij hoofdelijke belasting aan het Gouvernement. Zij tellen \pm 325 weerbare mannen.

De To lolaki zijn afkomstig uit Laiwoei, de To lolajo uit Todjo; zij houden zich uitsluitend bezig met de inzameling van boschprodukten, gaan na cenige jaren naar hun land terug, en worden telkens door anderen vervangen.

De To lolaki treft men voornamelijk aan in het onderdistrict To-watoe (80 mannen onder den anakia To hamba) en te Sompolémo aan de Ranorivier (25 mannen onder den anakia Tafaenga).

De To lolajo oefenen hun bedrijf uit in het onderdistrict

To-bahoe (35 mannen) en in het stroomgebied van de Morowali-rivier (38 mannen).

Voorts treft men in de bosschen van Rano, Morowali en Tiworo damar-zoekers aan, afkomstig uit „Tindé inia”, Lagé en verschillende deelen van Loewoe (\pm 100 mannen).

§ 7. Middelen van bestaan.

Het hoofdmiddel van bestaan der inheemsche bevolking is de landbouw; deze wordt uitsluitend op droge velden en zonder behulp van karbouwen of ander vee uitgeoefend.

Verbouwd worden: rijst (van eene goede kwaliteit), dja-goeng, oebi en katjang, daarnevens een weinig tabak. Rijst wordt niet in voldoende mate gecultiveerd; het hoofdvoedsel van de bevolking is trouwens sago; aanplantingen hiervan treft men langs de geheele kust aan. Alleen de eerste maanden na den oogst en bij gelegenheid van feesten wordt rijst genuttigd. Eene kleine hoeveelheid daarvan wordt aan de handelaars verkocht voor *f* 8.— de picol; deze laatsten zijn verplicht rijst van elders in te voeren, die hun komt te staan op *f* 10.— de picol.

De klappercultuur is in de laatste twintig jaren zeer vooruitgegaan, en vormt vooral voor de strandbewoners een voorname bron van inkomsten.

Timmerhout komt in het gebergte overvloedig voor. De beste soorten zijn: twee soorten van *Michelia* (tjempaga), de *Vitex cofassus* of kajoe biti, het ijzerhout, en kajoe njato. Zij worden gebezigd voor den bouw van huizen en prauwen, uitvoer naar elders heeft niet plaats; alleen wordt in geringe hoeveelheid uit Salabangka naar Makassar uitgevoerd kajoe njato in den vorm van planken.

Aan veeteelt wordt slechts weinig gedaan; karbouwen treft men voornamelijk aan in de door de To roeta, To wiwirano en To épé bewoonde streken zoomede in de Z. onderdistricten en op het eiland Menoei; weinig zorg wordt aan die beesten besteed, en nut wordt er zoo goed als niet van getrokken. Paarden trof ik nergens aan, daarentegen

in grooten getale geiten en varkens. Herten komen in het wild veel voor; de bergbewoners maken hierop gaarne jacht. Kippen en eenden zijn aan de strandnegorijen zeer schaarsch, komen daarentegen in de meer binnenwaarts gelegen kampong's veel voor.

De zee is bijzonder rijk aan visch; de strandbewoners zijn evenwel te lui om zich op de vischvangst toe te leggen; zij visschen zooveel als voldoende is voor hun eigen gebruik. De winsten uit dat bedrijf te trekken laten zij liever aan de vreemdelingen: Badjo's, Boegineezen en Makassaren over. De laatsten maken daarbij veel, gebruik van séro's. De Badjo's houden zich voornamelijk met de tripangvangst bezig.

De inzameling van boschprodukten laat de bevolking zooals wij boven gezien hebben eveneens aan de vreemdelingen over; alleen de bewoners van „Tindé inia” maken hierop eene uitzondering.

De handel is voornamelijk in handen der vreemdelingen; beteekende die een 50.-tal jaren geleden niet veel, sedert de stijging der damar- en rotanprijzen is hij niet weinig toegenomen. De meeste handel wordt echter gedreven op de kusten van de golf van Mori, zeer verklaarbaar waar daarvandaan de meeste damar komt.

Jaarlijks worden van uit Sakita naar Makassar uitgevoerd: \pm 25000 picols damar (hiervan zijn \pm 20,000 picols uit Mori afkomstig),

\pm 7000 picols rottan, (\pm 3000 uit Mori),

» 10 picols was (eene belangrijke achteruitgang valt ten opzichte van dit artikel te constateeren),

\pm 150 picols copra;

tot de artikelen van uitvoer behooren voorts:

schelpen, tripang, huiden, sago en pinang; hieromtrent kon ik geen cijfers bekomen.

De voornaamste invoer-artikelen zijn:

manufacturen (\pm f 45,000),

garens en kramerijen (\pm » 3000),

gambir 30 picol,
zout 800 » ,
aarde-, glas-, goud-, zilver-, ijzer- en koperwerk en rijst.
(Hoeveelheid of waarde niet bekend).

Te Salabangka worden ingevoerd:

manufacturen tot eene waarde van f 1,000.

garens en kramerijen » 2500.

rijst 1000 picols

zout 300 »

suiker 40 »

petroleum 400 kisten

gambir 20 picols

aarde-, glas-, ijzer- en koper werk » 140.

lucifers 120 gros enz.

De uitvoer uit Salabangka bedraagt:

3500 picols damar,

4000 » rottan,

450 » tripang,

600 » schelpen,

2000 » agar²,

30 » huiden,

3 » haavinnen en voorts een weinig copra en klappers.

Uit- en invoer van en op genoemde plaatsen geschiedt hoofdzakelijk per Paketvaart-stoomer; eens in de 4 weken bezoekt deze Salabangka en Sakita. Naar deze stapelplaatsen worden de produkten van uitvoer middels prauwen van verschillende afmetingen overgebracht; hetzelfde vindt plaats met de ingevoerde artikelen.

Wegen bestaan in het landschap Boengkoe niet; wel treft men vele voetpaden aan, doch deze zijn voor het verkeer van niet het minste belang; bovendien worden zij voortdurend gewijzigd, wat verband houdt met de niet geregelde bebouwing der padi- of djagoengvelden.

In de damar- en rotan streken vormen de daardoor heen

stroomende rivieren — eigenlijk slechts riviertjes — meestal het eenige middel van verkeer.

HET LANDSCHAP MORI.

§ 1. Grenzen.

Eene nauwkeurige grensomschrijving van het landschap Mori is voorlooppig niet te geven; de leden van het Zelfbestuur, met uitzondering van het hoogste hoofd, bewaren op hun te dier zake gedane vragen het stilzwijgen of geven vage en onduidelijke antwoorden, terwijl de radja van de grenzen van zijn gebied eene omschrijving geeft, die misschien eenmaal juist kan geweest zijn, maar voor het heden ongetwijfeld als onjuist ter zijde moet worden gelegd, wordende trouwens door hem zelve erkend, dat over een groot deel van het gebied, dat binnen zijne grensomschrijving valt, sedert tal van jaren andere radja's — To boengkoe en Todjo — gezag uitoefenen.

Het landschap Mori wordt ten Noorden begrensd door de tot de afdeeling Midden Celebes behorende landschappen Posso en Todjo. Was het land ten Noorden van de La ¹⁾ eertijds onbewoond, een veertigtal jaren geleden kwam hierin verandering door het ontstaan van den handel in damar, die tal van To-radja's afkomstig zoowel uit Loewoe en de Posso-streek als uit Laiwoei naar de aan damarboomen bijzonder rijke Poe-oembana-, Pèlléroë-, Lambolo- en Tamboesigebergten, alle benoorden de La gelegen, lokte en aldaar eene zeer vlottende bevolking in het leven riep. Deze bevolking nu erkent het gezag van den bestuurder van Mori, blijkende zulks uit de opbrengst aan dezen van de z.g. boeangtana (= boschrecht, voor elken damar- of rotanhaler f 2.50 per jaar bedragende). Genoemde gebergten vallen derhalve nog binnen den invloedssfeer van den radja van Mori.

1). De grootste in de Golf van Tomori uitmondende rivier.

Ten Westen grenst Mori aan het gebied, bewoond door de stammen der To Pasa, To Lamoesa en To Palandé en behoorende tot de onderafdeeling Posso, terwijl het ten Zuiden begrensd wordt door de Loewoesche onderhoorigheden Noeha en Matanno (= Matanna) en het zoowel aan Loewoe als aan Boengkoe onderhoorige landschap Ro-oeta. In het Oosten grenst het eindelijk aan het landschap der To boengkoe, waardoor het volgens dezen geheel van de zee is afgesloten. Door het Morische zelfbestuur wordt zulks evenwel niet toegegeven en beweerd dat de kust van af Oedjoeng Posso tot Pebotoatoe aan Mori toebehoort. Het erkent evenwel sedert lang niets meer te vertellen te hebben in het gedeelte tusschen Oedjoeng Posso en Rano en in dat van even bezuiden Lingkoboe tot Pebotoa, en dat deze gedeelten sedert dien tijd staan onder de suprematie van den radja van Boengkoe, door wien ook de boeangtana ontvangen wordt van de naar die kustgedeelten hunne producten afvoerende damar- en rotan-inzamelaars. Van hetgeen van die producten wordt afgevoerd naar het kustgedeelte Rano-Tandjong Pakka Pakka wordt boeangtana genoten, zoowel door Boengkoe, als door Mori, wanneer de inzamelaar behoort tot den stam der To lolaki (Lai-woei), alleen door Mori waar het andere inzamelaars betreft; van Tandjong Pakka Pakka tot en met Lingkoboe eindelijk onthoudt het tegenwoordige Boengkoesche Zelfbestuur zich van alle gezagsuitoefening.

§ 2. Bestuur en Rechtspraak.

Het hoogste gezag in het landschap berust bij twee van elkander geheel onafhankelijke hoofden, die den titel voeren van Makolé (= heer) waaraan om hen te onderscheiden van de adellijken, die op het praedikaat Makolé evenzeer aanspraak mogen maken, veelal wordt toegevoegd het woord „Wawa-inia” (= de bringer of geleider van het land).

Om nu weder beide hoofden uit elkander te houden, voegt men achter den titel Makolé den eigennaam van het hoofd, zoodat men thans spreekt van de Makolé's *Maroendoe* en

Edé, dan wel doet men het meergenoemde praedicaat volgen door den naam van den tegenwoordigen of een der vroegere bestuurszetels. Zoo wordt Maroendoe genoemd Makolé Pantaoelé Petasia of Matandouw, meestal echter Makolé Petasia, terwijl *Édé* is *Éde*. Makolé Wawontoeko of Ngoesoembatoe.

Ofschoon zij nu van elkander onafhankelijk zijn, is het landschap toch niet onder hen verdeeld. Ieder hunner heeft zijn eigen dorp met zijne doesoen's, waarin ook hij alleen iets te zeggen heeft en die door zijn eigen stam worden bewoond. De overige stammen waarin de Morische bevolking verdeeld is, zijn „palili” of vasallen zoowel van Maroendoe als van *Édé*, gehoorzamen zoowel den een als den ander, doch zijn alleen aan eerstgenoemde verplicht jaarlijksch hulde te komen bewijzen. Twee stammen maken hierop nog eene uitzondering, wordende zij niet als „palili” beschouwd, maar als gelijken van de To petasia en To ngoesoembatoe, t.w. de To kangoea, naar hunne tegenwoordige verblijfplaats To soromboe geheeten, en de To Toli Toli of Pampawoe. Nochtans zijn hunne hoofden, ook Makolé geheeten, min of meer ondergeschikt aan de Makolé's van Petasia en Ngoesoembatoe aan wie zij verwant zijn, en tot wie zij zich wenden in geval zij zaken door hunne onderhoorigen aan hunne beslissing onderworpen niet in staat zijn af te doen.

Waar het zaken van algemeen belang betreft, komen deze vier vorsten bij elkander om te beraadslagen; alsdan wordt de Makolé van Petasia zoo niet als de voornaamste, dan toch als de oudste erkend.

Tot de staats-inrichting behooren verder twee Karoewa's en één Bonto; deze vormen te zamen als het ware de Hadat van het landschap, die in voornamen zaken en ook bij de rechtspraak door de Makolé's dient geraadpleegd te worden.

Van de twee Karoewa's, t.w. Karoewa Moiki en Karoewa Pansoe of Lémbo, is eerstgenoemde de voornaamste. Stond hij eertijds in rang ook boven den Bonto en was zijn invloed bij de verkiezing van eenen nieuwen Makolé wawa inia overwegend, ontvangende deze uit zijne handen het

radja-schap, sedert lang echter staan de Bonto en de Karoewa Moiki even hoog in rang en gaat van hen gezamenlijk de aanstelling van eenen nieuwen radja uit. Hierbij zijn zij echter niet vrij in hunne keuze, doch hebben rekening te houden met de wenschen van het volk, komende toch bij het overlijden van den Morischen radja al de stamhoofden in de vorstelijke woning te zamen, waar zij onderling uitmaken welk lid van het vorstelijk huis tot Makolé wawa inia zal worden verheven. Bij deze verkiezing mag de langstlevende Makolé zijn invloed niet doen gelden.

De Karoewa's en de Bonto worden gekozen uit den goeden stand en door den Makolé van Petasia in hunne waardigheid bevestigd. De beide eersten zijn niet alleen raadslieden, doch bovendien stamhoofden, de Karoewa Moiki van de To Moiki, de Karoewa Pansoe van de To Watoe Lémbo; als zoodanig zijn zij „palili” van den Morischen vorst.

De hoofden der overige stammen dragen verschillende titels als „Makolé palili”, „ana-Makolé”, „méa Moetoewa” en „Karoewa”, terwijl er ook onder hen zijn die gewoon weg bij hun eigen naam genoemd worden,

Onder deze stamhoofden staan dan verder de hoofden der kampong's.

§ 3. De tegenwoordige leden van het Zelfbestuur en hunne inkomsten.

Zooals we reeds boven mededeelden, heet de tegenwoordige radja van Petasia: Maroendoe (= donder). Hoewel reeds 60 jaren oud, is hij nog bijzonder vlug in zijne bewegingen, een goed looper en in staat de zwaarste vermoeienissen te doorstaan. In midden Célébes staat hij bekend onder den naam van „Datoe ri tana”, een spotnaam hem door de Loewoeërs gegeven, bewerende hij zelf dien titel, waarop hij zeer gesteld is, te hebben gekregen van den vorigen Datoe van Loewoe.

Hij is eene krachtige persoonlijkheid, die zich steeds per-

soonlijk bemoeit met de aangelegenheden zijner onderhoorigen, daardoor het geschil tot zijne zaak makende en het gansche volk tot den strijd oproepende of hetzelfde bijleggende. Van een op de lange baan schuiven van eene zaak houdt hij niet; vandaar dat hij geschillen uit den weg ruimt zonder vooraf een der Karoewa's of den Bonto bij zich te hebben ontboden. Deze raadslieden, slechts in de uiterste gevallen door hem geraadpleegd, hebben dan ook weinig meer in te brengen en sluiten zich daarom liever aan bij den anderen Makolé wawa inia.

Van zijn land is hij vrij goed op de hoogte, hebbende hij het in verschillende richtingen doorkruist, zoodat er van hem een goed hoofd zou te maken zijn, ware het niet dat zijne verslaafdheid aan sterken drank hem vaak tot het plegen van wreedheden en andere verkeerde daden voert.

Grooten invloed op hem bezit een bemiddeld handelaar te Tambajoli, zekere Hadji Lagangka alias La Mohamad Djafar, die gehuwd is met eene der vele slavinnen van Maroendoe. Dien invloed dankt hij waarschijnlijk hieraan, dat hij het voornamelijk is, die zorgt dat Maroendoe de hem toekomende boeangtana binnen krijgt.

Bij verschillende zijner slavinnen heeft Maroendoe kinderen verwekt; eene wettige vrouw heeft hij nimmer bezeten. Zijne volwassen zonen heeten Laloëasa en Owoloe, de eerste wonende te Ngoesoembatoe, de laatste in eene afzonderlijke woning te Matandouw. Twee jongere zonen van Maroendoe, Makita en Pabésé genaamd, wonen bij den vader in. Geen dezer kinderen is gerechtigd den vader als Makolé op te volgen, want hoe vrij de stamhoofden in hunne keuze van eenen nieuwen radja overigens ook mogen wezen, op de geboorte der kandidaten dienen zij echter te letten, kunnende een persoon van hoogere nimmer door een van lagere geboorte worden voorbijgegaan. Hierop is slechts één uitzondering toegelaten en dat is, wanneer de keus zou moeten vallen op een veel te jong kind.

Dit geval heeft zich voorgedaan zoowel bij de verkiezing

van Maroendoe als bij die van Édé. Zoowel de moeder van den een als die van den ander waren vrouwen uit den minderen stand. Toen hunne voorgangers stierven, waren de meest rechthebbenden echter te jong om Makolé te worden.

Als zijn vermoedelijk opvolger in het bestuur noemde Maroendoe mij zekeren La Bolio (of Wolio) Papa-i. Madoë-sila, zoon van zijn overleden anderen half-broeder Waoenggé en gesproten uit een wettig huwelijk. Deze La Bolio werd mij genoemd als het Gouvernement welgezind te zijn. Hij woont te Matandouw.

De tweede Makolé wawa inia heet Édé; hij is ook bekend onder den naam van Makolé Kamisi en woont te Tògò. Hij is een verre bloedverwant van Maroendoe en gehuwd geweest met diens nicht Dawa, van wie hij \pm vier jaren geleden is gescheiden. Sedert dien tijd leven Maroendoe en Édé niet op vriendschappelijken voet met elkander, zonder dat zulks tot dusverre tot vijandelijkheden heeft aanleiding gegeven. Maroendoe is gaarne bereid de zaak bij te leggen en heeft daartoe ook reeds verschillende pogingen aangewend, die alle zijn afgestuit op de koppigheid van Édé; deze wordt hierin versterkt door zijne onwettige vrouwen, van wie hij er één te Tògò, één in zijn tuin te Koromatombi en één in een anderen tuin te Talangaré heeft wonen.

Deze beide tuinen zijn gelegen aan den weg Tògò-Tompira, op een uur afstands van Tògò, de een rechts, de ander links van den weg.

Makolé Édé is iemand van \pm 35 jaren oud, van middelbare grootte en zeer lichte huidskleur. Hij maakt een ruim, doch geen overmatig gebruik van sterken drank (arak), heeft in tegenstelling met Maroendoe beschaafde manieren en ziet er niet tegen op Europeanen te ontmoeten. Hij is evenwel geen krachtig bestuurder en laat de afdoening van zaken liever aan den Bonto of een der Karoewa's over.

Evenmin als Maroendoe heeft hij wettige kinderen. Zijn vermoedelijke opvolger, La Pasila genaamd, is een zoon van zijn overleden halfbroeder Makolé To Soegi en woont te Tògò.

In leven zijn bovendien nog de volgende personen van vorstelijk bloed, t.w.:

1. Makolé Poembeoe, hoofd der To kangoea, wonende te Soromboe; eene zijner dochters is gehuwd met een vorstentelg uit Motandouw;

2. Makolé Sampaléa; deze woont ook te Soromboe;

3. Makolé La Getie of Poketi, hoofd der To Toli-Toli of Pampawoe, wonende te Poontangowa; eene zijner nichten, Taba genaamd, is gehuwd geweest met een halfbroeder van Maroendoe.

4. Landika, wonende te Motandouw en gehuwd met Wé Gili, halfzuster van Makolé Édé.

De sub 1 t/m 3 genoemden werden mij genoemde als bij hunne onderhoorigen bemind en het Gouvernement goed gezind te zijn. De vraag of zij dit laatste zullen blijven, wanneer het Gouvernement uitvoering geeft aan zijn voornemen om het Morische landschap onder meer actief Europeesch bestuurtoezicht te stellen met daarmede gepaard gaande belasting-heffing zou ik evenwel ongaarne bevestigend durven beantwoorden. Gedurende mijn reis heb ik den stelligen indruk verkregen, dat vooral ten opzichte van Maroendoe zeer veel politiek beleid moet worden aangewend, willen wij de door ons voorgenomene hervormingen zonder wapengeweld ingevoerd krijgen.

Makolé Édé is van moederszijde na verwant aan den tegenwoordigen Bonto, Poondéloe genaamd. Deze treedt in oorlogstijd op als troepenbevelhebber; in vreedstijd wordt hij vaak belast met het overbrengen van een of andere boodschap van een der Makolé's Wawa inia aan de palili's of aan de radja's van naburige landschappen.

De tegenwoordige Karoewa Moiki heet Kolapa; hij woont te Wawa inia,

De andere Karoewa heet Taraléloe en woont te Pansoe, aan den rechteroever van de Sakita-rivier.

De inkomsten van al deze hoofden bestonden oorspronkelijk slechts in heffingen in natura van hunne onderhoorigen;

met het ontstaan van den damar- en rotanhandel kwamen daar boschrechten bij. Van de opbrengst dezer rechten ontvangt Maroendoe het leeuwen-aandeel, zijnde mij na onderzoek gebleken, dat hij jaarlijks aan boeang-tana alleen ontvangt een bedrag van f 1000.

Dit boschrecht wordt alleen geheven van niet tot de inheemsche bevolking van Mori behoorende damar- en rotanhalers en kan behalve in geld, ook in kain's die alsdan hooger dan de eigenlijke waarde gewaardeerd worden, worden voldaan. Het aantal dergenen die zich aan de betaling daarvan weten te onttrekken, is niet gering, als men nagaat, dat het getal vreemde boschprodukten-inzamelaars geschat wordt op 600 à 700 man, voor zooveel het machtsgebied van Maroendoe betreft. Zijn mede-Makolé zou naar bekomen inlichtingen niet meer dan f 300,— 's jaars aan boeang tana ontvangen.

De z.g. berg-Tomori — waarover later — en enkele andere vasallen brengen jaarlijks aan Maroendoe op rijst, kippen, sirih, pinang, uit zuren palmwijn gedistilleerde arak of uit rijst gestookte toewak; het geldswaardig bedrag van de opbrengst dezer heffingen is niet te becijferen, omdat een vaste maatstaf voor de heffing ontbreekt. Een deel komt ten bate van Makolé Édé.

De overige „palili" bewijzen hunne afhankelijkheid van Mori door de opbrengst van was en karbouwen, telkens wanneer door een der Makolé's wawa inia een groot offerfeest wordt gevierd, of wanneer een lid van het vorstelijk huis komt te overlijden. Zoo brengen de To Pakambia en de To Pooembana 75 pijpen was op en de To Pada twee karbouwen, wanneer een prins van den bloede overlijdt; sterft een vorstentelg van mindere geboorte, dan is de opbrengst de helft minder.

Tot de inkomsten van den Makolé van Petasia moet voorts gerekend worden het zoogenaamd koopen van karbouwen bij de To Pada; de betaling per karbouw bedraagt alsdan één gong of één doelang (= een koperen bord met voet)

waarin vooraf een gat wordt gemaakt om het voorwerp onbruikbaar te maken.

Een andere bron van inkomsten zoowel voor de beide Makolé's als voor de mindere hoofden levert de rechtspraak op. De straffen toch wegens misdrijven opgelegd, zelfs moord niet uitgezonderd, zijn geldboeten, terwijl ook voor de afdoening van civiele-zaken betaling gevorderd wordt.

Ten slotte hebben de radja's eene haast ongelimiteerde beschikking over de werkkrachten hunner onderdanen, waarvan zij vaak gebruik maken, om voor zich uit de bosschen damar en rotan te doen halen.

§ 4. Verhouding van het landschap Mori tot
de omliggende Zelfbesturende
landschappen.

a. *Verhouding tot Loewor.*

Tot zijne vasalstaatjes of palili's rekent Loewoe ook het landschap Mori. Het tegenwoordige Loewoesche zelfbestuur beweert zelfs, dat evenals Paloe, Boeton en de Posso-streek eenmaal ook de landschappen Boengkoe en Banggaai deel hebben uitgemaakt van het eertijds zoo machtige Loewoe en dat toen Boengkoe de heerschappij zou hebben uitgeoefend over Banggaai en Mori, waarom dan ook de door deze drie landschappen aan Loewoe verschuldigde schatting in Boengkoe werd bijeengebracht; dit laatste zou dan steeds voor de overbrenging naar Palopo hebben zorg gedragen, totdat de 22e Datoe van Loewoe, Matinro Eri Malangké genaamd, met de gewoonte brekende om de schatting af te wachten, een gezant naar Boengkoe zond om die op te eischen. De To boengkoe, deze schending van de aloude adat niet duldende, zouden daarop den gezant om het leven hebben gebracht, een daad die tot nu toe ongestraft zou zijn gebleven. Van toen af aan zou Loewoe geene aanrakingen meer gehad hebben, zoo min met Boengkoe als met Banggaai.

Met Mori bleef het evenwel de betrekkingen onderhouden. Tot zoover het Loewoesche Zelfbestuur.

Het tegenwoordige Morische landsbestuur wil evenwel van eene ondergeschiktheid van Boengkoe, ook niet in vroegere jaren, weten, doch erkent dat het landschap onder zijn bestuur sinds onheugelijke tijden onder de suzeriniteit heeft gestaan van Loewoe. Zoowel de Makolé's Maroendoe en Édé als die van Toli-Toli en Kangoea bekenden mij volmondig, dat zij vasallen waren van den Datoe van Loewoe en aan eene oproeping van dezen om naar Palopo op te komen niet zouden weigeren te voldoen. Zij erkenden voorts dat Mori verplicht was jaarlijks hulde te komen bewijzen te Palopo, bij welke gelegenheid als hommage den Datoe werden aangeboden: 1 slaaf (méa),
3 lansen voorzien van paardenhaar
(banrangang),

3 schilden (kanta),
1 kléwang (pisau),

eene hoeveelheid platgeklopte boomschors (boenta) en eene hoeveelheid was (pantieng). Sinds negen jaren evenwel wordt door Mori aan deze verplichting niet voldaan; de reden, die Maroendoe en Édé mij daarvoor opgaven, is geheel gelijkloidend aan die welke mij genoemd werd door de Makolé's van Matanno en Noeha, de beide Loewoesche onderhoorigheden waaraan het landschap der To Mori grenst en aan welke hoofden Maroendoe volgens zoowel Loewoesche als Morische opvattingen nauw verwant is.

Volledigheidshalve vermeld ik hier nog, dat de Makolé van Petasia bij den bouw van een paleis te Palopo moet zorgen voor het met houten pennen vastslaan der vloerlatten.

b. *Verhouding tot Boengkoe.*

Dat Boengkoe in vroegere jaren de heerschappij zou hebben uitgeoefend over Mori, wordt door de Morische radja's ten stelligste ontkend. Tot voor veertig jaren voerden hunne voorgangers voortdurend oorlog met hunne Boengkoese collega's; een niet uit den weg te ruimen veete scheen tus-

schen beide landschappen te bestaan, die met afwisselend geluk tegen elkander streden totdat de in 1855 door het Gouvernement tegen Mori uitgezonden expeditie aan dien strijd voor goed een einde maakte. De toenmalige Makolé van Wawantoeke onderwierp zich na den val van de versterking Insaondaë, terwijl die van Petasia zich door de vlucht aan eene gevangenneming moet hebben weten te onttrekken. De onzen werden toenmaals ondersteund door Ternataansche en Boengkoesche hulptroepen eene omstandigheid die nu nog aan het Zelfbestuur van het laatstgenoemde landschap aanleiding geeft om van Mori te spreken als van eene bezitting van het Gouvernement en den Sultan van Ternaté. Het Morische landsbestuur wil evenwel van eene ondergeschiktheid aan Ternaté niets weten, zich daarbij beroepende op de omstandigheid dat de toenmalige radja van Petasia zich niet zou hebben onderworpen. Mochten het Gouvernement en Ternaté kort na bovenbedoelde expeditie hiervan ook al vruchten hebben geplukt, dit is zeker dat noch wij noch de Sultan in de laatste dertig jaren ons iets van Mori hebben aangetrokken, evenmin daarvan eenig voordeel hebben gehad zoodat de Morische radja's zich gedurende al dien tijd en tegenover ons en jegens Ternaté geheel neutraal hebben gevoeld.

Ofschoon de expeditie van 1856 ook een einde maakte aan de vijandschap tusschen Boengkoe en Mori, bleef na dien tijd de verhouding tusschen hunne radja's toch zeer koel; Morische landbouwers kwamen wel is waar hunne padi of bras, vaak ook tabak in het gebied van Boengkoe ten verkoop aanbieden, doch de betrekkingen tusschen beide vorstenhuizen bleven uit. In dezen toestand is tot op heden geene verandering gekomen, ook niet na de poging 1902 door den toenmaligen Resident van Ternaté, Dr. Horst, aangewend om de radja's van Boengkoe en Mori te Tompira met elkander te verzoenen.

Uit het vorenstaande vloeit voort, dat van eene nauwe verwantschap tusschen beide landschapshoofden geen sprake

kan zijn. Nochtans verklaren beide partijen een gemeenschappelijken stamvader, een uit den hemel nedergedaalden vorst, gehad te hebben van wien ook zouden afstammen de radja's van Todjo, Banggaai, Boeton en Kendari en de Makolé van Matanno.

c. Verhouding tot de tot de onderafdeeling Posso behoorende landschappen.

Aan de hoofden dezer landschappen verklaarden Maroendoe en Édé mij noch door familie-noch door andere banden verbonden te zijn. Zij leven met hen niet in vijandschap, blijkende zulks reeds uit de omstandigheid dat tal van lieden uit genoemde onderafdeeling in het Morische landschap damar zoeken, doch geregelde betrekkingen worden tusschen bedoelde hoofden niet onderhouden.

§ 5. Verdeeling der bevolking en hare getalsterkte aan weerbare mannen.

De bevolking van het landschap Mori kunnen wij verdeelen in twee hoofdafdeelingen, t.w. de inheemsche bevolking en de vreemdelingen. Deze laatsten bestaan uit:

1. To Lolaki, afkomstig uit Laiwoei en sterk \pm 150 weerbare mannen, van wie 80 à 90 benoorden de La en de overigen in de bovenstroomgebieden van de Poaboe- en Sokita-rivieren met de inzameling van damar en rotan zich bezighoudend. Het zijn aartsdobbelaars, die zich niet ontzien zich zelve te verdubbelen en naast enkele Boegineezen de Morische bevolking het dubbelen leeren; de meesten hunner wonen in afdaken in de bosschen die zij tot echte speelhollen hebben gemaakt;

2. Lieden uit Loewoe en de onderafdeeling Posso; deze vormen het hoofdbestanddeel van de in het Morische binnenland aanwezige damarzoekers, eene vlottende bevolking waarvan het aantal mannen veilig op 7 à 800 kan worden geschat;

3. Boegineezen; deze houden zich voornamelijk bezig met handel drijven, doch er zijn ook onder hen die van het

dobbelen een beroep maken of tuinen hebben aangelegd langs de oevers van de La. In het geheel \pm 200 weerbare mannen.

Al deze vreemdelingen worden, gelijk de posthouder van Boengkoe mij mededeelde, beschouwd als Gouvernements onderdanen. Kleine geschillen, zich tusschen hen onderling voordoende, worden door hunne Kapitang's of waar het de groep sub 2 genoemd, betreft door den boven reeds genoemden Hadji Logangka afgedaan; doen die geschillen zich voor tusschen hen en de onderdanen van de Morische radja's, dan geschiedt de afdoening door bedoelde hoofden in overeenstemming met deze radja's; kan daarbij geen overeenstemming worden verkregen of betreft het belangrijke geschillen, dan wel strafzaken, dan wordt de uitspraak ingeroepen van den meergenoemden posthouder.

Sinds 1894 betalen de Boegineezen hoofdelijke belasting aan het Gouvernement; de overige vreemdelingen werden in 1901 voor het eerst in die belasting aangeslagen; velen dezer laatsten, onder anderen al de benoorden de La damar inzamelende To Lolaki, weten zich evenwel aan dien aanslag te onttrekken.

De inheemsche bevolking van Mori kunnen wij in drie afdeelingen onderscheiden, t.w.

- a. de eigenlijke To Mori;
- b. de stammen, die de Morische radja's in den loop der tijden aan hun gezag hebben weten te onderwerpen en
- c. de stammen, die uit andere landschappen afkomstig zich tal van jaren geleden in het gebied der To Mori metterwoon hebben gevestigd, en daardoor als van zelf genoodzaakt waren den radja van Petasia als hun heer te erkennen.

De sub b en c genoemde stammen zijn de eigenlijke „pali" of vasallen van Mori; hiertoe rekenen zich evenwel ook verschillende stammen behorende tot afdeeling a, namelijk de zogenaamde Berg-Tomori, omdat deze door de tijden heen beheerscht zijn geweest en dit nu nog worden door de z.g. beneden Tomori, die het gebied bewonen tusschen den

benedenloop van de Poeaboe en dien van de La. Uit deze laatsten heeft zich langzamerhand het Makolé wawa iniaschap ontwikkeld.

Sub a. Dat de Beneden- en Berg-Tomori oorspronkelijk tot een en denzelfden stam hebben behoord, blijkt behalve uit de omstandigheid dat bij beiden zeden en gewoonten geheel aan elkander gelijk zijn, bovendien uit de gelijkheid in taal, eenige geringe afwijkingen daargelaten. Zij zijn een bergvolk, dat in vreedstijd zeer verspreid woont, hetzij in het bergland dan wel aan de oevers van de La en eerst in tijd van gevaar zich in de moederkampongs verzamelt.

Deze geraken geheel in verval wanneer de vreedstoestand van langen duur is; hare geheele bevolking toch bevindt zich alsdan daarbuiten en ziet niet naar haar om.

Zijn de dorpen der beneden Tomori meer in de vlakke gelegen, die der berg-Tomori bevinden zich op onherbergzame bergen. Met elkander hebben zij dit gemeen, dat zij aan verplaatsing zeer onderhevig zijn. Wij hebben dit boven reeds gezien van de woonplaatsen der beide Makolé's wawa inia.

Sub. b. Hiertoe behooren de navolgende stammen t.w.

1. de To Moiki; deze bewonen een deel van het gebied der beneden-Tomori tusschen Tògò en Tompira; kampongs van eenige beteekenis hebben zij niet, daar hunne huizen even ver verspreid staan als die der To Mori;
2. de To Watoe, die weder onderscheiden worden in de To Watoe Lembo, de To Watoe Batoerédé en de To Watoe Maloepoe; zij allen wonen in het beneden-stroomgebied van de Poeaboe- en Sokita-rivieren, de laatsten meer naar zee toe, de eersten het verst het binnenland in;
3. de To Molongkoeni,
4. de To Oelowooi en
5. de To Lasi (gemeenschappelijk naam voor de boven reeds vermelde stammen der To Mobahono en To Reaä); deze drie stammen bewonen het Z. gedeelte van het Morische gebied, de To Lasi op een halven dag loopens van den Noordelijken oever van het Matanno-meer,

de To Oelowaai of Oeloebaho (= oorsprong van het water) aan den bovenloop van de Sokita-rivier en in het in de nabijheid daarvan gelegen bergland,

de To Molongkoeni noordelijk van de vorige en bezuiden het Morische randgebergte. Zij behooren tot den Kinadoe-stam, de ervvijanden van de Barée-sprekende volksstammen. Vooral de To Oelowoai (beter: To Oeloe oewai) hebben van door deze laatsten ondernomen sneltochten veel te lijden gehad, het laatste in 1899 toen een geheel dorp van hen werd uitgemoord.

Sub c. Hiertoe behooren de Barée-sprekende stammen der To Pakambia, To Poesoembana, To Pada, To Watoe, To Tananda en To Kalal. („Bareé” beteekent in hunne taal „neen”; hiervoor zeggen de To Mori evenals de To Boengkoe en To Noeha „nahina”, voor „er is” zeggen de To Móri „ndiao” de To Boengkoe „noekoewa” en de Barée sprekers „réédja”). Van hen stammen de To Pakambia af uit het tot de onderafdeeling Posso behorende landschap Ondal, de overigen uit het eveneens tot dat bestuursresort behorende Lagé. Het bewijs hiervoor vinden wij in de omstandigheid, dat een deel der To Pakambia zich thans nog rekent te behooren tot Ondal en dat geen offerfeest van eenige beteekenis door de To Pada, To Poe-Oembana, To Watoe, To Tananda en To Kolor kan worden gevierd of tal van gasten uit Lagé zijn daar aanwezig. De drie laatstgenoemde stammen bewonen het Oostelijk deel van de groote laagvlakte waardoor de La stroomt, de To Pada in het midden dier vlakte, de To Poe-Oembana op het gebergten te W. van den Pelléroeketen, terwijl de To Pakambia eveneens op het gebergte wonen n.l. dat ten W. van Poe-Oemboena langs den linkeroever van de Joento, eene der drie groote rivieren uit welke samenvloeiing de La ontstaat.

Omtrent de getalsterkte der inheemsche bevolking aan weerbare mannen verkreeg ik opgaven van Maroendoe, Édé

en eenige ondergeschikte hoofden, opgaven die ik slechts voor een deel, hetzij door persoonlijk van enkele stamhoofden naar de namen hunner onderhoorigen te vragen, hetzij met behulp van Boegineesche handelaren, die in het Morische binnenland vaak geweest zijn, heb kunnen verifieeren. Daar het resultaat dat ik met deze verificatie bereikte, pleitte voor de betrouwbaarheid der mij door Maroendoe c.s. gedane opgaven, waag ik het deze in den hieronder volgenden staat te vermelden, tekenende ik hier nog aan dat het wantrouwen, waarmede ik in het landschap door hoofden en bevolking werd ontvangen, in verband met de geloopen hebbende geruchten omtrent een aanstaand verzet, mij heeft weerhouden om naar de geloofwaardigheid der mij verstrekte opgaven een nauwkeuriger onderzoek in te stellen.

Staat aantoonende de getalsterkte aan weerbare mannen van de verschillende stammen, waaruit de inheemsche bevolking van Mori bestaat:

Beneden To Mori	258	weerbare mannen.	
Berg To Mori	1618	»	»
To Kinadoe	834	»	»
To Moiki	150	»	»
To Watoe	370	»	»
Barée-sprekers	800	»	»
	<u>4030</u>	»	»

In den staat is niet opgenomen de stam der To Taipa, hoewel deze in het gebied van Mori woont in drie kampong's t.w. Pombalaan, Tinolili, en Korolobani, die te zamen 18 huizen en 30 weerbare mannen tellen. Een jaar geleden verlieten de To Taipa hunne vroegere woonplaats gelegen ten Z. van het meer van Matanno zonder zich daarvoor te onttrekken aan het gezag van het hoofd van Noeha van wie zij „palili” of vasallen waren. Zij zijn dit nog en volgens hunne eigene verklaring en volgens Maroendoe. Omdat zij echter in de nabijheid van Poontangowa — de woonplaats van Makolé Pobeti — wonen en deze niet alleen aan Makolé Noeha verwant,

doch bovendien met haar goed bevriend is, komen de To Taipa met hunne zaken niet te Sorowakko — woonplaats van Makolé Noeha —, doch laten die door Tobeti afdoen.

§ 6. Bewapening, wijze van oorlogvoeren, enz.

Geen Moriër verlaat zijne kampong, zij 't ook slechts voor korten afstand, of hij heeft minstens zijne kléwang of pangko, meestal echter ook zijn lans bij zich, met welke wapens hij uitstekend weet om te gaan, beroemende vele Moriërs er zich op met een slag van de kléwang iemand het hoofd te kunnen afslaan. De kléwang is aan het handvat vaak voorzien van een bos haar, afkomstig van door den eigenaar gesnelde lieden; verliefden gebruiken daarvoor het haar hunner verloofden, terwijl weder anderen zich met en bos geitenhaar tevreden stellen. De lanspunten zijn van verschillenden vorm, al dan niet van een of meerdere weerhaken voorzien; zij worden meest gebruikt om er mede te werpen.

In den krijg worden ook blaasroeren gebezigd, waarmede vergiftigde pijlen worden afgeschoten; de Moriër is hierin zeer bedreven. Met vuurwapenen weten daarentegen slechts enkelen om te gaan; het aantal dier wapenen is bovendien gering en kan veilig op niet meer dan 100 geschat worden, waarvan \pm 30 in het bezit van Maroendoe. Deze en Êdé hebben ieder enkele achterladers (Beaumonts); overigens zijn het slechts trompladers en vuursteengeweren, aan het onderhoud van de meeste waarvan weinig zorg wordt besteed.

In het bezit van eenige voorladers zijn bovendien de damar zoekende To Lolaki, terwijl de beste geweren gevonden worden bij de Boegineesche handelaren; deze hebben, naar de posthouder mij mededeelde, voor dat bezit geen licentie. Volgens den kapitang van Boengintimbé zijn er op dit eiland 15 geweren; van Tambajoli kon ik geen opgave bekomen, wordende het aantal geweren aldaar door den posthouder geschat op 60.

In tijd van oorlog vereenigen de Moriërs zich in hunne

moederdorpen, die zij zoo goed mogelijk in staat van tegenweer brengen, of kiezen moeielijk toegankelijke punten in het gebergte waar zij tijdelijke verblijven oprichten. Soms worden aarden borstweringen van 1 Meter hoogte aangebracht die met randjoe's worden beplant, terwijl deze ook vaak gestoken worden in de bamboezen paggers, waarmede de moeder-kampongs in der haast worden omringd. Op de toegangspaden worden voorts wolfskuilen gemaakt, die zij zelf heel goed weten te onderkennen, doch voor den vijand zeer gevaarlijk kunnen zijn. Tot de verdedigingsmiddelen behooren voorts koperen kanonnen en lilla's, waarvan een betrekkelijk groot aantal aanwezig is, doch die in handen van den Moriër weinig gevaarlijk zijn.

Gevechten in het open veld worden door de Moriërs nooit geleverd; hun oorlogvoering bepaalt zich tot het organiseeren van sneltochten, die ondernomen worden door benden van 2 à 300 man voorzien van 2 à 3 maanden leeftocht. Deze begeven zich in de bosschen van het vijandelijke gebied waar zij zich schuilhouden nabij de daardoor heenvoerende paden om op niets beduchte voorbijgangers, tot de vijandelijke partij behoorende en belangrijk kleiner dan zij in aantal, hun moordlust te koelen. Zoodra een of twee koppen gesneld zijn, gaat de bende naar huis waar zij met gejuich door de achterblijvenden worden ontvangen, alsof door hen eene groote overwinning behaald is geworden.

De gesnelde koppen worden alsdan in de „lobo" of het offerhuis van het dorp opbewaard. Soms hebben ook nachtelijke overvallingen van kampongs plaats, die bij welslagen aan de vlammen worden prijs gegeven.

§ 7. Middelen van bestaan.

a. *Landbouw.*

De inheemsche bevolking vindt haar hoofdmiddel van bestaan in den landbouw. Algemeen wordt de rijst op droge velden verbouwd; sawah's treft men nergens aan ofschoon de aanleg daarvan op verschillende plaatsen geen bezwaar

zoude opleveren. De Moriër vindt het evenwel eenvoudiger om de boschgronden te ontginnen, die twee à drie jaren lang worden bebouwd, waarna zij weder voor andere verlaten worden. Na enkele jaren braak te hebben gelegen, worden zij door den ontginner opnieuw bewerkt. Vandaar de voortdurende verplaatsing der bevolking, terwijl van dien toestand mede een gevolg is dat de bergen langzamerhand ontwoed geraken.

Met de bewerking der rijstvelden wordt niet overal op hetzelfde tijdstip aangevangen. Begint men in de benedenstreken reeds in de maand September met de ontginning van nieuwe velden, in de bergstreken daarentegen is alsdan de oogst juist afgelopen.

Het geheele jaar door valt er regen, het meest echter tusschen de maanden Januari en Juli.

De geoogste rijst wordt voor een deel opbewaard in daarvoor opgerichte schuurtjes, waaruit zij voor den dag wordt gehaald ter gelegenheid van feestelijkheden en voor een ander deel, hetzij op de pasar Sokojo, hetzij te Tompira en Sampo-lowo aan Boegineesche handelaren geruild tegen lijnwaden, kramerijen, arak, gambir of zout dan wel aan de To Boengkoe tegen door deze geweven sarong's. Het hoofdvoedsel van den Moriër toch levert de sago-palm, waarvan uitgestrekte aanplantingen worden aangetroffen.

Daarnevens wordt djagoeng genuttigd, die evenals de tabak, kapas en enkele katjangsoorten als tweede gewas wordt verbouwd. Van deze producten wordt alleen de tabak voor een deel uitgevoerd en wel naar het landschap Boengkoe.

b. *Vecteel.*

Karbouwen komen in grooten getale voor; weinig zorg wordt aan die dieren besteed; men laat ze in het vrije rondloopen waardoor het grootste deel thans in verwilderden staat in de bosschen leeft; waar zij verzorgd worden, worden zij onder de woonhuizen gestald. Van eene bepaalde fokkerij kan derhalve niet gesproken worden; slechts de stam der To Pada fokt in het groot karbouwen, waartoe

hij in staat wordt gesteld door de groote grasvlakte die hij bewoont; herhaalde malen 's jaars brandt men daar het hooge gras af; de jonge uitspruitsels zijn dan een uitstekend voedsel voor de karbouwen.

Bij den landbouw noch voor eenige andere bezigheid worden deze dieren gebruikt; het vleesch wordt slechts genuttigd bij feestelijke gelegenheden.

Paarden komen in het Morische landschap slechts in zeer gering aantal voor; de meeste paarden vindt men bij den stam der To Poe-Oebana.

Tamme varkens treft men in elke kampong aan; hieruit volgt dat de bevolking de Mohamedaansche godsdienst niet belijdt. Behalve hare radja's en de leden van de vorstelijke familie eten alle Moriërs varkensvleesch. Gerookt spek wordt vaak op de pasar te Sampolowo verkocht; over het algemeen echter doet de Moriër zijn tamme varkens slechts tegen hooge prijzen (*f* 10.— *f* 25) aan vreemdelingen van de hand.

Dit zelfde geldt voor het pluimvee.

c. *Jacht en visscherij.*

Op herten en varkens, die in het wild menigvuldig worden aangetroffen, wordt door den Moriër veel gejaagd. Daarnevens wordt op groote waterslangen jacht gemaakt, waarvan het vleesch gaarne genuttigd wordt.

De visscherij is van weinig beteekenis; het meest wordt in de La naar schelpen gevischt.

d. *Nijverheid.*

Tot de voornaamste takken van nijverheid behooren:

1. het ijzersmeden; het ijzer wordt betrokken uit de bergten om het meer van Matanno; de daarvan vervaardigde klingen hebben zekere vermaardheid verkregen; de uitvoer daarvan is echter zeer afgenomen omdat de Moriër tegen het buitenlandsche fabrikaat niet kan concurreren;

2. het kopergieten, waartoe men het koper bezigt van uit elders ingevoerde koperwaren en van duiten; daarvan worden gegoten arm-, vinger- en enkelringen, klokjes en belletjes, die de Moriër en ook andere Toradja's aan een touw om

hun middel dragen en kokertjes om sirih-pruim in fijn te stampen voor hen die haar niet meer met de tanden fijn kunnen kauwen; deze voorwerpen zijn meestal grof afgewerkt, doch vinden in Midden-Célébes veel attrak.

3. het pottenbakken;
4. het kloppen van kledingstukken uit boomschors;
5. het vlechten van matten dat meest door de vrouwen geschiedt en
6. de bereiding van zout waartoe de Moriër zich naar Towara aan de Boengkoesche kust begeeft.

e. *Inzameling van boschprodukten.*

Hiermede houden zich voornamelijk bezig lieden uit andere landschappen, men vindt onder hen Toradja's uit Koelawi, Bada, Leboni, Rongkang, Masamba en de Posso-streek naast lieden uit Laiwoei en Boengkoe. De meesten hunner gaan na een verblijf van eenige maanden naar hun land terug; een klein deel slechts blijft 2 à 3 jaren, gedurende welken tijd zij naast het damarzoeken zich aan den landbouw wijden.

De inheemsche bevolking van Mori zamelt dan eerst boschproducten in, wanneer zij met hare landbouwwerkzaamheden gereed is, en hare groote voorliefde voor arak op hare intense luiheid de overwinning heeft behaald, dan wel wanneer zij daartoe door hare hoogste hoofden wordt opgecommandeerd in welk geval deze daarvan uitsluitend de voordeelen genieten, hebbende zij slechts voor de voeding hunner onderhoorigen te zorgen.

De voornaamste boschprodukten zijn damar en rotan; daarnaast wordt eene kleine hoeveelheid was ingezameld. De bosschen op het gebergte zijn bovendien rijk aan deugdzaam timmerhout, geschikt voor den bouw van woningen en prauwen; de prauwbouw bepaalt zich echter tot het vervaardigen van kleine sampan's voor eigen gebruik, terwijl uitvoer van hout in het geheel niet plaats vindt; toch zoude de afvoer hiervan langs de groote La- en Poeaboe-rivieren slechts met weinig bezwaren behoeven gepaard te gaan. De beste houtsoorten zijn: het ijzerhout, de Kitex cofassus of kajoe biti en twee soorten van tjempaga-hout (*Michelia* sp.)

f. *Handel.*

Tot vóór een 40- tot 50tal jaren was deze niet meer dan een binnenlandsche ruilhandel, waarvan de brandpunten waren het reeds genoemde Sokojo en het \pm negen uren gaans ten N. daarvan gelegen Sokita. Aan de zoo-goed als geen behoeften kennende Alfoersche bevolking was toen voor den vreemdeling niets te verdienen, zoodat deze zich op genoemde pasar's slechts zelden vertoonde, hierin kwam gaandeweg verandering, toen bij verschillende stammen mannen en vrouwen op betere kledingstukken dan de tijdako en de uit boomschors geklopte kleederen prijs begonnen te stellen; de groote stoot aan het verkeer tusschen de inheemsche bevolking en de handelaars werd evenwel eerst gegeven toen de damarprijzen de hoogte ingingen. Boegineezen en To Boengkoe, ook enkele Chineezers en Arabieren vestigden zich toen langs de kusten van de golf van Mori, waardoor de handelsplaatsen Tambajoli, Towi, Boengintimké en Lingkoboe ontstonden; zij wisten Toradja's uit andere landschappen over te halen hun geluk in de bosschen op de gebergten om de genoemde golf te beproeven en de door dezen behaalde winsten lokten weder anderen naar deze aan damar bijzonder rijke streken toe. Doch ook in het Z. nam de damar-handel eene groote vlucht en ontstond daardoor in Wéoelá, het zusterlandschap van Matanno, de thans zeer belangrijke handelsplaats Waraoe. De pasar te Sokojo werd daardoor ook drukker bezocht, vaak door meer dan duizend personen; tot voor een 9-tal jaren was dit nog zoo; de toen door Daèng Marowa ondernomen sneltocht deed het pasar bezoek evenwel tot op de helft verminderen; nog is die eigenlijk buiten het Morische gebied gelegen pasar voor een groot deel hierom van belang, meer nog evenwel voor de bewoners van Noeka en Matanno die zich aldaar van rijst uit Mori voorzien.

De pasar te Sokita bestaat sinds bedoelden sneltocht niet meer.

Behalve nu de pasar te Sokojo die eens in de 20 dagen wordt gehouden, zijn er in het Morische nog tal van plaatsen —

Oloe genoemd — waar de inheemsche bevolking op bepaalde dagen bij elkander komt om levensmiddelen, vruchten en kleinigheden met elkander te ruilen; de voornaamste hiervan is het aan den rechteroever van de La gelegen Sampolowo, waar om de zeven dagen de damar zoekers en rotanhalers uit de bosschen komen afzakken om van de Moriërs tabak, sirih, pinang, levensmiddelen enz. te koopen, terwijl deze laatsten er zout komen koopen, dat hen, naar door mij berekend is, op $\pm f$ 10.— de pikol komt te staan.

De handel tusschen de Toradja's, — onder wie te verstaan zoowel de Morische bevolking als de boschprodukten-inzamelaars, — en de handelaren gedreven, is in hoofdzaak nog ruilhandel, zijnde het geld bij de eerstgenoemden nog niet algemeen bekend. Lieten deze zich in den beginne voor een pikol damar met een stuk wit goed van f 2.— waarde afschepen, gaandeweg werd hunne kennis omtrent de waarde van verschillende handelsartikelen grooter, zoodat de handelaar naar andere middelen moest zoeken om zijne vroegere winsten te blijven behouden; dit middel vond hij toen in het bedrog met het gewicht, zoodat hij thans in stede van 1 pikol damar in de werkelijkheid $1\frac{1}{2}$ ontvangt.

Als ruilmiddel bezigt hij blokken wit of rood goed, sarong's, hoofddoeken, korte broeken, kramerijen, gambir, zout, gong's en arak. Daarvoor ontvangt hij dan damar, rotan, was, rijst en andere levensmiddelen. Rijst kan hij evenwel niet in voldoende hoeveelheid bekomen, zoodat invoer van elders moet plaats vinden en de handelaar hiervoor gemiddeld f 10 (in de dure tijden zelfs f 25) de pikol heeft te betalen.

Al de damar die naar de kusten van de golf van Mori wordt afgevoerd, en het grootste gedeelte van de rotan worden middels vrachtprauwen, die aan enkele handelaren toebehooren en papalimbang geheeten worden, naar Laboea (= Tomboekoe of Sokita) gebracht van waar zij met de de Kendari-lijn bevarende Paketvaartboot naar Makassar worden vervoerd. Alleen een dikke soort rotan wordt naar Gorontalo verscheept.

De uitvoer van damar bedraagt jaarlijks \pm 20.000 pikols; de rotan-uitvoer die eerst in 1900 van eenig belang werd, is belangrijk minder en bedraagt niet meer dan \pm 5000 pikols.

Omtrent den invoer kan ik geen betrouwbare opgaven bekomen, dit is evenwel zeker dat van de maandelijks te Laboea aangebrachte goederen het grootste gedeelte naar de golf van Mori wordt vervoerd van waar het zijn weg vindt naar het Morische binnenland.

§ 8. Middelen van verkeer en vervoer.

Voor het verkeer zijn van belang de navolgende rivieren:

1. de La, ontstaande uit de samenvloeiing van drie groote rivieren.

In den bovenloop van de La komen tal van stroomversnellingen voor; eerst van of even voorbij den waterval Komporésa wordt zij voor het verkeer van groot belang, omdat dan verderop noch stroomversnellingen noch waterfallen noch boomstammen de vaart op de rivier belemmeren. Ten allen tijde is de La zeker tot Sampolowo, volgens de Boegineesche handelaren zelfs tot Mangantioe (= het punt waar de linker-zijrivier Tioe in de La valt) voor een stoombarkas bevaarbaar.

Middels sampan's of vloten wordt langs de rivier de damar en rotan afgevoerd afkomstig uit de bosschen aan deze zijde van de Poe-Oembana-, Pelléroo- en Lambolobergtgen gelegen. De voornaamste vindplaats hier is Masa Masara met hare omstreken, gelegen nabij de Oentoentioe, een diep meertje waaruit de Tioe-rivier ontstaat. Deze is een 5 tot 6 meter breede stroom, voor sampan's zeer goed bevaarbaar en door de damar en rotanhalers dan ook als waterweg gebezigd wordende. Een andere waterweg is de Lowo of Ngango-lowo, die bij Sampolowo als rechterzijrivier van de La in deze haar water stort. Zij komt uit het z.g. Lowo-meer, een zeer ondiepe (nergens meer dan één

vadem) waterplas met zeer modderigen bodem en rijk aan visch en verschillende soorten watervogels w.o. de meliwi of wilde eend. Het wordt gevoed door twee riviertjes t.w. de uit het Z. komende Korompojo en de Matandouw die in N. O. richting stroomt. Aan den linkeroever van de tandouw ligt de gelijknamige woonplaats van Makolé Maroendoe. Om deze te bereiken kan men ook een vrij goed pad gebruiken dat eerst langs den rechter-, daarna langs den anderen oever van de Matandouw loopt. Dit pad neemt niet ver van de monding van dit riviertje een aanvang.

Langs den even beschreven weg is Matandouw na $3\frac{1}{2}$ à 4 uur van af Sampolowo te bereiken; hoewel hij de meest gebruikte is, is hij om het vorenstaande voor troepenvervoer niet aan te bevelen; hiervoor is het beter bij Tompira de La te verlaten en het voetpad te volgen, dat van daar over Tògò naar Matandouw voert.

Van af laatstgenoemde plaats tot aan de monding varieert de diepte van de La tusschen 2 en 3 vademen, de breedte tusschen 60 en 100 meters; voor de monding ligt een uitgestrekte zandplaat waarop men bij laag water slechts 2 voet water heeft; het verval met springtij wordt door de inlanders geschat op 6 voet. Met Oostenwinden staat op genoemde plaats eene hevige branding.

2. de Poeaboe, bij Togo — Édé's woonplaats — Sambalako geheeten en zich beneden die plaats vereenigende met de Sokita-rivier, ontspringt evenals deze op het gebergte dat als noordgrens van het meer van Motanno voortloopt. Beide rivieren zijn van belang voor den afvoer van rotan uit de bovenstreken, die aldaar door To Lolaki wordt ingezameld. In de vereenigde rivier is de stroom nog sterker dan in de La; tot bij Poantangowa is de Sokita-, tot bij Togo de Poeaboe-rivier voor groote sampan's bevaarbaar. Aan de monding ligt de kampong Lingkoboe. Van hier tot aan het gebied door de To Watoe Maloepoe bewoond, kan men van wege het moerassige terrein niet anders dan langs de Poeaboe

het Morische gebied binnendringen. Per sampan bedraagt die afstand met tegenstroom 5 à 6 uren.

Eindelijk wordt nog als waterweg gebezigd:

3. de Soemara; deze ontstaat op de waterscheiding in het Toradjosche binnenland, stroomt voorbij den Pa'a-berg, die nog in het Morische gebied valt, neemt daarna rechts de zijrivieren Lemboeka en Karangkoeni (van deze is de Totoea eene zijtak) en links de Masojo op en stroomt dan door het Soemara-dal naar de golf van Mori in Z. Z. O. richting.

De voornaamste voetpaden in het landschap Mori zijn de volgende:

1. de weg van Tompira naar Sokojo, aan den N. oever van het meer van Matanno; aan dit pad sluiten zich bezuiden het meer aan de weg van Sorowakko — eene plaats van \pm 100 huizen, gelegen van den Z. oever van het meergenoemde meer — naar Waraoe en de minder gebruikte weg leidende van Pakoe, eveneens aan den Z. oever van het meer gelegen, naar de in de laatste jaren in belangrijkheid zeer afgenomen handelsplaats Oesoe.

Zoowel het pad Pakoe-Oesoe als dat van Waraoe naar Sarowakko zijn voor paarden onbegaanbaar; goed marcheerende, kan men het eerste traject in 22, het tweede in 19 uren afleggen.

De tocht over het meer van Matanno geschiedt per sampan. De overtocht duurt \pm $3\frac{1}{2}$ uur.

Aan den N. oever daarvan liggen geene kampong's; te Sokojo treft men slechts pasar loodsen en warongs aan, waarin men goed bivakkeeren kan. Het pad loopt van deze pasar in meest N.N.O. richting voort over het \pm 650 M. hooge gebergte, dat de noord-grens vormt van het Matanno-meer; na 4 uren daalt men steil in het dal af waardoor de Olloe Aso stroomt, een doorwaadbaar zijriviertje van de Sokita met helder water, dat men na een uur bereikt. Van af Oeloe Aso leidt het hoofdpad over zelfs voor paarden gemakkelijk begaanbaar laag, met alang-alang begroeid heuvelterrein, waarin men een drietal doorwaadbare zijrivieren van de

La (= rivier) Sokita passeert. Na een vijf uren loopens bereikt men deze groote rivier op het punt aan den overkant waar vroeger de plaats en pasar Sokita hebben gestaan; beide bestaan sinds negen jaren niet meer. Halverwege Oeloe Aso en dit punt, komt van links op het hoofdpad uit de weg, die uit het gebied der To Oeloe oewoi naar Sokojo voert.

Na 1 uur loopens bereikt men de sedert twee jaren verlaten kampong Toli-Toli. Van hier uit leidt een pad noord-oostwaarts naar Poontangowa, een tweede pad, dat eerst N., daarna N. W. waarts gaat, leidt naar de door een aarden wal, waarop een haast vergane bamboezen pagger staat, omringde kampong van de To Molongkoeni, genaamd Lembombélala.

De afstand Toli-Toli-Poontangowa bedraagt $1\frac{1}{2}$ uur, die tusschen Toli-Toli en Lembombélala $\pm 2\frac{1}{2}$ uur en die van Poontangowa tot Lembombélala ± 2 uur. Laatst bedoeld pad leidt door het door de To Taipa bewoonde gebied, o.a. langs de kampong Pombalaä.

Van Lembombélala voert een pad westwaarts naar kampong Peloewa, terwijl het hoofdpad door ladang's leidt naar de Sambaloko rivier, die na $\pm 1\frac{1}{2}$ uur bereikt wordt. Op dit punt is de rivier in den drogen tijd te doorwaden. Aan den overkant ziet men de kampong Tògò liggen, de tegenwoordige verblijfplaats van Makolé Edé. De kampong is in het geheel niet versterkt.

Van Tògò voert een pad over het Morische randgebergte naar Matandouw, dat ± 6 uren gaans benoorden Tògò gelegen is. Het hoofdpad gaat over de doorwaardbare Talangareene linkerzijrivier van de Sambalako. Na 2 uren loopens bereikt men de Morokoepong-rivier, die steeds doorwaadbaar is. Is men deze over, dan betreedt men het gebied der To Moiki. Was het pad tot dusverre droog gebleven, eenmaal in het boschterrein gekomen gaat men over weeken grond waarover talrijke boomwortels die het loopen bemoeielijken. Op $\pm \frac{3}{4}$ uur afstands van Tompira wordt het

pad beter. Deze plaats wordt van uit Tògò in zeven uren bereikt.

De boven beschreven weg is de meest belangrijke in het Morische landschap.

Belangrijke verbindingen stellen nog de volgende paden daar:

2. de weg leidende van Matandouw naar Tombantjébé, de woonplaats van het hoofd der To Pada. Van af Tombantjébé loopt het pad dan verder langs den moerassigen rechteroever van de La, die men ter hoogte van Peréré moet oversteken.

Van Peréré gaat het pad verder via Lembangapa en Tandabéaga (in het gebied der To Ondal) naar Tandokajoekoe; de afstand Tombantjébé Tandokajoekoe bedraagt drie goede marschdagen.

3. De weg van Tompira door het gebied der To Watoe Maloepoe naar Masam-boeano in het gebied van Boengkoe; dit pad leidt door modderig bosch-terrein en wordt behalve door damarzoekers gebezigd door To Mori die aan de van Boengkoe onderhoorige To Watoe padi of bras tegen sarong's komen ruilen;

4. een door damarzoekers zeer druk beloopen pad van Masa Masara over het Lambolo-gebergte naar de handelsplaats Towi;

5. de handelsweg uit Lagé (Posso) via de dorpen Pombala en Boejoemapipi, beide bewoond door de To Pakambia, en door het landschap Poe-Oebana naar Tambajoli leidende en

6. het voetpad dat voor een deel langs de Soemara-rivier van uit Tambajoli naar Wekoelieng, aan de golf van Tomini voert en de gemakkelijkste, tevens ook de meest gebruikt wordende verbinding daarstelt tusschen de landschappen Mori en Todjo. In twee dagen is men van Tambajoli te Wekoelieng.

NASCHRIFT VAN DE REDACTIE.

Bij het publiceeren van vorenstaande ten behoeve van de Regeering bewerkte nota's schijnt het wenschelijk de aandacht te vestigen op de zeer belangrijke gegevens ten aanzien van de behandelde streken en personen, te vinden in de artikelen onder de opschriften »Van Posso naar Mori,» »Enige ethnografische aantekeningen omtrent de To boeng-koe en de To mori» en »De talen der To boengkoe en To mori» door Dr. N. Adriani en Alb. C. Kruyt, deels te zamen of afzonderlijk, openbaar gemaakt in de *Mededeelingen van wege het Nederlandsche Zendelinggenootschap, 44ste Jaargang, 1900.*

Te meer vinden wij hiertoe aanleiding waar uit de zoo geheel zelfstandige bearbeiding van de stof schijnt te mogen worden afgeleid, dat de vroegere publicatie aan den steller der nota's onbekend is gebleven of niet voor hem toegankelijk was.

Voor zoover de gewestelijke archieven in zulke gevallen te kort schieten, staat de Boekerij van ons Genootschap steeds ten dienste van ernstige onderzoekers, terwijl de Redactie van dit Tijdschrift zich gaarne bereid houdt de gewenschte gegevens te verschaffen.

Nadere gegevens betreffende de oudheden aangetroffen in het Landschap Besoa (Midden-Célébes).

DOOR

ALB. C. KRUYT.

In verband met een door de Directie van het Bataviaasch Genootschap gedaan verzoek omtrent de in Besoa aangetroffen oudheden (vergelijk Notulen Directievergaderingen van 19 Augustus en 18 November 1907 Nos. I. c. en II, 1.) werd van den Resident van Menado ontvangen het hieronder volgend, aan den Assistent-Resident van Midden-Célébes te Donggala gericht schrijven van den Zendelingleeraar Alb. C. Kruyt, gedagteekend Koekoe, 20 Maart 1908.

In antwoord op uwe missive van 3 December 1907, heb ik de eer UEdelG. mede te deelen, dat ik op mijne reis naar Napoe en Besoa aan uw in bedoeld schrijven vervat verzoek heb voldaan, en een onderzoek heb ingesteld naar de in het landschap Besoa voorkomende potten en beelden. Aan de beschrijving van genoemde oudheden door den heer Kiliaan gegeven, behoef ik niets toe te voegen; alleen komen deze oudheden op meer plaatsen voor dan op de twee plekken door den Heer Kiliaan genoemd. Op de plaats waar de voormalige kampong Ponga heeft gestaan, vond ik nog drie groote potten, en in de nu verlaten kampong Bangké loeho bevindt zich nog een. Verder ontdekte ik op de oude vindplaats Pada mpokékéa nog drie omgevallen beelden van ongeveer dezelfde afmetingen als het door den heer K. gevondene op den Boeléli (niet Léli). Van die beelden is één